

Puntarissa kehitysyhteistyön vaikutukset

OUTI HAKKARAINEN JA ANJA ONALI (TOIM.)

OUTI HAKKARAINEN JA ANJA ONALI (TOIM.)

Puntarissa kehitysyhteistyön vaikutukset

Tutkija-toimijaverkoston
keskusteluja vuodelta 2005

KEHITYSYHTEISTYÖN PALVELUKESKUKSEN RAPORTTISARJA, NUMERO 85

ISSN 1236-4797

ISBN (NID.) 952-200-024-8

ISBN (PDF) 952-200-025-6 (OSOITTEESSA WWW.KEPA.FI)

SUOMENNOSEN ENGLANNISTA: PEKKA POSIO (SIVUT 57, 60-73, 83 JA 91-111)

TAITTO: PEKKA POSIO

KANSI: SUVI SAVOLAINEN

KANNEN VALOKUVA: SINI KUVAJA (KUVATTU INTIASSA TUTUSTUMISMATKALLA VUODEN 2005 KUMPPANUUSPALKINNON INTIAN-YHTEISTYÖSTÄÄN SAANEEN PÄÄSKYT RY:N TOIMINTAAN.)

KIRJAPAINO: UUSIMAA OY, PORVOO 2006

KEHITYSYHTEISTYÖN PALVELUKESKUS

Töölöntorinkatu 2 A

00260 Helsinki, Finland

TEL +358-9-584 233

FAX +358-9-584 23 200

KEPA@KEPA.FI

WWW.KEPA.FI

KEPAN TOIMINTAA TUETAAN JULKISIN VAROIN ULKOASIAINMINISTERIÖN
KEHITYSYHTEISTYÖOSASTON KANSALAI SJÄRJESTÖMÄÄRÄRAHOISTA.

Sisällysluettelo

Esipuhe	4
Osa I: Kehitysyhteistyön vaikuttavuuden arvioinnin tutkimusta	7
Kehitysyhteistyön tulokset ja vaikutukset – Juhani Koponen	8
Toimintalogiikat ja hankkeen vaikutukset – Tiina Kontinen	23
Osa II: Vaikuttavuuden arviointi kumppanuusjärjestöissä	43
Vaikutusten rehellinen ja vaikea etsintä – Jonna Haapanen ja Anja Onali	44
Lapset mukaan tutkimukseen! – Matthias Wevelsiep	60
Osa III Esimerkki järjestön ja tutkijoiden yhteistyöstä:	
Kirkon Ulkomaanapu ja Jyväskylän yliopiston kansainvälisen kehitystyön maisteriohjelma	75
Lupaava kokemus tutkija-toimijayhteistyöstä – Henrik Bergman	76
Vaikuttavuutta arvioimassa: kokemuksia Etiopiasta – Ismo Salerto	84
Vaikuttavuutta arvioimassa: maaseudun kehittämishanke Mosambikissa – Florence Kinyua ja Audax Rukonge	91
Liite: Yhteenvedo INTRAC:in ulkoasiainministeriölle ja kumppanuusjärjestöille pitämästä koulutuksesta	100
Viitteet	112

Esipuhe

Joukko kehityskysymysten parissa toimivia tutkijoita ja kansalaisjärjestöjen käytännön toimijoita perusti Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen (Kegan) myötävaikutuksella tutkija-toimijaverkoston vuoden 2004 lopulla. Verkoston tavoitteena on vahvistaa samojen aihepiirien parissa työskentelevien tutkijoiden ja käytännön toimijoiden välistä vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Verkosto keskustelee vuosittain sekä tutkimuksen että käytännön näkökulmasta jostain ajankohtaisesta kehitysyhteistyöhön tai laajemmin kehityspolitiikkaan liittyvästä teemasta. Kehitysyhteistyön vaikuttavuuden arviointi oli luonteva valinta verkoston ensimmäisen toimintavuoden teemaksi, sillä aihe on ollut paljon esillä sekä tutkimuksessa että kansalaisjärjestöjen työssä.

Kehitysyhteistyöhankkeet ja -ohjelmat pyrkivät parantamaan ihmisten hyvinvointia. Tarinat kehitysyhteistyön karikoista eivät kuitenkaan ole harvinaisia: lukuisat lähtökohdiltaan lupaavatkin hankkeet ovat epäonnistuneet. Usein ongelmana on paikallisten olosuhteiden riittämätön tuntemus tai se, että ymmärrys tavoiteltavasta vaikutuksesta pohjautuu liiaksi ulkopuolisen näkemykseen toivottavasta kehityksestä. Suomalaiset kehitystoimijat – niin valtio kuin kansalaisjärjestötkin – ovat viime vuosina alkaneet entistä aktiivisemmin arvioida oman toimintansa tuloksia ja vaikutuksia. Toimijat haluavat välttää vanhat virheet ja oppia tekemään entistä laadukkaampaa kehitysyhteistyötä. Vaikuttavuuden arviointi on keino käydä järjestelmällisesti läpi kehityksinterventioiden aiheuttamia muutoksia. Sen avulla pyritään selvittämään, onko hanke johtanut toivottuun, yhdessä määriteltyn parannukseen kohdealueen ihmisten elämässä vai kenties hyvään, mutta

ennalta arvaamattomaan lopputulokseen tai jopa ihmisten kannalta haitalliseen muutokseen.

Helsingin yliopiston kehitysmaatutkimuksen laitos isännöi huh-tikuussa 2005 tutkija-toimijaverkoston tapaamisen, jossa keskusteltiin kehitysyhteistyön vaikutuksista kahden alustuksen pohjalta. Kehitysmaatutkimuksen laitoksen esimies professori Juhani Koponen esitteli ajankohtaista Suomen kehitysyhteistyön vaikutusten tutkimusta ja assistentti Tiina Kontinen puhui erilaisista toimintalogiikoista, jotka vaikuttavat hankemaailmassa. Heidän puheenvuoronsa ja niitä seurannut keskustelu muodostavat tämän raportin ensimmäisen osan.

Kepa kutsui tutkija-toimijaverkoston kylään marraskuussa 2005. Tapaamisessa puhuttiin kumppanuusjärjestöjen pyrkimyksistä kehittää menetelmiä oman työnsä vaikuttavuuden arvioimiseksi. Hankekoordinaattori Jonna Haapanen Kansainvälisestä Solidaarisuussäätiöstä ja ohjelmasuunnittelija Anja Onali Kepasta kertoivat kumppanuusjärjestöjen sen hetkisestä työstä ja haasteista vaikuttavuuden arvioinnin parissa sekä näiden järjestöjen muodostamasta vaikuttavuuden arvioinnin työryhmästä. Heidän puheenvuoronsa on esitetty tämän raportin toisessa osassa yhtenä kokonaisuutena, jota seuraa puheenvuorojen yhteydessä käyty keskustelu. Raportin toisessa osassa on lisäksi Plan Suomi Säätiön ohjelmapäällikön Matthias Wevelsiepin alustus lapsista ja tutkimuksesta ja sen yhteydessä käyty keskustelu.

Tässä raportissa dokumentoidaan yllä mainituissa tapaamisissa esitetyt alustukset ja niihin liittyvät keskustelut. Kolmannessa osassa on marraskuun keskustelusta poimittujen puheenvuorojen lisäksi mukana myös myöhemmin tuotettua aineistoa, koska siinä käsiteltävät selvitykset olivat marraskuussa vielä kesken. Jyväskylän yliopiston kansainvälisen kehitystyön maisteriohjelman opiskelijat Ismo Salerto, Florence Kinyua ja Audax Rukonge tekivät vaikuttavuuden arvioinnit Kirkon Ulkomaanavun hankkeista Etiopiassa ja Mosambikissa. He esitivät selvityksiensä tuloksia Kirkon Ulkomaanavulle ja kumppanuusjärjestöjen vaikuttavuuden arvioinnin työryhmälle toukokuussa 2006 ja kirjoittivat kokemuksistaan myös tähän raporttiin. Lehtori Anne Pylvänäinen kirjoitti raporttia varten lyhyen esittelyn kansainvälisen

kehitystyön maisteriohjelmasta, ja suunnittelija Henrik Bergman Kirkon Ulkomaanavusta täydensi syksyn tapaamisessa pitämäänsä alustusta kattamaan myös yhteistyön loppuosan.

Raportin liitteenä on yhteenveto englantilaisen INTRAC-järjestön toukokuussa 2005 ulkoasiainministeriölle ja kumppanuusjärjestöille pitämästä kolmipäiväisestä vaikuttavuuden arvioinnin koulutuksesta.

Tutkija-toimijaverkosto on avoin kaikille kiinnostuneille. Verkoston sähköpostilistalle voi liittyä lähettämällä tyhjän viestin osoitteeseen **research-l-join@kepa.fi**. Tervetuloa!

Helsingissä, 15.5. 2006

Outi Hakkarainen ja Anja Onali

Osa I

Kehitysyhteistyön vaikuttavuuden arvioinnin tutkimusta

Kehitysyhteistyön tulokset ja vaikutukset – Juhani Koponen

Kehitysyhteistyö on sellainen yhteiskuntaelämän ala, jonka panoksista ja tuloksista keskustellaan aktiivisesti. Kehitysyhteistyö on omassa itsemymmärryksessään itsekriittinen ja oppivainen ala. Kehitysyhteistyössä halutaan korjata sitä, mikä on mennyt pieleen. Tätä tapahtuu kuitenkin pääasiassa *ad hoc* -menetelmällä eli kulloisenkin tarpeen mukaan, usein pinnallisesti ja myös epähistoriallisesti. Kehitysyhteistyön laajoista ja pitkäaikaisista sosiaalisista vaikutuksista kulttuuriin ja yhteiskuntiin tiedetään suhteellisen vähän.

Looginen suunnittelukehikko ja tuloksellisuus

Keskusteluissa kehitysyhteistyön tuloksellisuudesta käytetään terminologiaa, jossa vilisee kehitystavoitteita ja erilaisia loogisen viitekehyksen termejä. Usein jää kuitenkin epäselväksi, mitä tulokset ja vaikutukset tarkoittavat.

Tuloksellisuus ymmärretään yleensä aika kapeasti. Esimerkiksi Suomessa käytössä olevassa suunnittelukehikossa tuloksellisuus tarkoittaa vain julkilausuttujen päämäärien saavuttamista. Vaikutuksen käsite on kuitenkin laajempi. Mikäli tuloksellisuutta arvioidaan laajassa merkityksessä, voidaan huomioida myös pitkän ajan kuluessa tapahtuvat vaikutukset. Silloin ei tarkastella pelkästään esimerkiksi kaivojen rakentamista, vaan selvitetään myös onko kaivoissa vettä, tuottavatko ne terveyttä ihmisille tai vaikuttavatko ne jollakin tavalla esimerkiksi paikalliseen työnjakoon tai työaikaan.

Itse haluaisin käyttää vaikutuksen termiä vielä edellistäkin laajemmassa merkityksessä, jolloin siihen kuuluvat myös kaikki interventoiden

suunnittelemattomat vaikutukset. Tällöin huomioidaan pysyvien ja pitkäaikaisten vaikutusten lisäksi se, mikä lähtee liikkeelle ja alkaa tapahtua heti intervention alusta asti tai jopa ennen sitä. Vaikutuksia saattaa tapahtua jopa ilman väliintuloa, niitä saattaa syntyä jo pelkän suunnittelun ja väliintulon mahdollisuuden pohjalta.

Loppujen lopuksi tiedämme hyvin vähän interventioiden vaikutuksista, olivat ne sitten pitkän ajan, välittömiä, pysyviä, ohimeneviä, suunniteltuja, suunnittelemattomia, tarkoitettuja tai tarkoittamattomia vaikutuksia. Tästä haluan lähteä liikkeelle.

Suomen kehitysyhteistyön evaluoinnit

Mitä tiedämme kehitysyhteistyön tuloksista ja vaikutuksista evaluaatioiden eli arvioiden pohjalta? Suomessa on tehty 1980-luvulta lähtien melkoinen määrä kehitysyhteistyöhankkeita koskevia arviointeja. Niistä on tehty myös synteesitutkimusta, jossa kehitysmaatutkimuksen laitosten on ollut mukana. Kaikissa Suomen tärkeimmissä yhteistyömaissa tehtiin 2000-luvun alussa iso maaevaluointikierrös, josta laadittiin myös synteesiraportti. Lisäksi on tehty joitakin temaattisia, esimerkiksi vesi- ja energia-alan kehitysyhteistyön evaluaatioita.

Suomen kehitysyhteistyöstä tehtyjen evaluaatioiden tulokset on mahdollista vetää yhteen aika nopeasti. Lyhyen aikavälin tekniset tavoitteet ja tulokset (*effects*) on kapeassa mielessä yleensä saavutettu kohtalaisen hyvin. Sen sijaan pitkän aikavälin aiotuista ja etenkin ennakoimattomista vaikutuksista on erittäin vähän tietoa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei vaikutuksia olisi syntynyt. Itse asiassa on erittäin todennäköistä, että kehitysyhteistyöllä on ollut enemmän vaikutuksia kuin päältäpäin näyttää. Me vain emme tiedä, mitä ne ovat, koska niitä ei ole evaluaatioissa pyritty kunnolla selvittämään. Lisäksi kehitysyhteistyön tehtävämäärittely ja päämäärät rajataan usein alun alkaenkin pelkästään tietyn hankkeen aiottuihin ja pitkäaikaisiin vaikutuksiin, jolloin ei pureuduta lainkaan siihen, mitä kaikkea muuta kohdemaassa on tapahtunut.

Kustannustehokkuus ja vaihtoehtoiskustannukset

Kysymys kustannustehokkuudesta ja vaihtoehtoiskustannuksista ei tule tarpeeksi esille nykyisissä kehitysyhteistyökeskusteluissa, vaikka arviointiraporteissa ne joskus mainitaan. Kuinka paljon erilaiset interventiot ovat maksaneet ja mihin vastaavat resurssit olisi voitu vaihtoehtoisesti käyttää? Mitä olisi saatu aikaan vastaavilla resursseilla, jos ne olisi käytetty jollakin toisella tavalla, mutta kuitenkin saman päämäärän saavuttamiseksi? Tästä ei juuri ole tutkittua tietoa, mutta itselläni on aika vahva tuntuma siitä, että kehitysyhteistyöhankkeiden kustannustehokkuus on ollut melko huono. Kustannukset ovat olleet korkeat. Tilanne on kuitenkin parantunut viime vuosina, sillä hankkeet ovat pienentyneet ja hankkeen kalleimmat osat eli suomalainen työvoima ja suomalaiset toimitukset ovat kymmenen viime vuoden aikana olleet huomattavasti pienemmät kuin aikaisemmin. Nämä asiat nousevat esiin Suomen virallisen kehitysyhteistyön arvioinneista, mutta käsitykseni mukaan samankaltaisia asioita on tullut esiin myös kansalaisjärjestöhankkeista.

Kehitysyhteistyön vaikutustutkimus ja metodologiavaihtoehtoja

Miksi meillä on kehitysyhteistyön vaikutuksista vain vähän tietoa? Miksi kokonaisvaikutuksia ei yritetä tutkia kunnolla? Miksi vaikutusten laaja-alaisista selvitystä ei painoteta kehitysyhteistyön arvioinneissa nykyistä enemmän? Kehitysyhteistyön vaikutusten akateeminen tutkimus on ollut myös kansainvälisesti vähäistä, siitä on vain muutamia satunnaisia esimerkkejä.

Nykyinen tilanne johtuu uskoakseni osittain vaihtoehtoiskustannusajattelusta. Mietitään, kannattaako sellaista yhteiskunnallista tutkimusta edes tehdä, jossa pyritään paneutumaan siihen, mitä kehitysyhteistyöintervention tuloksena jossain on tapahtunut. Pitkää ajanjaksoa käsittelevä tutkimus on väistämättä kallista. Eurooppalainen tutkijatyövoima maksaa, ja tällainen tutkimus on erittäin hidasta. Tutkijat tekevät töitä useita vuosia ja pystyvät vasta muutaman vuoden kuluttua kertomaan, mitä he saivat tai

eivät saaneet selville. Tällä välin kehitysyhteistyön käytännöt ovat saattaneet jo useasti muuttua. Voidaan myös ajatella, että on sensitiivistä mennä kaivelemaan sellaisia asioita, joita ei joidenkin mielestä kenties edes pitäisi kaivella.

Kehitysyhteistyön ja interventioiden kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia on myös metodologisesti erittäin haastavaa tutkia. Projektidokumenteista voidaan melko helposti katsoa, mitä pitäisi saavuttaa tai ovatko asetetut tavoitteet ylipäättänsä saavutettavissa. Mutta mitä kaikkea muuta kohdealueella on tapahtunut? Onko tällaisen tiedon saamiseksi osattu edes asettaa kysymykset oikein? Usein nostetaan esiin syyn paikallistamisen ongelma (*problem of attribution*). Kuinka voimme osoittaa, että juuri tämä väliintulo on tuottanut juuri nämä tietyt vaikutukset? Se onkin mahdotonta. Yhteiskunnat ovat avoimia järjestelmiä, joissa on koko ajan menossa lukemattomia erilaisia prosesseja. Niissä toimii lukemattomia erilaisia syitä ja seurauksia, lisäksi syyt kääntyvät seurauksiksi ja seuraukset syiksi. Miten voimme tällaisessa tilanteessa ylipäättään tehdä vaikuttavuustutkimusta? No, me olemme reippaita tutkijoita ja olemme aloittaneet uuden tutkimuksen, jolla on raflaava nimi *Does Finnish Aid Matter?* eli ”Onko Suomen avulla merkitystä?”. Tätä tutkimusta tehdään Kehityskaatutkimuksen laitoksen koordinoimana ja Suomen Akatemian rahoituksella vuosina 2005–2008.¹

Ennen kuin kerron enemmän tästä tutkimuksesta, selvitän taustaksi tästä aiheesta käytyä metodologista keskustelua. Meillä on siis kansainvälisestäkin niukasti tällaista tutkimusta, mutta toki sitä on ja jonkun verran siinä on pyritty soveltamaan erilaisia metodologisia vaihtoehtoja. Kerron lyhyesti, mitä seuraavat kolme isoa tutkimustapaa tarkoittavat:

1. *Klassinen vaikutustutkimus*
2. *Osallistava vaikutustutkimus*
3. *Kontekstispesifinen vaikutustutkimus*

Klassisessa vaikutustutkimuksessa ideana on yrittää unohtaa se, että monet asiat vaikuttavat yhteiskunnassa koko ajan. Siinä pyritään löytämään sellainen tutkimusasetelma, jossa voidaan verrata jotakin mahdollisimman samanlaista tilannetta ilman interventiota ja intervention

kanssa. Tutkitaan esimerkiksi kylää, jossa jokin projekti on toiminut ja toista kylää, jossa projektia ei ole ollut. Tarkoituksena on löytää mahdollisimman samanlaiset kylät siten, että ainoana erottavana tekijänä on toiseen kylään kohdistunut interventio.

Toinen vaihtoehto klassisessa vaikutustutkimuksessa on samalla logiikalla etenevä ”ennen ja jälkeen” -tutkimusasetelma. Siinä kerätään tietoa ennen kuin interventio alkaa ja viiden tai kymmenen vuoden päästä katsotaan, mitä on tapahtunut. Tämä on hyvin klassinen asetelma, jossa pyritään luomaan kentällä mahdollisimman pitkälle luonnollista koeasetelmaa muistuttava tilanne, ja tutkija koettaa tehdä päätelmiä siitä, mitä siellä on tapahtunut. Maailmanpankissa on kehitelty hyvinkin taidokkaita lähestymistapoja tällaiseen tutkimukseen. Keskeinen kysymyksen tässä on ennen kaikkea syyn paikallistamisen ongelma.

Osallistavassa vaikutustutkimuksessa luotetaan siihen, että ihmiset paikan päällä tietävät, mitä siellä on tapahtunut. Tässä lähestymistavassa mennään kentälle kyselemään paikallisilta ihmisiltä, mitä tietty interventio on saanut aikaan ja mitä muuta on tapahtunut sinä aikana. Tämä on ihan käyttökelpoinen tutkimustapa, mutta henkilökohtaisesti en usko, että se voi olla ainoa tapa. Se on ennemminkin yksi vaihtoehto, jota sovelletaan yhtenä tietojenkeruumenetelmänä yhdessä muiden tapojen kanssa.

Kontekstispesifinen vaikutustutkimus on se lähestymistapa, jota me pyrimme omassa tutkimushankkeessamme soveltamaan. Siinä ei lähdetä liikkeelle interventiosta tai projektista, jonka tehtävänä oli esimerkiksi kaivaa kaivot ja parantaa vedensaantia alueella. Sen sijaan lähtökohtana on konteksti, alue. Katsotaan, mitä tietyllä alueella on kokonaisuudessaan tapahtunut sinä aikana, kun interventioita on tapahtunut. Sen jälkeen pyritään työskentelemään kontekstista taaksepäin interventioon. Mitkä ovat ne asiat ja tekijät, jotka interventio on sinne mahdollisesti tuonut ja mitä siellä olisi tapahtunut ehkä muutenkin? Tällöin ollaan syyn paikallistamisen sijaan kiinnostuneita kontekstuaalisuudesta, joka ottaa huomioon tietyn ilmiön suhteen kokonaisuuteen.

Eri tutkimustavat perustuvat jollekin tietylle olettamukselle. Klassinen tutkimus perustuu molemmissa muodoissaan (läsnä/ilman

ja ennen/jälkeen) pitkälti siihen oletukseen, että pystymme kaivamaan syyt ja seuraukset esille ja jättämään muiden asioiden vaikutuksen sikseen. Itse en tähän juuri usko. Mielestäni meidän pitää ymmärtää syyn ja seurauksen idea ja suhde yhteiskuntatieteessä ja yhteiskunnissa eri tavalla kuin ymmärrämme sen luonnossa ja luonnontieteessä. Luonnontieteellistä mallia kutsutaan nimellä peräkkäiskausaliteetti. Sen ideana on, että meillä on aina tietty syy, joka vaikuttaa joko suoraan tai toisen syyn kautta ja tuottaa tietyn seurauksen, impaktin. Voidaksemme puhua syy-seuraussuhteesta, meidän täytyy pystyä osoittamaan, että tietty syy tuottaa aina tietyn seurauksen. Esimerkiksi veden jäätyminen liittyy tiettyihin muutoksiin veden kemiallisessa rakenteessa ja vaikka lämpötilanmuutosta kokeillaan lukuisia kertoja, niin sillä on aina samat seuraukset.

Yhteiskuntatieteissä kausaalisuhteet ajatellaan hyvin eri tavalla. Yksi kausaaliajattelun malli on niin sanottu generatiivinen kausaliteetti. Silloin ajatellaan, että on olemassa jollain lailla määriteltävissä oleva ja rajallinen konteksti. Tämän kontekstin sisällä on monenlaisia prosesseja ja siihen vaikuttavat monet erilaiset syyt, ja silloin joku tietty kehitysinterventio on ainoastaan yksi monista syistä. Nämä yhteiskunnalliset syyt ovat myös hyvin erilaisia ja eritasoisia. Yhteiskunnassa syyt toimivat monimutkaisessa vuorovaikutuksessa keskenään, joten sama syy ei välttämättä tuota samaa seurausta tai samanlainen seuraus voi tulla hyvinkin erilaisista syistä. On olemassa esimerkiksi rakenteellisia pitkäaikaisia ja toisentyypisiä, satunnaisia syitä, jotka laukaisevat tietyn prosessin. Yhteiskunta on kerrostunut todellisuus. Me emme kuitenkaan voi yleensä nähdä rakenteellisia syitä ja rakenteita, vaan meidän täytyy päätellä niiden olemassaolo sen konkreettisen tiedon pohjalta, jota meillä on käytettävissä. Yhteiskunta sisältää erilaisia kausaalivoimia ja kausaalialttiuksia, jotka kytkeytyvät päälle ja pois eri tilanteissa.

Käytännössä kehitysmaatutkimuksen metodittyylin idea on se, että tietoa kerätään ja analysoidaan mahdollisimman monipuolisesti. Informaatiota pyritään keräämään kaikilla mahdollisilla tavoilla ja sitä pyritään käyttämään parhaalla mahdollisella tavalla.

Tutkimushanke *Does Finnish Aid Matter? A study on its impacts on states, forests and rural people*

Lupasin sanoa muutaman sanan myös siitä, mitä tutkimuksessamme pyritään konkreettisesti tekemään. Tutkimuksen otsikko on ”Onko Suomen kehitysavulla merkitystä?”. Tutkimus Suomen kehitysavun vaikutuksista valtioihin, metsiin ja maaseudun väestöön”. Tutkimuksessamme on kolme keskeistä teemaa: avun vaikutus valtion rakenteisiin, kehitysmaiden metsiin ja laajasti ottaen myös metsäpolitiikkaan sekä maaseudun kehitykseen ja maaseudun asukkaiden elämään. Tutkimuksessa on mukana viisi kumppanimaata: Tansania, Mosambik, Vietnam, Nepal ja Nicaragua. Ne ovat kaikki Suomen keskeisiä kumppanimaita, jotka tosin ovat hyvin erilaisessa tilanteessa kehitysavun suhteen.

Tansania ja Mosambik ovat tällä hetkellä niin kutsuttuja avun lempilapsia. Tansaniahan oli sellainen jo 1970-luvulla, mutta meni välillä pois muodista. Nyt se taas saa apua enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Mosambik on toinen esimerkki maasta, minne investoidaan tällä hetkellä paljon. Tähän apuun liittyy voima, jota minä kutsun Maailmanpankin hyvän politiikan sertifikaatiksi. Washingtonissa on tarkistettu, että maiden kehityspolitiikka on paikallaan ja niitä pitää tukea. Nepal taas on aivan toisenlaisessa tilanteessa avun suhteen. Nepalin kuningas on lopullisesti sotkenut maan asiat ja on epäselvää, missä määrin kehitysapua voidaan jatkaa, vaikka avun tarve on aivan ilmeinen. Vietnam ja Nicaragua ovat siinä välissä. Vietnam on Suomen kehitysyhteistyömaista ainoa, josta todella pystyy havaitsemaan, että siellä tapahtuu modernisaation tyyppistä rakenteiden muuttumista ja samalla hyvin voimakasta köyhyyden vähentymistä. Toisaalta siellä on edelleen paljon erityisesti ihmisoikeusongelmia. Suomen kehitysyhteistyön kannalta Vietnam on kuitenkin siirtymässä siihen kategoriaan, jossa ryhdytään pian ajamaan alas lahja-apua ja muita avustustaloustaloustuutioita.

Tutkimuksessa mukana olevat maat ovat kaikki paljon kehitysapua saavia tai saaneita maita. Avun vaikutus näiden maiden valtiorakenteisiin on yksi tutkimuksemme keskeisistä kysymyksistä. Vietnamin apuriippuvuus on vähäisempää kuin tutkimuksen muissa maissa, mutta on

hyvä pohtia apuriippuvuutta yleisesti. Mitä apuriippuvaisuus tarkalleen ottaen tarkoittaa? Ensiksi haluamme kuitenkin katsoa, miten voimakas apuriippuvuus vaikuttaa näiden maiden politiikkaan. Nykyään valtiolla on kaksi keskeistä tehtävää: pelisääntöjen luominen markkinavoimille ja muille yhteiskunnan toimijoille, ja toisaalta resurssien uudelleen jakaminen. Avun antamisen taustalla on ajatus siitä, että apuriippuvuus ei saisi alistaa näitä valtioita ja hallituksia täysin avunantajan armoille. Avunantajat ovat sitoutuneet tukemaan näiden maiden politiikkaa ja niiden toivotaan onnistuvan kehityspyrkimyksissään, sillä niihin investoidaan paljon. Avunantajamaat eivät ihan helpolla keskeytä apuaan, ne eivät lähde kohdemaasta pois minkään pikkuasian vuoksi. Siten myös avunsaajilla on kehitysavun asetelmassa paljon pelivaraa. Tätä asiaa on itse asiassa hyvin vähän käsitelty tutkimuksissa ja tämän pelivaran olemassaolo pitäisi tuoda entistä vahvemmin mukaan myös yleiseen keskusteluun kehitysavusta.

Metsäsektori on Suomen kehitysavussa ilmeinen valinta. Tällä alalla Suomi on aina ollut eri tavoin mukana. Idea on lähtöisin metsä- ja selluteollisuuden kehittämisestä, kun ensimmäinen suomalainen kahdenkeskinen kehityshanke toteutettiin vuosina 1955-56 Intian Himalajalla. Siellä oli kaksi suomalaista ”eksperttiä” pohtimassa, kuinka sieltä saataisiin viimeiset metsät nurin ja sellukattilat kiehumaan. Tästä hankkeesta ei onneksi koskaan tullut mitään. Samanlaista ajattelua oli alussa muutenkin paljon. Nigeriaan ja Peruun suunnitellut hankkeet sortuivat omaan mahdottomuuteensa. Myöhemmin siirryttiin erityyppisiin metsäinterventioihin ja vasta nykyään tehdään osallistuvaa metsänhoitoa ja nimenomaan osallistetaan paikallisväestöä. Tällöin määräysvalta ja ainakin osaksi hallinto siirretään paikallisväelle. Samalla halutaan kuitenkin myös edistää yksityissektoria ja sitä, että yksityinen yritys pääsee näitä metsiä hyödyntämään ja tekemään voittoa. Haluamme tutkia tutkimuksessamme näitä käytäntöjä, mutta myös sitä, mitä metsälle on tapahtunut. Jos työ on aloitettu 50 vuotta sitten, niin onko metsiä nyt enemmän vai vähemmän? Entä metsäpolitiikka? Mikä on ollut kehitysavun ja erityisesti Suomen avun rooli siinä, kuinka asioita hoidetaan tai halutaan hoitaa?

Maaseutukehityksen osalta voimme jälleen kysyä, kuka siitä oikeastaan hyötyy. Tiedämme, että kehitysmaissa maaseudun ihmiset ovat keskenään hyvin erilaisessa asemassa. Siellä on vauraita ja köyhiä ihmisiä ja kaikkea siltä väliltä. Meillä on tutkimuksessamme Mtwara-Lindin alue tapausesimerkkinä Tansaniasta. Siellä Suomi on ollut kai-kista avunantajamaista pisimpään mukana maaseutukehityksessä ja vesiprojekteissa. Maaseutukehityksen kannalta tämä voisi olla se alue maailmassa, jossa Suomen avulla on voinut olla jotain vaikutusta, ja sitä halutaan tässä tutkimuksessa selvittää. Kuten sanottu, Suomen Akatemia rahoittaa ystävällisesti tätä tutkimushanketta ja kehitysmaatutkimuksen laitos on mukana koordinoimassa.

Tarkoitus ei ole ainoastaan tuottaa tutkimustuloksia viiden vuoden päästä, vaan myös lisätä tutkimuskapasiteettia. Hankkeessa koulutetaan tutkijoita. Mukana on neljä väitöskirjantekijää, kaksi suomalaista, yksi nepalilainen ja yksi vietnamilainen, kaikki muuten naisia. Lisäksi mukana on osa-aikaisia senioritutkijoita, miehiä ja naisia kyseisistä mais-ta. Toivomme, että tutkimukseen osallistuvat tutkijat pystyvät jatkossa tekemään vaikutustutkimusta muissakin projekteissa. Yhtenä isona haas-teenamme on metodologian kehittäminen, sitä voidaan parhaiten viedä eteenpäin tutkimuskäytännön myötä. Meillä on kuitenkin sen verran teoreettista pohjaa, että voimme lähteä liikkeelle tämän kontekstispe-sifisen vaikuttavuustutkimuksen pohjalta.

Keskustelua

Anja Onali (Kepa): Oletteko te kehitysmaatutkimuksen laitoksella itse kehittäneet tämän kontekstispesifin lähestymistavan vai viittaatteko joihinkin muihin lähteisiin?

Juhani Koponen: Lähestymistapa perustuu kriittisen realismin tieteenfilosofiaan, jossa suuria guruja ovat Roy Bhaskar ja Andrew Sayer. Ray Pawson ja Nick Tilley ovat yrittäneet viedä impaktitutkimusta tai oikeastaan efektitutkimusta eteenpäin kriittisen ajattelun pohjalta². Rohkenisin kuitenkin väittää, että on tässä jonkin verran mukana meidän omaakin luovaa panostamme. En ainakaan tiedä, että sitä kukaan aikaisemmin olisi esittänyt tällaisessa muodossa. Akateeminen työ perustuu kuitenkin muiden töiden tavoin siihen, mitä aikaisemmin on tehty. Harvemmin keksitään mitään ihan alusta lähtien uudestaan.

Teija Kulmala (Väestöliitto): Olen arvioinut ulkoministeriön terveys-hankkeita ja toistuvasti huomaan, että toimeksiannoissa on mukana kustannustehokkuus. Evaluaation toteutuksessa kukaan ei kuitenkaan juuri muista arvioida sitä. Olisin myös kysynyt, että onko kustannustehokkuutta varten tehty arviointivälineitä? Onko kustannustehokkuus mukana teidän tutkimuksessanne? Onko sinulla tuntumaa siitä, kuinka iso osa avusta palautuu muodossa tai toisessa takaisin?

Juhani Koponen: Kustannustehokkuus on meidänkin tutkimuksessamme tärkeä kysymys. On mielenkiintoista, että vaikka sitä pidetään tärkeänä asiana, se jää helposti syrjään. Kustannustehokkuuden arvioimiseksi on periaatteessa olemassa metodeja, mutta ne asettavat aineistolle huomattavia

vaatimuksia. Aineiston pitäisi olla luotettavaa ja lisäksi sellaista, että sitä on helppo muuttaa määrällisiksi muuttujiksi. Käsitykseni mukaan kustannustehokkuutta ei kuitenkaan ole koskaan pidetty kovin tärkeänä tekijänä esimerkiksi Suomen kahdenkeskisessä lahja-avussa. Sen sijaan Maailmanpankki on innostunut kustannustehokkuudesta ja on arvioinut kustannustehokkuuden metodologiaa ja käytäntöä. Kyseessä on pankki ja se haluaa saada rahansa takaisin. Kustannustehokkuus ei luultavasti ole kahdenkeskisen avun antajamaille kovin iso asia, koska ne joka tapauksessa sitovat tähän apuun omia ihmis- ja materiaaliresurssejaan, ja se on väistämättä melko kallista.

Avun palautumista seurattiin aikoinaan aktiivisesti. Siitä tehtiin laskelmia ja oltiin sitä mieltä, että mitä korkeampi palautuma, sitä parempi. Viimeiset luvut ovat 1980-luvun lopusta ja 1990-luvun alusta. Niiden mukaan vähän alle puolet kehitysavusta palautui takaisin antajamaahan. Aikaisemmin 1980-luvulla luku oli korkeampikin, mutta nykyisin sitä ei enää arvioida. Käsitykseni mukaan se on jonkin verran pienempi kuin ennen. Suomi on nyt EU:n jäsen ja samalla EU:n mallioppilas, joten emme enää pysty samalla tavalla ajamaan omia taloudellisia etujamme esimerkiksi kehitysyhteistyössä. Emme voi suosia vain suomalaisia yrityksiä, koska olemme mukana laajemmassa yhteisössä ja osallistumme globalisaatioon EU:n kautta. Tällöin palautumatkin tulevat EU:lle, eivät Suomelle. Kun Suomella ei ole koskaan ollut siirtomaita, Suomella ei myöskään ole siirtomaa-aikaisia kauppasuhteita. Tämän takia Suomen täytyy panostaa suomalaisten yritysten sponsoroimiseen, mutta tällais-takin argumenttia on vaikea pitää yllä EU:n sisällä.

Jussi Ylhäisi (Helsingin yliopisto, kehitysmaatutkimuksen laitos): Muistaakseni Ranskan kehitysavun palautuma oli aikanaan kuusinkertainen, eli yhdestä kehitysapufrangista he saivat kuusi takaisin.

Viveca Hedengren (Agora): Onko tässä *Does Finnish Aid Matter?* -tutkimuksessa lähtökohtana se, mitä Suomen kehitysyhteistyöllä on saatu aikaan? On kiinnostavaa arvioida sitä, mitä etelässä kehitysyhteistyön seurauksena tapahtuu. Tietysti on sinänsä kiinnostavaa, montako tiiliskiveä on

laitettu riviin jotain koulua varten, mutta etenkin se on kiinnostavaa, ovatko ne koulut vielä olemassa ja kunnossa. Vielä kiinnostavampaa kokonaisuuden kannalta olisi tietenkin tietää, käykö siellä koulussa joku ja opetetaanko siellä mitään. Silloin panokseen ja tekemiseen syntyy jokin mielekkyys ja oikea vaikutus, näin sanoo minusta maalaisjärki.

Entä kenen ehdoilla kehitystä tehdään, ja missä kohtaa kehitys varsinaisesti kaiken kaikkiaan tapahtuu? Jos Tansania ja Mosambik ovat näitä sertifioituja, hyvän kehityksen maita, niin mitä niissä tarkemmin sanottuna nyt tapahtuu, muuta kuin että ne ovat suostuneet rakenneuudistusjärjestelyyn. Mitä sellaista, joka on kehittymisen kannalta kiinnostavaa, haasteellista tai hyvää?

Juhani Koponen: Olen ihan samaa mieltä. Meitä kiinnostaa tutkimuksessamme nimenomaan konteksti eli se, mitä niissä maissa tapahtuu; mitä niissä on tapahtunut sinä aikana, kun Suomi on ollut avustajapuolella mukana toimimassa. Meidän täytyy ensin selvittää kokonaiskuva ja sen jälkeen pohtia, mikä on mahdollisesti ollut Suomen osuus siinä. Tällaiselle arvioinnille ei ole mitään valmista metodologiaa, eikä edes kontekstispesifinen lähestymistapa ratkaise syyn paikallistamisen ongelmaa. Meidän täytyy katsoa tarkemmin sitä, miten Suomi on ollut mukana muovaamassa kohdemaiden kehityspolitiikkaa kokonaisuudessaan. Kun annetaan entistä enemmän varoja tietyn sektorin kehittämiseen tai suoraan budjettiin, niin meidän täytyy katsoa, millä tavalla Suomi on mukana näiden sektoriohjelmien kehittämisessä.

Mitä Tansaniassa ja Mosambikissa tapahtuu? Mielestäni tämän uuden kehityspolitiikan näyttö on vielä melko heiveröinen. Näiden maiden politiikka vastaa nykyisiä kehityspoliittisia oppeja: makrotalous on vakautettu, inflaatio on kurissa ja luotot hallinnassa. Siitä kuitenkin tiedetään hyvin vähän, mitä paikallisten ihmisten elämässä on todella tapahtunut. Tiedämme, että kuilut ihmisten välillä kasvavat näissä maissa uhkaavasti, rikkaat rikastuvat ja köyhät, jos eivät suorastaan köyhdy, niin ainakin heidän elintonsa paranee suhteellisesti rikkaita hitaammin. Näitä kysymyksiä siis tutkimme, mutta uskallan sanoa tässä vaiheessa, että yleiskuva on suurin piirtein tällainen.

Alex Munive (Ramboll Finnconsult): Kysymykseni liittyy tutkimukseenne lähestymistapaan ja nimenomaan näihin budjettitukiin. Tietysti vaikutuksia voi selvittää alueellisesti, jos jokin tietty projekti on ollut Suomen rahoittama. Mutta mitä ajatuksia teillä on siitä, miten vaikutuksia tutkitaan nyt, kun ollaan siirtymässä budjettitukiin ja erilaisiin rahoituskantoihin?

Juhani Koponen: Silloin täytyy katsoa valtiotason vaikutuksia. Miten budjettituki vaikuttaa valtion toimintaan, mihin se näyttää suuntaavan resurssejaan ja miten se vaikuttaa siihen, kenen hyväksi pelisääntöjä siellä päätetään? Vaikutuksia on tietysti mahdollista katsoa myös alueen kautta. Kuinka alueelliset ryhmät saadaan toimimaan, paljonko on kouluja ja toimivatko ne; mitä niissä opetetaan ja mitä opitaan?

Viveca Hedengren: On hienoa, että tässä *Does Finnish Aid Matter?* -kysymyksessä on mukana kohdemaiden tutkijoita, tutkijakandidaatteja ja koulutettavia. Minkälaista tutkimusyhteistyötä teillä on Euroopassa? Uskoisin, että esimerkiksi muissa Pohjoismaissa ja ehkä myös Hollannissa voisi olla teidän hankkeenne kannalta relevanttia tutkimusta.

Juhani Koponen: Vaikuttavuustutkimusta on jonkin verran tehty Tanskassa, heidän kanssaan meillä on ollut aika paljon yhteistyötä. Tanskalaiset ovat myös yrittäneet ylläpitää verkostoa, johon on kutsuttu vaikuttavuustutkijoita eri maista ja sitä kautta meillä on yhteys muutamaaan brittitutkijaan. Hollannista en tunne yhtäkään vaikuttavuustutkijaa, vaikka sieltä luulisi heitä löytyvän.

Annika Launiala (Tampereen yliopisto): Tämä on tärkeä tutkimus. Mietin kuitenkin sitä, että kun ulkoministeriö on ollut rahoittamassa näitä hankkeita, niin millä tavalla tutkimustuloksia syötetään takaisin hankkeiden toteuttajille. Ettei tämä olisi sellainen tutkimus, josta tulee mielenkiintoisia tuloksia, mutta niitä ei hyödynnetä jatkossa. Onko teillä jotain yhteistyötä tai keskustelua käynnissä ulkoministeriön kanssa?

Juhani Koponen: Esimerkiksi julkaisutoiminta ja tämänkaltaiset tilaisuudet ovat tällaisen yhteistyön muotoja, ja meillä on tähän asti ollut ihan toimiva yhteistyö ulkoministeriön kanssa. He tilaavat meiltä myös varsinaista tutkimusta lyhyempiä selvitystyyppisiä toimeksiantoja, joissa voidaan hyödyntää niitä ideoita, joita tämänkaltaisesta pitkäaikaisesta tutkimuksesta nousee. Yksi todella iso ja tärkeä asia on tutkimuskapasiteetin käyttäminen sekä Suomessa että tämän tutkimuksen kohdemaissa, jotta saataisiin enemmän tutkijoita, jotka pystyvät osallistumaan kehitysyhteistyön vaikuttavuudesta käytävään keskusteluun. Me emme aio odottaa vuoteen 2008 ennen kuin sanomme jotain tutkimuksemme tuloksista, vaan pyrimme koko ajan olemaan mukana keskustelussa.

Koen kuitenkin ulkoministeriön evaluaatiotoiminnan suurena ongelmana. Muutama vuosi sitten teimme ministeriölle muutaman evaluaation, mutta sen jälkeen he eivät ole enää pyytäneet meiltä tarjousta yhteenkään evaluaatioon. Tilaustutkimuksia me kyllä saamme ihan mukavasti. Kun tilaustutkimuskierros on käynnissä, kilpailemme niistä ja sillä tavalla pystymme kommunikoimaan suoraan UM:n kanssa. Evaluaatiot sen sijaan menevät konsulttifirmoille, jotka ovat reppufirmoja ja sitten alkavat meidänkin tutkijoiden puhelimet piristä. Meiltä etsitään väkeä tekemään näitä evaluaatioita, mutta laitoksena niitä ei meille anneta.

Masud Hossain (Helsingin yliopisto, kehitysmaatutkimuksen laitos): Haluaisin kommentoida kehitysmaatutkimuksen laitoksen vuorovaikutusta ulkoministeriön kanssa. Mielestäni yhteiset seminaarit ministeriön kanssa ovat erittäin hyödyllisiä. Niissä voidaan keskustella selvitysten tuloksista myös tutkijanäkökulmasta, esimerkiksi pohtia sitä, mitä kaikkea jostakin aineistoista on mahdollista tulkita. Tällainen vuorovaikutus on mielestäni olemassa.

Anne Pönni (Suomen World Vision): Onko tässä tutkimuksessa tarkoitus huomioida järjestöjen yhteistyötä näissä maissa? Useissa näistä maissa toimii moniakin suomalaisia järjestöjä. Jos järjestö saa ministeriön tukea, niin tällä hetkellä sitä yhä enemmän velvoitetaan täyttämään Suomen

kehityspoliittisia tavoitteita, vuosituhattavoitteita ja vastaavia, joihin Suomi on valtiona sitoutunut. Vai rajoittuuko tutkimukseenne pelkästään kahdenkeskiseen apuun?

Juhani Koponen: Painopisteemme on kahdenkeskisessä avussa, mutta ilman muuta järjestötoiminta tulee jossain yhteyksissä mukaan. Esimerkiksi Mtwara-Lindissä, jossa meidän on tarkoitus mahdollisimman kattavasti koota kaikki se, mitä siellä on kehitysyhteistyön seurauksena tapahtunut. Sehän ei tosin ole Tansaniassa välttämättä juuri se alue, missä suomalaiset kansalaisjärjestöt ovat toimineet. Emme voi myöskään ohittaa kansalaisyhteiskuntakeskustelua tai paikallista ja suomalaista järjestökenttää silloin kun arvioimme kehitysavun vaikutusta valtiorakenteisiin. Pääpainomme on kuitenkin kahdenkeskisessä avussa.

Outi Hakkarainen (Kepa): Minulla olisi samankaltainen kysymys kuin Anne Pönnillä, mutta menisin siitä vielä vähän eteenpäin. En puhuisi vain kansalaisjärjestöjen vaikutusten huomioimisesta, vaan myös niiden kokemuksesta ja näkemyksestä kahdenkeskisestä kehitysavusta. Tämä tutkija-toimijaverkosto saattaisi olla tulevina vuosina kiinnostava foorumi keskustella tutkimukseenne tuloksista ja kaiken kaikkiaan reflektoida kansalaisjärjestöjen kokemuksia kehitysavusta. Esimerkiksi Kepassa teemme köyhdyttämisanalyysia, jonka puitteissa olemme keränneet kansalaisyhteiskunnan edustajien kriittisiä näkemyksiä köyhyydentähentämishelmistä, osittain myös teidän tutkimukseenne kohdemaista. Keräämme myös paikallista aineistoa sellaisilta alueilta, joilla Kepa tai sen etelän kumppanit ovat pitkään olleet läsnä. Keräämme ja analysoimme myös sellaista materiaalia, jota erilaiset etelän kansalaistoimijat ovat tuottaneet. Uskon, että voisimme tehdä molempia tahoja hyödyttävää yhteistyötä tutkimushankkeenne tiimoilta.

Juhani Koponen: Kiitos, tartumme tarjoukseen. On myös hyvä miettiä sitä, mitkä ovat kehitysyhteistyön vaikutukset antajamaassa. Tämä aihe jäi tässäkin keskustelussa aika lailla sivuun.

Toimintalogiikat ja hankkeen vaikutukset – Tiina Kontinen

Viimeistelen väitöskirjaani pienten suomalaisten kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöstä Tansaniassa. En ole väitöskirjassani tutkinut vaikuttavuutta, vaan ennen kaikkea sitä, miten hankkeet syntyvät ja miten niistä neuvotellaan eri toimijoiden välillä.

Hankkeen vaikutukset

Vaikuttavuus, niin kuin Juhani Koponen sanoi, on eri asia kuin ne välittömät tulokset, joita hankkeessa saadaan aikaan. Vaikuttavuus tapahtuu pitkällä aikavälillä, kun hankkeella onnistutaan ratkaisemaan mahdollisimman pysyvästi ja kestävästi jokin ongelma tai muuttamaan jotakin asiaa. Ulkoasiainministeriön kansalaisjärjestöille suuntaaman hanketukikäsikirjan mukaan (2005) hankkeen vaikutukset voidaan jakaa positiivisiin ja negatiivisiin. Positiivisia ovat ne vaikutukset, joihin hankkeella pyritäänkin. Negatiiviset voivat olla esimerkiksi niitä ei-suunniteltuja ja yllättäviä vaikutuksia, jotka Koponenkin mainitsi.

Vaikutus on asia, joka näkyy pitkän ajan päästä, usein vasta kun hanke on jo loppunut. Toisaalta kestävät vaikutukset alkavat muodostua jo hankkeen alkuvaiheessa, hankkeen ideoinnissa ja suunnittelussa. Alusta alkaen käynnistyy prosessi, jossa vaikutuksia synnytetään, jos synnytetään.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi

Haluan siis puhua vuorovaikutuksellisesta näkökulmasta eli siitä, miten vaikutuksia alkaa syntyä itse hanketasolla. Kun äsken puhuttiin aika laajasta valtion tasosta, niin nyt puhun nimenomaan kansalaisjärjestöjen hanketasosta, siitä mitä itse toiminnassa ja vuorovaikutuksessa tapahtuu. Kyse on kuitenkin aina jonkinlaisesta yhdessä tekemisestä; yhdessä suunnitellaan ja yhdessä mietitään, niin olisihan se ihme, jos ei jotain vaikutuksia syntyisi. Se on kuitenkin eri asia, ovatko vaikutukset sellaisia, joita kyseisellä hankkeella on suunniteltu olevan. Kun järjestötyössä ollaan paljon nimenomaan ihmisten kanssa tekemisissä, niin silloin voitaisiin puhua sosiaalisista vaikutuksista. Voidaan kysyä, mitä vaikutusta tällä meidän toiminnallamme tai kenen tahansa toiminnalla on siihen kontekstiin tai ympäristöön, jossa toimitaan.

Etsin kirjastojen lehtiluetteloista tietoa vaikuttavuustutkimuksesta. Vaikutusten tutkiminen näyttäisi olevan tyypillistä erityisesti lääketieteessä. Saatetaan esimerkiksi tutkia sitä, miten jokin hoito vaikuttaa tai minkälaisella lääkkeellä saataisiin vaikuttavuutta, esimerkiksi viisaudenhampaan hoidossa. Niissä artikkeleissa mietittiin hyvin paljon sitä, miten saataisiin rajattua kaikki muu viisaudenhampaaseen vaikuttava pois. Tämä oli metodologisesti hyvin haastavaa. Jo rajatun pienen konkreettisen asian vaikuttavuuden tutkiminen on hyvin vaikeata, saati sitten monen vuoden työn tulosten selvittäminen monimutkaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Sosiaalisessa toiminnassa on aina mukana muutakin kuin vain se tietty kehityshanke, jolla pyritään vaikuttamaan johonkin. Ne, joihin yritetään vaikuttaa, ovat myös ihmisiä ja toimijoita, jotka antavat tilanteelle oman tulkintansa. Jokainen tulkitsee jollakin lailla eri tavoin oman toimintansa ja toisten toiminnan. Sen takia voitaisiinkin ajatella, että järjestöjen hankkeilla on monenlaisia ja monentasoisia vaikutuksia. On niitä vaikutuksia, jotka kohdistuvat hankkeen piirissä oleviin yksilöihin. Hanke vaikuttaa heidän elämäänsä ja heidän jokapäiväiseen toimintaansa lyhyellä, mutta myös hyvin pitkällä aikavälillä. Tällaisista vaikutuksista ei juuri voida tietää etukäteen. On vaikea arvioida, mitä jossakin

tuoreessa hankkeessa mukana oleminen tarkoittaa jonkun yksilön elämässä kymmenen tai kahdenkymmenen vuoden päästä. Lisäksi jonkin asian vaikutus voi olla hyvin erilainen esimerkiksi yksilölle tai jollekin järjestölle; toiselle mahdollisesti jopa negatiivinen, vaikka toiselle positiivinen. Vaikutukset eivät ole joka tasolla samanlaisia.

Kun puhutaan sosiaalisen elämän makrotason vaikutuksista, niin silloin ei yritetä vaikuttaa vain hankkeen piirissä oleviin yksilöihin, vaan sen yhteiskunnan ja kulttuurin yleiseen sosiaaliseen rakenteeseen. Tällainen prosessi on huomattavasti pitkäaikaisempi ja vaikeampi kuin tiettyjen yksilöiden elämään vaikuttaminen, jolloin havaittavia ja kokeuksellakin mitattavia tuloksia voidaan saada kohtuullisen helposti.

Suomalaisten kansalaisjärjestöjen omissa evaluaatioissa sekä Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n kehitysapukomitean DAC:in vuonna 1997 ilmestyneessä kansalaisjärjestöjen evaluointeja syntetisoineessa raportissa³ todettiin, että järjestöt painottivat omissa evaluaatioissa kulttuurivaihtoa kokonaisuudessaan. Tällöin ollaan kiinnostuneita muun muassa siitä, millaisia vaikutuksia näillä yhteistyöhankkeilla on Suomeen ja etenkin ihmisiin, jotka osallistuvat näihin hankkeisiin Suomessa. Lisäksi ollaan kiinnostuneita esimerkiksi siitä, miten hankkeissa tuotettua materiaalia käytetään kansainvälisyyskasvatuksessa.

Tällaisia Suomessa tapahtuvia vaikutuksia korostetaan yllä mainituissa evaluaatioissa aika lailla enemmän kuin esimerkiksi köyhyyden vähentämistä tai sitä, millaisia vaikutuksia hankkeella on ollut sille asetettujen laajojen tavoitteiden suhteen. Myös hiljattain valmistuneissa suomalaisten kansalaisjärjestöjen hankkeita Keniassa ja Tansaniassa käsitelleissä arvioinneissa sivutaan kulttuurinvaihdon ja muiden tavoitteiden välistä suhdetta vain vähän. Paikalliset kenialaiset ja tansaniaiset tutkijat toteuttivat nämä arvoinnit, joissa suomalaisia hankkeita kritisoitiin muun muassa siitä, että vaikka hankkeiden lyhyen aikavälin tavoitteet on yleensä ottaen saavutettu hyvin, niin hankkeiden vaikutukset näyttäisivät suuntautuvan enemmän suomalaisiin kansalaisjärjestöihin kuin kohdemaiden kansalaisyhteiskunnan kehittämiseen.

Hanke on edelleen järjestöissä vallalla oleva työmuoto. Tämä johtuu siitäkin, että Suomessa ei tällä hetkellä useimmille järjestöille ole edes tarjolla kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyölle muuta julkista rahoitusta kuin hankerahoitusta. Tyypillinen toimintamuoto on siis hanke, joka toteutetaan syklissä, jossa on tiettyjä vaiheita. Ensin hanketta ideoidaan ja suunnitellaan, sitten saadaan toivottavasti rahoitusta ja lähdetään toteuttamaan sitä ja ehkä jälkeinpäin tehdään evaluaatio. Hankkeissa on tietty toiminnan logiikka, Juhani Kuposenkin mainitsema hankelogiikka. Hankkeiden toteuttamiseen kuuluvat tietyt vaiheet, sen jälkeen pitäisi tulla tuloksia ja vähän myöhemmin myös vaikutuksia. Aika tyypillisesti kehitysyhteistyössä ja ulkoasiainministeriön hanketuen käsikirjassakin edetään tietynlaisen loogisen viitekehityksen mukaan.

Suunnittelu on suuri haaste. Mikä on se keskeinen ongelma, johon lähemme etsimään ratkaisua? Mikä on se asiain tila, johon haluamme saada parannusta tällä tietyllä hankkeella? Ongelmia listataan, mietitään ja laitetaan hierarkkiseen järjestykseen. Mikä johtaa mihinkin ongelmaan? Saadaan erilaisia alaongelmia, jotka sijoitetaan niin sanottuun ongelmapuuhun. Ongelmapuusta voidaan sitten valita jokin yksittäinen ongelma. Sillä on tietyt komponentit, joihin hankkeella haetaan sujuvuutta. On yhdentyyppistä kausaaliajattelua, että saisimme jotenkin sijoitettua ihmiselämän tällaisen ongelmapuun muotoon, josta voisimme erotella ongelmat, niiden ratkaisutavat ja lopulta synnyttämämme vaikutukset. Tämän logiikan mukaan ongelmapuu käännetään ratkaisupuuksi, ja hankkeen toteutumisen jälkeen vaikutukset näkyvät seurauksissa. Sen jälkeen kun ongelma- ja ratkaisupuun on saatu laadittua, unohtuu kuitenkin helposti se prosessi, jolla ne laadittiin. Kenen ääni kuului? Millaisia asioita jätettiin puun ulkopuolelle? Keiden ehdotukset näkyvät puussa?

Kehitysyhteistyöhankkeet ja erilaiset toimintalogiikat

Ongelmapuu on ihan hyvä suunnittelun apuväline, joka pistää miettimään, mihin oikeasti halutaan keskittyä. Se näyttää paperilla hienolta ja logiikka toimii. Olemme kuitenkin koko ajan tekemisissä ihmisten kanssa ja siten täytyy kysyä, toimivatko ihmiset loppujen lopuksi kovinkaan loogisesti. Tai pikemminkin, eri toimijoille ”loogisesti toimiminen” saattaa tarkoittaa erilaisia asioita. Se, mikä on loogista ja rationaalista, riippuu siitä, millaisen logiikan läpi toimintaa katsotaan. Viitataan seuraavassa ranskalais-nigeriläiseen antropologiin, Jean-Pierre Olivier de Sardaniin (2005)⁴, joka on tutkimusryhmineen tehnyt laajaa etnografista tutkimusta Länsi-Afrikassa. Hän on esittänyt, että kehitysyhteistyöhankkeissa hankkeen oletettu logiikka törmää etenkin toteutusvaiheessa toimijoiden useanlaisiin logiikoihin, jotka kaikki vaikuttavat siihen, millaisia lopputuloksia hankkeella lopulta saadaan.

Lisäksi kohdealueella tapahtuu hankkeen kanssa samaan aikaan kaikennäköistä muuta, alueella vaikuttavat hankkeen lisäksi, tai jopa ennen kaikkea, hankkeen ulkopuoliset asiat. Puhutaan sellaisesta käsitteestä kuin hankeharha. Hankkeissa on tapana lähtökohtaisesti ajatella, että hanke on nyt se iso asia, mikä kohdealueen ihmisten elämässä tapahtuu. Todellisuudessa ihmisten kaikki muu elämä on kuitenkin se iso asia, jonka lisäksi on jokin kehityshanke. Tämä hanke saattaa vaikuttaa vain vähän kohdealueen ihmisten jokapäiväiseen elämään. He osallistuvat hankkeeseen, jos on aikaa ja mahdollisuuksia. On myös tärkeätä huomioda se, että kullakin kohdealueella on oma historiansa. Siellä tai ainakin naapurikylissä on ollut hankkeita jo monia vuosia aikaisemmin ja tämä pohjoisten kumppaneiden mielestä ”uusi hanke” sijoittuu ihmisten kokemuksessa erilaisten ”kehityshankkeiden” ketjuun. Kohdealueella on myös tietenkin omat paikallisarakenteensa, tietyt paikalliset valtasuhteet ja hallintajärjestelmät, jotka vaikuttavat siihen, miten hankkeeseen sopeudutaan ja miten se kohtaa ihmisten käytännön elämän.

Mitä erilaiset logiikat hankkeissa sitten voisivat tarkoittaa? Ensinnäkin on hankkeen sisäinen logiikka. Niitä on erilaisia, mutta esimerkiksi

loogisen suunnittelukehikon esittämän logiikan mukaan meillä on tiettyt voimavarat, jotka käytetään joihinkin tiettyihin toimintoihin. Nämä toiminnot tuottavat puolestaan tiettyjä tuloksia, jotka sitten johtavat tiettyihin vaikutuksiin. Tämä logiikka on tietenkin helppo huomata, koska se keskittyy siihen, mikä on näkyvää ja sitä pystytään katsomaan dokumenteista. On olemassa myös tätä vaikeampia logiikoita, joita ei huomaa niin helposti. Esimerkiksi se, että hanketta suunnitellessa väistämättä tehdään huomattavan paljon oletuksia toimijoiden eli tässä hyödynsaajien logiikasta.

Kerron esimerkin meksikolaisten naisten mikroluottohankkeesta. Siinä oli ideana antaa naisille alkupääoma, jonka he voivat käyttää johonkin sellaiseen asiaan, joka tuottaa heille eniten voittoa. Kun naiset sitten ovat ostaneet esimerkiksi vuohen, he pyrkivät hyödyntämään sitä niin, että he pystyisivät sekä maksamaan lainan takaisin että saamaan uutta pääomaa. Hankkeen logiikan mukaan asian pitäisi toimia näin. Kun annetaan alkupääoma, niin sillä pystytään kasaamaan lisää pääomaa ja pikkuhiljaa naisten taloudellinen elintaso nousee.

Kun meksikolaisille naisryhmille annettiin tällainen mikroluottomahdollisuus, heidän kanssaan analysoitiin ja neuvoteltiin siitä, mitä rahalla tehtäisiin. Mielenkiintoista oli se, että voiton saaminen ei ollutkaan naisille ensisijainen asia päätöstä tehtäessä. Päätöksentekoon liittyi paljon myös muita seikkoja. Naiset totesivat esimerkiksi, että ”ei me nyt vuohia ainakaan osteta, koska ne hyppivät naapurin aidan yli ja syövät naapurin viljat”. Naisten mielestä vuohista olisi todennäköisesti vain haittaa ja lisäksi niistä tulisi riitaa naapureiden kanssa. Naiset toivoivat myös, että uusi hanke ei veisi hirveästi aikaa, koska heillä oli muutenkin paljon töitä. Sitten päätettiin, että naiset sijoittaisivat alkupääomansa mehiläisten kasvatukseen. Naiset ostivat mehiläispesä ja saivat niistä myöhemmin hyvän hunajasadon.

Hankkeen oletus oli tietenkin se, että nyt kun naiset saivat hunajaa, he ryhtyivät myymään sitä ja saamaan voittoa. Hunajasadon korjuuaikana tulivat kuitenkin sukulaiset ja naapurit kyläilemään. He olivat kuulleet sadosta ja halusivat maistaa hunajaa. Paikallisen tavan mukaan vieralle annetaan hunajaa, jos sitä kerran kaapissa on. Lopulta suurin osa

hunajasadosta saatettiin jakaa ihmisille ilmaiseksi. Samankaltaisia kokemuksia on monista muistakin mikroluottohankkeista. Toisaalta on myös esimerkkejä siitä, että luototukset ovat toimineet myös käytännössä sillä logiikalla, millä niiden on alun perin ajateltu toimivan.

Kentällä vaikuttavat myös hyödynsaajien ajatukset ja oletukset ulkopuolisen interventio toiminnan tai kehitysyhteistyöhankkeen logiikasta. Kuten Olivier de Sardan kirjoittaa, Afrikasta on vaikeata enää löytää sellaista kylää, jota jokin kehityshanke ei olisi jollain lailla joskus kosketanut. Hyödynsaajilla on siis melko paljon kokemusta erilaisista hankkeista: tiedetään, mikä hanke on ja mitä siinä tehdään. Kohdealueen ihmisten aikaisemmillä kokemuksilla erilaisista hankkeista on tietysti merkitystä. Kun esimerkiksi suomalainen järjestö alkaa toteuttaa hanketta sellaisella alueella, missä on jo ollut hankkeita, niin paikalliset ihmiset yhdistävät tämän uuden hankkeen aikaisempiin kokemuksiinsa hankkeista. He eivät ajattele, että nyt on kyseessä nimenomaan suomalaisten hanke ja että katsotaan millainen hanke tästä syntyy. Aikaisemmat kokemukset hankkeista vaikuttavat paljon siihen, millaisia odotuksia hyödynsaajilla on ja millaisilla strategioilla he suhtautuvat uuteen hankkeeseen.

Mitä kentällä sitten tapahtuu? Olivier de Sardan käyttää sellaisia sanoja kuin valikoivuus ja sivuraiteet. Kun hankkeen hyödynsaajien logiikat kohtaavat ulkopuolisen hankelogiikan, hyödynsaajiin kuuluvat toimijat tyypillisesti valitsevat sellaisia asioita, jotka vastaavat sen hetken akuutteihin ongelmiin heidän elämässään.

Kerron esimerkin eräästä koulutushankkeesta. Kun järjestetään seminaari- tai koulutustilaisuuksia, käydään usein keskustelua siitä, maksetaanko näistä hankkeeseen sisältyvistä seminaareista tai koulutuksista päivärahaa. Minulla on paljon empiiristä materiaalia yhdestä tällaisesta tapauksesta, jossa neuvoteltiin monta kertaa päivärahoista. Tällaisissa tilanteissa hyödynsaajilla on yleensä akuutteja ongelmia. Heidän pitäisi esimerkiksi maksaa lastensa koulumaksut, ja osallistumalla hankkeeseen ja koulutukseen he saisivat päivärahaa ainakin sen verran, että pystyisivät maksamaan nuo pakolliset koulumaksut. Hankkeita voidaan yrittää käyttää minkä tahansa ongelman ratkaisemiseen, oli kyseessä sitten terveyst-, mikroluotto-, koulutus- tai mikä tahansa muu hanke. Tämän

takia hanke saattaa joutua hankelogiikan kannalta sivuraiteelle, ajautaan tekemään jotain ihan muuta kuin mitä suunniteltiin.

Eräässä toisessa koulutushankkeessa haluttiin kouluttaa eläkkeelle jääneitä virkamiehiä. Koska nämä eläkeläiset olivat joutuneet tyhjän päälle eläkkeelle jäätyään, uusista taidoista ajateltiin olevan heille hyötyä. Jos eläkeläiset oppisivat esimerkiksi tehokkaasti viljelemään maata ja kasvatamaan karjaa, he saisivat ruokaa itselleen ja perheelleen senkin jälkeen kun palkka loppuu. Hankkeessa oli jälleen kerran sellainen logiikka, joka ulkopuolisen mielestä toimii hyvin. Eläkeläisille opetetaan uusia taitoja ja siten heidän elintasonsa nousee.

Hankkeessa jouduttiin kuitenkin osittain sivuraiteelle. Eläkeläiset olivat ensinnäkin sitä mieltä, että heillä on kyllä taitoja, mutta ei alkupääomaa. Tässä on ensimmäinen sivuraide: hyödynsaajat yrittivät koko ajan etsiä alkupääomaa, ja hankkeen koulutuksesta annettavat päivärahat oli yksi mahdollisuus hankkia pääomaa. Eläkeläisten suurin ongelma oli itse asiassa se, että vaikka he olivat koulutettuja ihmisiä ja tottuneita tekemään työtä, he eivät nyt tienneet, mitä tehdä ammattitaidollaan. Hankkeessa järjestettiin koulutustilaisuus, jonka tarkoitus oli opettaa muun muassa maanviljelystaitoja eläkeläisille. Kun jälkepäin haastattelin näitä ihmisiä, niin kävikin ilmi, että heille oli taitojen oppimisen lisäksi nimenomaan tärkeää se, että he olivat saaneet tavata toisiaan ja huomanneet koulutuksen järjestäneen järjestön esimerkin perusteella voivansa perustaa järjestöjä, joiden kautta he voivat hakea rahoitusta erilaisille hankkeille.

Puhutaan myös esimerkiksi turvallisuushakuisuuden logiikasta. On selvää, että jokainen ihminen on jollakin tavalla turvallisuushakuisen. Usein hankkeissa on kyse siitä, että halutaan kokeilla jotain uutta, tehdä asioita ihan toisella tavalla. Tämä on vaikeata, koska se on riskialtista ja tiedetään, että riskin näissä hankkeissa kantavat viime kädessä kuitenkin hyödynsaajat. Kukaan ei korvaa hyödynsaajille sitä, että esimerkiksi uusi viljelylajike ei toimikaan niin kuin oli tarkoitus. Entä jos hankkeen tasa-arvopyrkimykset johtavatkin johonkin suurempaan ongelmaan miesten ja naisten välillä, kun yritetään parantaa naisten asemaa? Kukaan ei pysty ottamaan vastuuta tällaisista seurauksista.

Vaikutukset voivat olla hyvinkin suuria niiden yksilöiden elämässä, jotka ovat olleet mukana hankkeessa.

Olivier de Sardan puhuu myös mahdollisuuksien monopolisoinnista. Hyödynsaajien keskuudessa, kylässä, kaupunginosassa, naisryhmissä tai kansalaisjärjestöissä, joiden kanssa hankkeita tehdään, on myös sisäisiä valtasuhteita ja sisäistä kilpailua. Hanke yleensä tarkoittaa sitä, että tuodaan jotakin ulkopuolista, joko tiedollisia tai taloudellisia lisäresursseja yhteisöön, järjestöön, oppilaitokseen tai kylään. Tietenkin silloin syntyy myös kilpailua näistä lisäresursseista: kuka määrää niistä, kuka niitä saa käyttää ja mihin tarkoitukseen niitä käytetään, ja tällainen kilpailu vaikuttaa myös siihen, mitä hankkeessa lopulta tapahtuu.

Pohjoisen logiikat

Minulle tuli Koposen puheenvuoron jälkeen käydystä keskustelusta mieleen, että kun ajatellaan negatiivisia ja positiivisia vaikutuksia kohderyhmän kannalta, niin vaikutuksia on varmasti hyvinkin moninaisia, eikä niitä kaikkia pystytä arvottamaan. Mistä niitä vaikutuksia sitten löytyy? Voidaan lähteä katsomaan, miten koko hanke rakentuu ja mitä siitä seuraa. Toinen asia on juuri se, että vaikutukset eivät tapahdu vain jälkikäteen, vaan niitä syntyy jatkuvasti ja hankkeessa saattaa tapahtua näitä sivuraiteille menoja. Silloinkin syntyy vaikutuksia. Ne eivät ole suunniteltuja, mutta ne voivat silti olla kohderyhmän kannalta positiivisia vaikutuksia.

Yksi hyvä tapa huomioida mahdollisia erilaisia logiikoita jo suunnittelu- tai ennakoimisvaiheessa olisi esimerkiksi pohtia sitä, miten itse hyödynsaajana suhtautuisi tällaiseen hankkeeseen. Pieni ajatusharjoitus auttaa usein. Miten toimisimme jos joku toisi meidän järjestöömme ulkopuolisen hankkeen, miten me sitä lähtisimme käyttämään? Miten käyttäisimme esimerkiksi EU-rahoituksia, joita meidän on mahdollista saada? Olivier de Sardan huomauttaakin, että yhtäläillä kun hankelogiikka kohtaa eteläisten hyödynsaajien monenlaiset logiikat niihin liittyy myös

pohjoisen toimijoiden omaan urakehitykseen, arvomaailmaan ja tavoitteisiin liittyvät logiikat. Samanlaiset logiikat ovat monesti taustalla sekä omassa että kumppaneidemme toiminnassa, ja haaste onkin siinä, mikä näköisiä vaikutuksia niillä yhdessä saadaan aikaan.

Keskustelua

Teija Kulmala (Tampereen yliopisto, Väestöliitto): Hankkeiden vaikutuksia arvioitaessa ei usein pohdita sitä, miksi hankkeella ei ollutkaan toivottua vaikutusta tai miksi ei päästy tavoitteisiin. Kun hankkeita suunnitellaan – varsinkin humanitaarisessa avussa, mutta myös sellaisessa avussa, missä on selkeä kehitysnäkökulma – on syytä miettiä paikallisen yhteisön tai paikallisten toimijoiden vastaanottokykyä. Tämä asia on ollut paljon esillä varsinkin joulukuussa 2004 tapahtuneen tsunamin jälkeen. Kun jostakin tietyistä kohteesta on mahdollista saada paljon positiivista julkisuusarvoa, niin sinne aletaan pumpata rahaa. Jossakin vaiheessa paikallisten toimijoiden vastaanottokyky tulee väistämättä vastaan. Silloin joudutaan sivuraiteelle. Kohdealueella pyritään käyttämään rahaa johonkin vähän samantapaiseen toimintaan kuin mihin rahaa alun perin on saatu. Harvoin isoissakaan evaluaatioissa kuitenkaan sanotaan ihan suoraan, että jollekin alueelle ei olisi pitänyt kanavoida apua tässä vaiheessa näin paljon ja näin nopealla aikataululla.

On todella tärkeää muistaa ne odottamattomat, ei-ennakoidut vaikutukset, jotka voivat olla positiivisia tai negatiivisia, mutta jotka voivat osoittautua tärkeiksi. Oikeastaan aika usein juuri odottamattomista vaikutuksista tulee niitä tärkeitä vaikutuksia. Esimerkiksi eräässä hankkeessa koulutettiin sairaalan henkilökuntaa työaikana sairaalassa. Tämän koulutuksen vaikutus ei kuitenkaan heti näkynyt sairaalan terveydenhuollossa. Sairaalan henkilökunta tekee työtä myös yksityisellä sektorilla, koska paikallisen hallituksen palkat ovat niin pieniä, että kukaan ihminen ei voi tulla niillä toimeen. Kun hankkeen kouluttamat työntekijät menivät töihin yksityiselle sektorille ja paikallisyhteisöihin, yhteisöjen terveydentila parani. He lähettivät potilaita sairaalaan. Kun nämä

työntekijät toimivat sairaalassa pari tuntia päivässä sillä olemattomalla palkallaan, he tekivät hyvää työtä ja vaikutukset olivat yhteisötasolla erittäin hyvät. He alkoivat myös kouluttaa yhteisöissä muun muassa kyläkätilöitä ja muita terveydenhuollon toimijoita. Hankkeen vaikutus oli hyvä, mutta ei välttämättä odotettu.

Outi Hakkarainen (Kepa): Muuttiko tämä asia jotenkin hankkeen projektisykliä? Tuliko se siis esiin projektin aikana? Minusta on tärkeää tietää, miten hankkeista opitaan ja miten valmiita ollaan muuttamaan toimintamalleja hankkeen toteuttamisen aikana.

Teija Kulmala: Ne järjestöt, joille tämä hanke oli luovutettu, muuttivat kyllä strategiaansa. He myöntyivät kannustuspalkan maksamiseen, jolloin paikalliset työntekijät pystyivät paremmin jäämään sairaaloihin. Hankkeessa siis tehtiin strategisiakin muutoksia, mutta myös myönnettiin se, että pitäisi katsoa jatkossa isompia kokonaisuuksia.

Susanna Rajala (kehitysmaatutkimuksen opiskelija, Helsingin yliopisto): Kuinka paljon esimerkiksi Suomen kehitysyhteistyössä on otettu huomioon arvioinneissa esitettyjä suosituksia?

Juhani Koponen: Kannattaa muistaa, että evaluaatiot ovat osa isoa projektisykliä. Ne ovat hankkeen sisäisiä harjoitelmia ja niiden tarkoitus on toimia sen logiikan sisällä, mitä hankkeessa noudatetaan. Ne ovat silloin suhteellisen tehokkaita ja ne otetaan huomioon, kun ne jollain tavoin tukevat sitä jo olemassa olevaa ideaa, mikä hankkeen toteuttajalla itsellään tai ministeriöllä on. Jos ne sen sijaan ehdottavat jotain aivan erilaista kuin mitä on suunniteltu, niin kyllä sellaisia suosituksia on paljon vaikeampi ottaa vastaan. Koska evaluaatiot ovat jo osa tätä isoa sykliä, niin uskoisin, että aika usein niillä on todella merkitystä. Evaluaation arvohan on juuri siinä, että kun sen tekijät ovat ulkopuolisia, he katsovat uusin silmin ja vähän eri tavalla hanketta kuin ne, jotka ovat olleet sitä toteuttamassa. Siihen en kuitenkaan usko, että evaluaatiot pystyisivät saamaan jotakin asiaa perin pohjin uusille urille, tai ainakaan en ole sellaiseen

tapaukseen törmännyt. Jos joku tietää muuta, niin olisin kiinnostunut kuulemaan.

Marjaana Jauhola (ulkoministeriön tasa-arvokysymysten neuvonantaja, sijainen): Olen omassa työssäni tarkastellut sukupuolten tasa-arvokysymyksiä ja vaikuttavuutta. Koen osittain turhauttavaksi nimenomaan sukupuolten tasa-arvokysymysten kohdalla sen, että evaluaatioissa todetaan vuosikausia tiettyjä samoja asioita. Evaluaatiot toistavat paljon samaa asiaa, että tätä ei ole huomioitu tarpeeksi ja että tähän tulisi nyt kehittää työkaluja. Ministeriön ja hanketoteuttajien yhteisessä jälkipuintilaisuudessa sitten todetaan, että asiat eivät mene yksi yhteen, että evaluaatio sanoo yhtä ja teot toista. Kyse on pitkälti organisaatio-oppimisesta. Ne asiat, jotka tiedetään jo ennen evaluaatiota, hyväksytään helpommin tehtäviksi. Organisaatio-oppimiseen liittyvät kysymykset eivät koske pelkästään ministeriötä, vaan myös hankemaailmaa ja hanke-elämää. Mielestäni *gender base line* -tutkimus, jota olen ollut saattamassa lopulliseen muotoonsa, osoittaa taas hyvin tämän tilanteen. Meillä on aina vaan samat haasteet, toistamme sitä samaa. Tämä on ehkä vähän pessimistinen näkökulma.

Heli Kuusipalo (ravitsemustutkija, Tampereen yliopisto): Olen seurannut hyvin läheltä erilaisia kehitysprojekteja Aasiassa ja Afrikassa noin kymmenen vuoden ajan. Kommenttina tähän *Does Finnish Aid Matter?* -hankkeeseen sanoisin, että kentällä näitä kehityskysymyksiä pohtivat ihmiset eivät tunnu pääsevän siihen tilanteeseen, että samoilla alueilla tai samojen kysymysten äärellä olevat ihmiset tietäisivät toistensa projekteista. Esimerkiksi eräässä pienessä kylässä, jossa asuu 4 000 paikallista ihmistä, oli seitsemän eri ulkomaista järjestöä tai organisaatiota tekemässä aids-valistusta samaan aikaan ja he eivät tienneet mitään toistensa toiminnasta. Tässä on todella haastetta, kun mietitään suomalaisen avun vaikutuksia. Miten poimitaan Suomen avun vaikutukset erilleen näiden muiden, isojen ja varakkaiden maiden avun vaikutuksista?

Edelliseen puheenvuoroon kommentoisin, että järjestöt ovat kyllä hyvin oppivaisia. Olen tehnyt kehitysyhteistyömääräraha-anomuksia kansalaisjärjestöjen puolesta. Viime vuosina rahaa on tullut niille, jotka

käyttävät suunnitelmissa avainsanoja gender, köyhyys ja tasa-arvo. Kun asetetaan tietynlaisia vaatimuksia kansalaisjärjestöjen projektisuunnittelulle, niin pitäisi olla myös mahdollisuus tehdä kurssimuutoksia tai tarkennuksia matkan varrella, kun järjestö menee kentälle ja oppii siellä. Emme saisi juuttua pelkästään johonkin jargoniin, vaan meidän pitäisi yrittää saada sisältö tärkeämmäksi.

Masud Hossain (Kehitysmaatutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto): Projektimuotoiseen interventioon suhtaudutaan usein tietynlaisella pessimistisyydellä. Projektimuotoinen kehitysinterventioajatus on tullut pitkälti luonnontieteen näkökulmasta. Silloin ajatellaan, että on olemassa tietyt selkeät syyt ja seuraukset ja unohdetaan se, että ihmisillä on eri logiikat. Kyseessä ovat ihmisyksilöt, joilla jokaisella on erilainen identiteetti sekä erilaiset intressit ja motiivit.

Intervention vaikutus riippuu paljon myös siitä, missä kunnossa kohdealue on eli minkälainen yleinen infrastruktuuri paikan päällä on. Jos esimerkiksi luonnonkatastrofi tapahtuu samaan aikaan sellaisessa valtiossa, jossa on toimiva infrastruktuuri ja sellaisessa, jossa sitä ei ole, niin ulkopuolinen apu ja myönteinen vaikutus tulevat helpommin esiin siinä valtiossa, jossa on parempi infrastruktuuri.

Olen mukana kehitysmaatutkimuksen laitoksen vaikuttavuusprojektissa ja minua kiinnostaa tutkia nimenomaan valtion roolia. Lähtökohtani on, että valtion rooli on edelleen tärkeä. Kiinnostava kysymys on se, voimistaako vai heikentääkö kehitysmaiden valtiollinen riippuvuus kehitysavusta niiden toimintakykyä? Myös kansalaisyhteiskunta ja kansalaisjärjestöt kytkeytyvät valtioon. Ilman toimivaa valtiota myös kansalaisyhteiskunnan on vaikeampi tulla toimeen.

Kaikien kaikkiaan halusin sanoa, että kannattaa ottaa huomioon myös tutkimuksen yhteiskuntatieteellinen puoli; huomioida erilaiset yhteiskunnalliset toimijat, joilla on omat intressit ja motiivit. Myös se konteksti tulee huomioida, missä vaikutus tapahtuu. On syytä huomioida, että vielä tänäkin päivänä valtiot ovat hyvin tärkeä tekijä kehityksessä.

Alessandra Lundström (Åbo Akademi, Ihmisoikeusinstituutti): Meillä on käynnissä projekti, jossa keskitytään ihmisoikeusperustaiseen kehitysyhteistyöhön. Olenkin kuunnellut tätä keskustelua nimenomaan ihmisoikeusnäkökulmasta. Keskiarvojen käyttö on ihmisoikeusnäkökulmasta hyvin ongelmallista erityisesti silloin, kun puhutaan arvioinneista ja evaluoinneista. Niihin törmää kuitenkin jatkuvasti sekä hankearvioinneissa että silloin, kun puhutaan yleisemmin jonkin maan tilanteesta – esimerkiksi kun nälkä on vähentynyt tai terveystilanne parantunut. Arvioinneissa ei eritellä tarpeeksi sitä, miten oikeus terveyteen ja oikeus ruokaan on kehittynyt. Puhutaan vain keskiarvoista, ei esimerkiksi naisten tai vähemmistöjen tai alkuperäiskansojen tilanteesta. Usein on niin, että vaikka tilanne on kehittynyt yleisesti myönteisempään suuntaan, niin esimerkiksi alkuperäiskansojen kohdalla tilanne onkin mennyt kielteisempään suuntaan. Kun mietitään kehityksen vaikutuksia ja arviointityötä, niin ihmisoikeustutkimuksessa on pohdittu indikaattoreiden käyttöä ja sitä, miten niitä voidaan kehittää siten, että keskiarvojen käyttöä voitaisiin välttää.

Jussi Ylhäisi (Kehitysväestötutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto): Millä aikavälillä alkuperäiskansojen asema olisi heikentynyt? Jos ajatellaan alkuperäiskansojen ihmisoikeustilannetta kansainvälisesti, niin välineitähän on lisätty viime aikoina valtavasti. Esimerkiksi kansainvälisiä tutkimuksia on aikaisempaa paljon enemmän. Nyt alkuperäiskansojen ihmisoikeustilanteeseen on mahdollista puuttua entistä paremmin.

Alessandra Lundström: Tämä oli ihan ilmaan heitetty esimerkki, enkä voi nyt sanoa mitään tiettyä maata, jossa näin olisi tapahtunut. Mitä taas tulee toteutukseen, niin näiden instrumenttien käyttö on kuitenkin vielä hyvin alkuvaiheessa ja ongelmallista. Esimerkiksi Brasiliassa on meneillään valtakunnallinen ruokaturvahanke, mutta ei ole ollenkaan taattua, että se projekti tuottaa nimenomaan alkuperäiskansoille parempaa ruokaturvaa.

Hisayo Katsui (Kehityksmaatutkimuksen laitos, Helsingin yliopisto): Tutkin vaikuttavuutta väitöskirjaani varten. Koska paikallinen toimintaympäristö oli niin monimutkainen, keskityin tutkimuksessani lopulta toimintaympäristöön. Tutkimukseni koski Kynnys-vammaisjärjestöä ja sen toimintaa Keski-Aasian maissa. Koska järjestö halusi keskittyä enemmän poliittiseen vaikuttamiseen kuin materiaalin tai palvelujen tuottamiseen, vaikuttavuuden havaitseminen oli hyvin vaikeaa. Vaikutus on tässä tapauksessa yleensä näkymätöntä ja perustuu jokaisen järjestön kanssa toimineen ihmisen henkilökohtaisiin havaintoihin ja kokemuksiin. Evaluaation tekeminen oli haastavaa, koska järjestöllä ei ollut mitään konkreettista tavoitetta. Kynnys sanoi, että “meidän tavoitteemmehan on vammaisten aseman parantaminen”. Se ei vielä kerro mitään konkreettisista tavoitteista, joiden saavuttaminen merkitsisi hankkeen onnistumista. Ei siis ollut olemassa mitään selkeää indikaattoria, jota olisin voinut käyttää.

Koska suomalaisten ja keskiaasialaisten välinen suhde oli hyvin hierarkkinen, sikäläiset tietysti kehuivat kaikkea ja pitivät hanketta myönteisenä kokemuksena, ja suomalaiset luonnollisesti halusivat uskoa, että kaikki oli mennyt hienosti. Näin ollen järjestö siis ajatteli kaiken menneen hyvin ja evaluaatiossakin kaikki näytti hyvin myönteiseltä. Mutta kuka on vastuussa evaluaation sisällöstä? Eivät ainakaan paikalliset ihmiset, jos heiltä kysyy heidän rehellistä mielipidettään. Kun he puhuivat minulle hankkeesta, he nostivat esille eri asioita kuin suomalaisten kanssa puhuessaan. Niinpä päädyin asettamaan koko evaluaation näkökulman kyseenalaiseksi. Tarkastelin hankkeen vaikutuksia ja paikallisten ihmisten kokemuksia heti hankkeen päättymisen jälkeen ja muutamaa vuotta myöhemmin. Aivan kuten monet teistä jo ovat tuoneet esille, vaikutusten tutkiminen kymmenen tai kahdenkymmenen vuoden kuluttua olisi ehkä kiinnostavampaa, mutta silloin tutkimuksen suorittaminen olisi ollut minulle hyvin hankalaa.

Anja Onali (Kepa): Toivoisin, että Marja-Liisa Salin kertoisi meille niistä tutkimuksista, joissa hän on ollut mukana. Ne ovat mielestäni myönteisiä esimerkkejä – ettei jää sellainen tunnelma, että vaikuttavuuden arviointi on aivan mahdoton asia ja että mitään ei kannata tehdä.

Marja-Liisa Salin (Suomen Lähetysseura): Ne tutkimukset, joissa olen ollut mukana menevät tuohon klassisen vaikuttavuustutkimuksen kategoriaan. Siihen aikaan kun minä olen tehnyt näitä tutkimuksia, tällaista termiä ei vielä käytetty oikeastaan ollenkaan, mutta vaikuttavuutta kuitenkin katsottiin evaluaatioilla. Kyseessä oli Mannerheimin lastensuojeluliiton pienen kansalaisjärjestöhankkeen toiminnan seuranta ja vaikuttavuuden tutkimus, ja siitä on tehty useita väitöskirjoja. Hankkeen kohdealueella on katsottu suhteellisen lyhyellä aikavälillä, noin yhdeksän vuotta hankkeen jälkeen, mitä on tapahtunut.

Varsinainen vaikuttavuus ei todennäköisesti tule näkyviin yhden ihmisen eliniän aikana, vaan vasta joskus vuosikymmenien kuluttua. Nämä tutkimukset ovat olleet osittain terveystutkimuksia ja osittain myös yhteisön kehittämishankkeita, mutta niistä ei ole koskaan saatu kehitysmaaosuhteissa tehtyä puhtaasti niin kutsuttua tapaustutkimusta. Tietenkin terveystutkimuksen piirissä saadaan aika hyvin selville niiden ihmisten terveydentila, jotka jäävät ilman interventiota tai ovatko kuolleisuus- ja sairastavuusluvut muuttuneet.

Kun otetaan huomioon hankkeen ympärillä oleva laajempi konteksti, niin sieltä ei pystytä sulkemaan pois kaikkea muuta, mitä siellä on tapahtunut. Esimerkiksi sitä on vaikea arvioida, miten paljon poliittinen tai koulutuksellinen tilanne parani niiden yhdeksän tai kymmenen vuoden aikana, jotka tämä projekti oli käynnissä kohdealueella. Siten on hyvin vaikea sanoa, että tietty vaikuttavuus tuli juuri tästä projektista tai arvioida edes sitä, miten suuri osa muutoksesta oli tämän projektin ansiota. On hyvin vaikeaa tehdä vaikuttavuusarviointia niistä projekteista, jotka alun perin on suunniteltu eri tavalla kuin mitä meidän kriteerimme nyt vaativat, tiedot on kerätty niin eri tavalla. On hankalaa saada sellaista tietoa, jonka pohjalta voitaisiin sanoa, että ”tällä indikaattorilla pystymme toteamaan, että tämä on tapahtunut”. Tämä johtuu siitä, että

indikaattoreita ei ole valittu intensiivivaikuttavuuden tutkimusta varten. Toivon mukaan niillä tiedoilla, mitä meillä nyt on, pystytään vuosien kuluttua tekemään kunnollista vaikuttavuustutkimusta.

Omassa väitöskirjassani olen tutkinut, miten paljon neljässä ehkäistävässä sairaudessa saatiin vaikutusta, kun kylätyöntekijät koulutettiin. Kuinka paljon heidän terveystiluksensa ehkäisi tiettyjä sairauksia? Pystyimme osoittamaan, että yhdeksän vuoden aikana kokonaistulos oli myönteinen ja ehkäistävät sairaudet vähenivät. Koska otanta oli tarpeeksi laaja, pystyimme näyttämään myös sen, että siinä kylässä, jossa hanke ensimmäisenä aloitettiin, saatiin kaikkein suurin muutos aikaan. Tieto sairauksien ehkäisemisestä kulkeutui naapurikyliin jo ennen kuin hanke varsinaisesti aloitettiin niissä. Siten hankkeen vaikutus oli näissä kylissä pienempi kuin ensimmäisessä. Hanke aloitettiin viimeisessä kylässä seitsemän vuotta ensimmäisen kylän jälkeen, ja tässä viimeisessä kylässä hankkeen vaikutukset olivat jo hyvin pienet. Minusta tämä on ihan hyvä esimerkki vaikuttavuustutkimuksesta. Hyvänkin hankkeen vaikutukset laimenevat, kun tieto ja kehitys menevät laajalla alueella eteenpäin myös itsestään.

Paljon on tehty kaikennäköistä, mutta nämä hienot nimet tulevat monesti perästöpäin. Nyt jos näistä vanhoista yhä toiminnassa olevista kohteista tehdään vaikuttavuustutkimusta, niin kaikkein tärkeintä olisi käyttää mahdollisimman montaa metodia, joilla vaikutusta katsottaisiin. Eli käytettäisiin sekä osallistuvaa tutkimusta että kovaa tieteellistä tutkimusta niissä kohdissa, joissa on luotettavia faktoja. Kuitenkin osallistuvalla tutkimuksella saadaan nopeasti jotain tietoa siitä, mitä on tapahtunut ja lisäksi saadaan myös ihan historiallista tietoa siitä, mitä on ollut joskus aikoinaan ja miten ihmiset kokevat – onko heille todella hyötyä hankkeista.

Juhani Koponen: Tietysti indikaattorit ovat tärkeitä ja niiden kehittäminen on toiminnan jatkuvaa seuraamista, mutta tällaisen lyhyen tähtäimen evaluoinnin kannalta niiden puute tuskin on sen vakavampi kuin minäkään muunkaan evaluoinnin kannalta. Meidän täytyy kuitenkin lähteä liikkeelle kokonaan erilaisilla teoilla ja lähtötasoilla. Tosin minun on vähän

vaikea ymmärtää tätä ihmisoikeusindikaattorin kehittelyä ja sitä, minkä näköisiä indikaattoreita ne ovat. Meillä on kehitysyhteistyössä taipumus siihen, että halutaan jotenkin tiivistää kaikki numeroiksi ja mitattaviksi asioiksi. Vähän epäilen, ovatko ihmisoikeudet tällaiseen käsittelyyn soveltuva asia.

Palaan tähän indikaattori- ja vaikuttavuustutkimusasiaan. On hienoa tietää kohdealueen lähtökohtatilanne, mutta joudumme vaikuttavuustutkimuksessa joka tapauksessa käsittelemään vaikeita asetelmia. Miten määritellä se osuus, joka tulee juuri jostain tietystä interventtiosta ja mikä taas jostain muusta syystä? Miten huomioida kaikki muu kohdealueella tapahtunut? Olemme kai kuitenkin sitä mieltä, että ei vaikuttavuutta arvioivan ohjelman luominen silti ihan tuhoon tuomittua ole. Olen viime aikoina mietiskellyt sitä, että gender-ulottuvuus on viety suomalaisessa kehitysyhteistyön ideologiassa ja käytännössä aika pitkälle. Varsinaiset vaikutukset ihmisten elämässä näyttävät kuitenkin paljon vähäisemmiltä kuin niiden voisi olettaa olevan. Kysymys on kai siitä, että analyysimme asiasta ei kuitenkaan ole riittävän sisällöllinen. Se palvelee kyllä meidän omia kehitysyhteistyölogiikan mukaisia tarkoituksiamme, mutta ei toimi kohdemaissa kulttuuri- ja yhteiskunta-analyysinä. Tähän asiaan liittyvää ymmärrystä meidän pitäisi jotenkin syventää.

Marja-Liisa Salin: Kommenttina tuohon sanoisin, että me haluamme niitä tuloksia tässä meidän omassa ihmisiässämme, ja kulttuuri ei muutukaan niin nopeasti kuin toivottaisiin.

Jane Anttila (hankekoordinaattori, Kansalaisjärjestöjen ihmisoikeussäätiö KIOS): Olisin vastannut tähän kysymykseen, että minkä takia ihmisoikeuksiin haetaan indikaattoreita. Valtiot ovat sitoutuneet jonkinlaisiin oikeuksiin, eli ihmisillä on joitakin oikeuksia, joiden toteuttaminen on valtion velvollisuus. Tällöin on hyvä, että on olemassa mittapuita, joilla voidaan arvioida, kuinka hyvin valtio vastaa näihin velvoitteisiinsa. Sen takia pyrimme laajastikin arvioimaan, mitä ne mittapuut olisivat: mitä valtion täytyisi tehdä, jotta esimerkiksi oikeus ruokaan toteutuisi, minkälaista politiikkaa sen pitäisi harjoittaa ja millaisia kauppasopimuksia tehdä.

Norja esimerkiksi perustaa koko kehitysyhteistyönsä ihmisoikeuksille. Ihmisoikeusperustaisessa lähestymistavassa pidetään tärkeänä sitä, että ihmisillä on itsellään oikeus päättää mitä tehdään, kun tehdään kehitysyhteistyötä.

Alessandra Lundström: Suomihan on myös sitoutunut tällaiseen ihmisoikeusperustaiseen lähtökohtaan, vaikka se ei käytännön kehitysyhteistyössä vielä näy.

Viveca Hedengren: Jotenkin tästä kaikesta tulee esiin kysymys siitä, missä projektin tai asian omistajuus on. Kenen ehdoilla sitä oikeasti tehdään, kuka on määritellyt sen, mitä kehitysmaissa halutaan saada aikaiseksi?

Osa II

Vaikuttavuuden arviointi kumppanuus- järjestöissä

Vaikutusten rehellinen ja vaikea etsintä – Jonna Haapanen ja Anja Onali

Kerromme seuraavassa kumppanuusjärjestöjen työstä ja haasteista vaikuttavuuden arvioinnin parissa sekä näiden järjestöjen muodostamasta vaikuttavuuden arvioinnin työryhmästä.

Järjestöt ovat kiinnostuneita vaikuttavuuden arvioimisesta, koska ne haluavat oppia kokemuksistaan, lisätä itseymmärrystään, parantaa toimintaansa ja tietysti myös tietää, millaisia vaikutuksia niiden työllä on ollut. Järjestöjä motivoi myös niiden vastuu eri sidosryhmille. Ulko-ministeriön kiinnostus vaikuttavuuden arviointiin juontaa puolestaan juurensa etenkin julkisen sektorin tulosjohtamisesta; järjestöjen työn vaikuttavuudesta halutaan tietoa, jotta niiden työn tukemista verovoaroilla voidaan perustella. Järjestöt ja ministeriö haluavat myös lisätä keskinäistä yhteisymmärrystään.

Kumppanuusjärjestöjä ovat ne 10 suomalaista kansalaisjärjestöä, jotka ovat allekirjoittaneet ulkoministeriön kanssa toistaiseksi voimassa olevan kumppanuussopimuksen. Nämä järjestöt toteuttavat kehitysyhteistyöohjelmaa, joka useimmiten koostuu erilaisista kehitysyhteistyöhankkeista. Kumppanuussopimuksen lisäksi ne tekevät ulkoasiainministeriön kanssa erillisen nelivuotisen tuenkäyttösuunnitelman, jossa tarkennetaan se millaista kehitysyhteistyötoimintaa järjestöt kunakin nelivuotiskautena tekevät ja miten se rahoitetaan. Kehitysyhteistyövaroista on viime vuosina kanavoitu kansalaisjärjestöjen kautta noin 50 miljoonaa, mistä noin puolet on mennyt kumppanuusjärjestöille. Muut järjestöt hakevat kansalaisjärjestöyksiköltä kuhunkin hankkeeseensa erillisen rahoituksen; yhdelle hankkeelle voidaan myöntää enimmillään kolmivuotinen rahoitus. Rahoituksen saaneita järjestöjä on vuosittain ollut vähintään noin 60 ja joinakin vuosina jopa yli sata.

KUMPPANUUSJÄRJESTÖT

Fida International
Frikyrklig Samverkan
Kansainvälinen Solidaarisuussäätiö
Kirkon Ulkomaanapu
Pelastakaa Lapset
Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus
Suomen Lähetysseura
Suomen Punainen Risti
Suomen World Vision
Plan Suomi Säätiö

Kumppanuusjärjestöt ovat hyvin erikokoisia ja erilaisia. Niiden toiminnan temaattiset ja metodologiset painotukset vaihtelevat järjestöstä toiseen. Osa niistä kuuluu kansainvälisiin verkostoihin tai organisaatioihin ja toimii Suomessa niiden edustajana. Jotkut kumppanuusjärjestöt toimivat kehitysyhteistyön lisäksi myös muilla saroilla, kuten Suomen Punainen Risti tai Suomen Lähetysseura. Toiset taas toimivat pelkästään kehitysyhteistyössä, kuten Kansainvälinen Solidaarisuussäätiö.

Kumppanuusjärjestöt toteuttavat omaa kehitysyhteistyöohjelmaansa. Monien järjestöjen kohdalla ohjelma koostuu yksittäisistä kehitysyhteistyöhankkeista, jotka muodostavat löyhän temaattisen tai maantieteellisen ohjelmakokonaisuuden. Järjestöt suunnittelevat ja toteuttavat hankkeita suhteellisen järjestelmällisesti, erilaisten menetelmien ja työvälineiden avulla. Useimmat järjestöistä käyttävät yhtenä tärkeänä työvälineenään loogista viitekehystä eli LFA:ta (*Logical Framework Analysis*). LFA:n käyttäminen edellyttää joukkoa erilaisia analyyseja ja toimenpiteitä hanketta suunniteltaessa. Sen avulla määritellään mihin hankkeella pyritään, mikä on sen tavoite ja mikä on mahdollisesti hankkeen kehitysvaikutus tai -päämäärä. Näille tavoitteille ja päämäärille määritellään myös indikaattoreita; ne mittaavat tai kuvaavat sitä, onko tavoitteeseen päästy tai kuljetaanko hankkeessa tuota tavoitetta kohti.

Valtaosalla kumppanuusjärjestöistä on siis hankkeita, joille ne ovat määritelleet tavoitteita ja päämääriä sekä vaikutusindikaattoreita, eli järjestöt seuraavat jo kukin tahollaan toimintansa vaikutuksia. Tämä seuranta voisi kuitenkin olla järjestelmällisempää ja menetelmät, analyysit ja indikaattorit selkeämpiä, jotta pystyttäisiin tuottamaan sellaista tietoa, joka kertoisi niistä vaikutuksista, joita kumppanuusjärjestöjen kehitysyhteistyöllä on saatu aikaan. Tietoa keräävät useimmissa tapauksissa järjestöjen etelän yhteistyökumppanit, jotka hankkeen toteuttamisen yhteydessä seuraavat hankkeen etenemistä. Moni kumppanijärjestöstämme etelässä on todennäköisesti meitäkin vähemmän perillä siitä, millaisia menetelmiä olisi hyvä käyttää, jotta vaikutuksia saataisiin kunnolla selville ja pystyttäisiin havainnoimaan myös hankkeiden aikaansaamia laadullisia muutoksia.

Vaikka vaikutusindikaattoreita on muokattu ja etelän kumppanijärjestöt keräävät niitä varten tietoa, ne eivät välttämättä tuota aina juuri sitä tietoa, mitä tarvitsisimme. Voi myös olla, että jotkut vaikutusindikaattorit eivät enää ole relevantteja tai käyttökelpoisia siinä vaiheessa, kun tietoa ryhdytään keräämään. Hankkeen tilanne tai toimintaympäristö on voinut muuttua; hyödynsaajien elämässä on voinut tapahtua sellaisia asioita, jotka eivät enää korreloi alkuperäisten suunnitelmien kanssa.

Vaikuttavuuden arvioinnissa tutkitaan usein määrällisiä muutoksia enemmän kuin laadullisia. Kehitysyhteistyössä on kuitenkin yleensä kysymys sosiaalisista muutoksista, jotka ovat useimmiten luonteeltaan laadullisia ja vaativat usein pitkiä ajanjaksoja toteutuakseen. Tällaiset muutokset eivät välttämättä tule näkyville lyhyiden, kolmen tai neljän vuoden sykleissä kulkevien hankkeiden aikana. Indikaattorimme eivät myöskään ole vielä niin kehittyneitä, että pystyisimme niiden avulla saamaan varmasti selville, onko laadullista muutosta kohdealueella tapahtunut.

Kumppanuusjärjestöt teettävät melko säännöllisesti hankkeitaan ulkopuolisia evaluaatioita. Tavallisesti ne tehdään jo päätyivistä hankkeista, mutta esimerkiksi Kirkon Ulkomaanapu arvioi hankkeitaan kolmen vuoden välein. Joskus evaluaatio toteutetaan niin, että tiimissä

on mukana ulkopuolisia ja loput ovat järjestön tai kyseisen hankkeen työntekijöitä. Osana näitä evaluaatioita on ollut mukana myös vaikutusten arviointia, mutta se on ollut vain laajan kokonaisuuden yksi osa. Pääpaino monissa evaluaatioissa on siinä, miten hanke on onnistunut suhteessa sille tehtyihin suunnitelmiin, aiottuihin tuloksiin ja vaikutuksiin. Aina ei kuitenkaan avata koko pakettia ja mietitä, mitä kohdeyhteisöissä on kokonaisuudessaan tapahtunut.

Vaikuttavuuden arvioinnin työryhmä

Ulkoministeriö asetti kumppanuussopimusten yhdeksi ehdoksi sen, että kumppanuusjärjestöt laativat seuranta- ja laatujärjestelmiä työnsä tehokkuuden ja vaikuttavuuden varmistamiseksi. Järjestöt järjestäytyivät keskenään ja pohtivat yhdessä, minkälaista on hyvä ja laadukas kehitysyhteistyö. Ne tekivät yhdessä laatukortin, joka on itsearviointin väline organisaation ja kumppanuuksien kehittämiseksi. Järjestöt tiedostivat, että vaikuttavuus on isompi kysymys kuin vain se, ovatko hankkeet hyvin hoidettuja. Ne perustivat vuonna 2004 työryhmän pohtimaan sitä, mitä vaikuttavuus ja vaikuttavuuden arviointi (*impact assessment*) merkitsevät järjestöjen kehitysyhteistyön käytännölle. Tässä työryhmässä on kumppanuusjärjestöjen edustajien lisäksi ollut mukana myös Kepan edustaja. Mukana on lisäksi aika ajoin ollut ihmisiä myös UM:n kehityspoliittisen osaston kansalaisjärjestöyksiköstä.

Työryhmän ensimmäisenä tehtävänä oli selvittää, mitä vaikuttavuudella tarkoitetaan ja miten sitä voitaisiin arvioida. Tarvitsimme tästä asiasta koulutusta. Englantilaisesta kansalaisjärjestöstä INTRAC:ista, joka on erikoistunut kehitysyhteistyötä tekevien järjestöjen kapasiteetin vahvistamiseen, tuli kaksi kouluttajaa vetämään yhteiskoulutuksen kumppanuusjärjestöille ja ministeriön edustajille. Ministeriö kustansi tämän toukokuussa 2005 järjestetyn seminaarin, jonka keskeinen anti on dokumentoitu tämän raportin liitteessä. Kouluttautumista jatkettiin syksyllä 2005 tutustumalla ActionAid-järjestön organisaation oppimista korostavaan suunnittelu- ja seurantajärjestelmään, ALPS:iin. Nämä olivat hyviä

koulutuksia; niiden avulla saimme selkeästi määriteltyä vaikuttavuuden arvioinnin keskeiset käsitteet ja otettua ne yhteisesti haltuun. Huonona puolena voisi mainita sen, että INTRAC-koulutukseen osallistui suhteellisen pieni joukko kumppanuusjärjestöjen edustajia.

Haasteenamme on nyt saada levitettyä tätä tietoa sekä jatkaa oppimista ja verkostoitumista. Kepa ja UM ovatkin jo jakaneet näiden koulutusten materiaaleja kansalaisjärjestöille; nämä materiaalit laitetaan myös Kepan extranet-sivustolle jäsenjärjestöjen käyttöön. Vuonna 2006 toteutetaan työryhmän laatimaa koulutussuunnitelmaa, jonka tarkoituksena on toisaalta syventää kumppanuusjärjestöjen osaamista vaikuttavuuden arvioinnissa ja toisaalta jakaa aiheesta tietoa kehitysyhteistyötä tekeville järjestöille ja muille asiasta kiinnostuneille tahoille. Järjestöjen keskinäinen oppiminen ja verkostoituminen ovat lähteneet hyvin liikkeelle ja järjestöt haluavat edelleen voimistaa niitä.

Tällä hetkellä työryhmä pyrkii siihen, että kumppanuusjärjestöjen kesken syntynyt hyvä ja avoin yhteistyö jatkuisi, jotta voisimme edelleen yhdessä pohtia ja kehittää vaikuttavuuden arviointia käytännössä. Järjestöjen keskinäinen tiedon vaihto ja kokemusten jakaminen, esimerkiksi järjestöjen teettämien vaikuttavuuden arviointiin liittyvien tutkimusten esittely, on koettu arvokkaaksi. Haluaisimme myös oppia muilta; olemme innokkaita verkostoitumaan sekä Suomessa että kansainvälisesti sellaisten tahojen kanssa, jotka tietävät kehitysyhteistyön vaikuttavuuden arvioinnista ja joiden kanssa voimme vaihtaa mielipiteitä. Tavoitteena on myös KEO:n ja kumppanuusjärjestöjen yhteisymmärryksen vahvistaminen jatkossakin.

Mitä vaikuttavuuden arviointi oikeastaan on? INTRAC-koulutuksessa tuli esiin, että siitä on olemassa useita määritelmiä ja että sen voi myös halutessaan määritellä omalle järjestölleen niin kuin parhaaksi katsoo. Chris Rochen kirja *Impact Assessment for Development Agencies*⁵ on keskeinen teos vaikuttavuuden arvioinnista. Sen mukaan vaikuttavuuden arviointi sisältää järjestelmällistä analyysiä niistä muutoksista, joita kehitysyhteistyöhanke on aiheuttanut kohdealueen ihmisten elämässä. Tietysti kehitysyhteistyöntekijä toivoo, että hän saa aikaan pysyviä ja myönteisiä tuloksia, mutta niin ei aina käy; tulokset ja vaikutukset voivat

olla myös kielteisiä tai väliaikaisia. Vaikuttavuuden arvioinnin avulla järjestöt haluavat ymmärtää, minkälaisia vaikutuksia niiden omalla työllä on ja ne haluavat myös vahvistaa vastuuntuntoaan suhteessa yhteistyökumppaneihinsa – sekä etelän järjestöihin että niin sanottuihin hyödynsaajiin tai kohderyhmiin.

Vaikuttavuuden arvioinnin pitäisi tuottaa järjestöjen oppimista edistävää tietoa, jotta ne voisivat tulevaisuudessa parantaa päätöksentekoaan ja toimintaansa. Tietyn hankkeen vaikutusten selvittämisestä saatua tietoa pystytään hyödyntämään myös esimerkiksi silloin, kun järjestöt vaikuttavat poliittisiin päätöksentekijöihin tai luovat uusia käytäntöjä tietyissä toimintatavoissa. Tällöin järjestöillä on lisäksi mahdollisuus konkreettisesti osoittaa organisaation onnistunutta suoritusta. Kumppanuusjärjestöt joutuvat esimerkiksi varainhankintaa tehdessään kertomaan siitä, onko niiden työllä ollut mitään merkitystä; ja nimenomaan tätä seikkaa on ulkoministeriö viime viikkoina tuonut korostuneesti esille. Vaikuttavuuden arvioinnin työryhmässä yritämme puolestaan tuoda esiin sitä, että kysymys on ennen kaikkea oppimisesta ja työn parantamisesta. Siten kysymys ei niinkään ole menestystarinoiden ja hienojen esimerkkien esiin kaivamisesta, vaan kyvystä ja mahdollisuudesta säilyttää perusrehellisyys järjestöjen työssä.

Arvioidessamme työmme vaikuttavuutta, joudumme kysymään muun muassa seuraavia asioita: Mikä on muuttunut työmme tuloksena? Miten se on vaikuttanut kohdeyhteisöön ja ihmisten elämään siellä? Mikä on muuttunut historiallisesti ajan kuluessa? Ovatko nämä muutokset olleet merkittäviä? Kenelle ne ovat olleet merkittäviä? Ovatko muutokset pysyviä? Meidän on kyettävä löytämään tai huomaamaan myös kielteisiä ja ennakoimattomia muutoksia ja arvioimaan, johtuvatko nämä muutokset meidän toiminnastamme vai kenties jostain ihan muusta.

Kattavan aineiston kerääminen on käytännössä erittäin monitahoinen asia. Esimerkiksi loogisen viitekehyksen hierarkiassa vaikutukset sijoitetaan kaikkein ylimmäksi. Tällöin ajatellaan, että kun kaikki työ on ensiksi saatu tehtyä, niin joskus vuosien kuluttua päästään mahdollisesti siihen vaikutukseen ja lopputulokseen, jota hankkeella alun

perin haettiin. Käytännössä ei kuitenkaan ole mahdollista jäädä odottelemaan kymmentä vuotta ja katsomaan sitten miten hankkeen vaikutuksille kävi. Jo ennen hankkeen aloittamista pitäisi arvioida ja pohtia sitä, mitä ovat ne vaikutukset, joita hankkeella halutaan saada aikaan. Hankkeen aikana sitten seurataan tavoitteiden saavuttamista ja analysoidaan, ollaanko kulkemassa oikeaan suuntaan. Järjestöillä pitäisi aina olla valmius tehdä muutoksia, jos hankkeen alkuperäinen ongelmanasettelu osoittautuu puutteelliseksi. Vaikutukset arvioidaan hankkeen päätyttyä ja mahdollisuuksien mukaan havainnoidaan, mikä asia on alkanut muuttua nimenomaan oman interventiomme takia, vaikka se ei kenties ollutkaan suunniteltua.

Vaikuttavuuden arvioinnin haasteista

Meidän tulisi mahdollisimman pian löytää ratkaisuja moniin haasteisiin. Yksi niistä on arviointijärjestelmien kehittäminen. Kuten jo oli puhetta, toki arvioimme jo nykyisin hankkeidemme vaikutuksia; teemme evaluaatioita ja seuraamme hankkeiden edistymistä. Haasteemme on nyt näiden erilaisten järjestelmien kehittäminen sellaisiksi, että ne todella antavat meille tietoa muustakin kuin vain hankkeidemme välittömistä tuloksista. Tähän tarvitaan tietysti lisää järjestelmällisyyttä, mutta tarvitsemme myös koulutusta ja entistä parempaa työnjakoa yhteistyökumppaneidemme kanssa. Tällainen arviointijärjestelmien kehittäminen on kokonaisuudessaan iso prosessi. Se ei tarkoita vain yhden sellaisen menetelmän keksimistä, jolla jotakin tiettyä tematiikkaa pystyttäisiin arvioimaan paremmin, vaan entistä tarkempaa kokonaisuuden hahmottamista; keneltä vaaditaan mitä missäkin vaiheessa ja millä tavoin pystyttäisiin saamaan selville, mitä vaikutukset ovat.

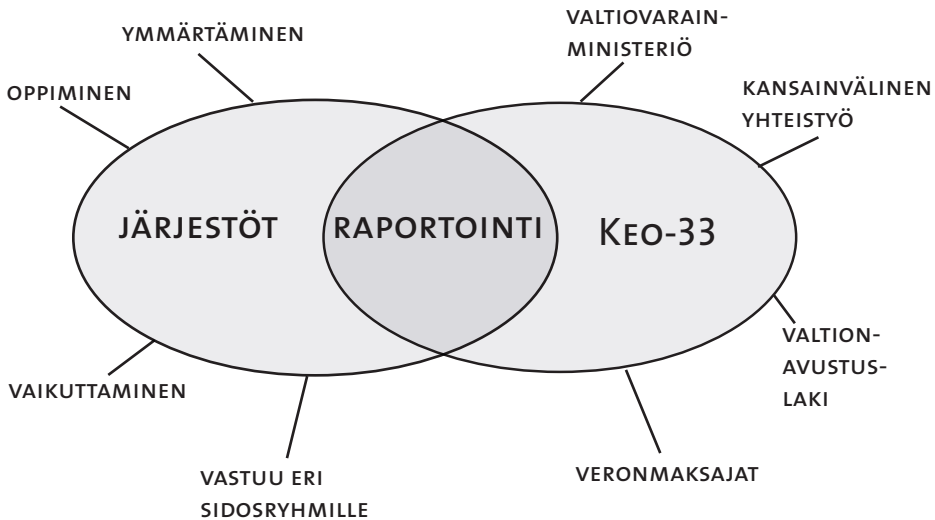
Tärkeä osa tätä työtä on menetelmien ja analyysin terävöittäminen. Tähän mennessä arvioinneissa on käytetty osittain osallistavia ja myös laadullisia menetelmiä, mutta ne ovat olleet hyvin tilannekohtaisia. Analyysien ymmärtäminen ja siten oppimisen edistäminen on usein jäänyt taustalle, kun on keskitytty aineiston keräämiseen. Oppiminen on

saattanut jäädä vähäiseksi, eikä tietoa ole siirretty eteenpäin siitä, miten asiat ovat tai eivät ole. Kumppanuusjärjestöt eivät pääsääntöisesti itse toteuta omia hankkeitaan tai niitä hankkeita, joissa ovat osallisina, vaan toteuttajina toimivat yhteistyökumppanit etelässä; myös hyödynsaajien oma panostus on yhä tärkeämpää. Monet meistä Suomessa työskentelevistä ovat ongelmallisessa asemassa siksi, että toimimme usein vain toimeksiantajina niille, jotka arvioivat yhteistyötämme tai hankkeitamme. Laaja vaikuttavuuden arviointi on järjestöille myös resurssikysymys; tutkimustyö vie aikaa ja rahaa, ja siihen tarvitaan osaavia tekijöitä. Järjestöjen kannalta tutkija-toimijaverkoston keskeinen anti voisikin olla se, että saataisiin aikaan sellaisia konkreettisia yhteistyöhankkeita, joissa tutkimuksen tekijät ja tiedon tarvitsijat löytävät toisensa.

Muutokset ihmisten ja yhteisöjen elämässä tapahtuvat usein pitkän ajan kuluessa. Samanaikaisesti kuitenkin monipuolinen joukko ihmisiä haluaa tietoa siitä, mitä kehitysyhteistyöhön käytetyllä rahalla saadaan aikaiseksi. Etelän yhteistyökumppaneiden, kohdealueen hyödynsaajien ja rahoittajan lisäksi ne suomalaiset, jotka joko osallistuvat kehitysyhteistyöhön tai lahjoittavat siihen rahaa, odottavat tietoa tuloksista.

Osallistuminen on yksi haaste arviointijärjestelmien kehittämiseksi, koska vaikutukset ja muutokset ihmisten elämässä merkitsevät eri toimijoille eri asioita. Hankesuunnitteluun pyritään yhä enemmän osallistamaan eri tahoja, mutta seurannassa ja arvioinnissa ei ole vielä päästy yhtä pitkälle. Tilanne saattaa myös muuttua hankkeen aikana moneen kertaan. Erityisesti odottamattomat muutokset ovat melkoisen tutkimatonta alaa, ainakin meidän järjestöissämme. Olemme pääasiassa arvioineet sitä, miten hanke ja tavoitteet ovat toteutuneet. Emme ole vielä päässeet arvioimaan yhteisöjen elämää siten, että ensin selvitetäisiin mitä muutoksia heidän elämässään on tapahtunut ja vasta sen jälkeen pohdittaisiin, onko meidän hankkeemme tai yhteistyömme jollakin tavalla vaikuttanut kyseisiin muutoksiin.

Olemme tehneet pohdintamme ja koulutuksemme pohjalta seuraavanlaisen kaavion:

VAIKUTTAVUUDEN ARVIOINTI JÄRJESTÖJEN JA KEO-33:N NÄKÖKULMASTA

Tässä kuviossa olemme pohtineet vaikuttavuuden arviointia järjestöjen ja UM:n kansalaisjärjestöyksikön (KEO-33) näkökulmasta. Järjestöillä ja rahoittajalla on erilaiset, mutta osittain päällekkäiset ajatukset siitä, miksi vaikuttavuuden arviointia pitäisi tehdä, ja mitä sillä pitäisi saada aikaiseksi. Yhteinen alue on raportointi: meidän täytyy välittää toiminnastamme tietoa ulkoministeriölle, joka sen pääasiassa rahoittaa. Sen lisäksi meidän täytyy vastata moniin, ehkä raportointia paljon tärkeämpiin haasteisiin, jotta ymmärtäisimme ja oppisimme yhteistyöstä, kehitysyhteistyöstä ja sen vaikutuksista, menetelmistä, tavoista ja etiikasta. Meillä on kuitenkin vastuu myös lukuisille jo aikaisemmin mainituille sidosryhmille.

Ulkoasiainministeriöllä on rahoittajana luonnollisesti omat vaatimuksensa siitä, miten kehitysyhteistyövaroja käytetään ja kohdennetaan. Valtionvarainministeriö asettaa yleiset vaatimukset sille, miten

valtion varoja käytetään ja miten tarkasti niiden käyttöä seurataan. Ministeriön kautta rahoitettavaa järjestöjen kehitysyhteistyötoimintaa säätelee valtionavustuslaki. Ulkoasiainministeriö korostaa myös sitä, että hankkeiden tulisi noudattaa hallituksen kehityspoliittisen ohjelman linjauksia, edistää YK:n vuosituhattavoitteiden saavuttamista sekä olla sopusoinnussa kohdemaiden köyhyyden vähentämisen strategioiden kanssa. Ministeriölle tärkeä sidosryhmä ovat veronmaksajat, joille on pystyttävä näyttämään, että kehitysyhteistyövarat käytetään järkevästi. Vuosituhattavoitteiden ja muiden kansainvälisten velvoitteidensa vuoksi ministeriön on myös tuotettava tietoa Suomen roolista kansainvälisen kehitysyhteistyön toteuttajana.

Ulkoministeriön uudistetut raportointivaatimukset osuivat ajankohtaan, jolloin järjestöt olivat muutenkin pohtimassa työnsä vaikuttavuutta. Vaikuttavuuden arviointi ohjaa perimmäisten kysymysten äärelle: mihin toiminnallamme pyrimme? Meidän pitää järjestöissä miettiä omia strategioitamme; millä tavalla toimimme ja mitkä asiat ovat tärkeitä toiminnassamme. Arvioinneista tulee hyvin tärkeä osa strategioidemme päivitystä; ne tulevat kaiken kaikkiaan keskeisesti määrittämään järjestöjemme toimintaa. Meidän tulee myös kehittää suunnittelu- ja seurantajärjestelmiämme niin, että ne tuottavat riittävästi tietoa vaikuttavuuden arvioinnin pohjaksi. Lisäksi työ kansainvälisissä verkostoissa on monille järjestöille mahdollisuus saada tukea arviointijärjestelmien kehittämiseen. Vaikuttavuuden arviointia pohditaan maailmanlaajuisesti – me olemme Suomessa itse asiassa aika myöhään heränneet tähän aiheeseen. Tulisi kuitenkin muistaa myös oppiminen eri tasoilla; me pystymme keskenämme täällä Suomessa jakamaan kokemuksia, jonkin verran ehkä kentälläkin. Erityisesti voisi olla hyödyllistä kehittää järjestöjen välistä keskinäistä oppimista ja tiedon jakamista. Oppiminen ei myöskään tarkoita vain meitä kumppanuusjärjestöjä, vaan koko suomalaista kehitysyhteistyö- ja kehityskaupungin maaproblematiikan kenttää, johon kuuluvat niin tutkijat kuin monet muutkin toimijat.

Keskustelua

Pirjo Lindfors (erikoislääkäri): Haluaisin painottaa tässä keskustelussa sitä, että saadaksemme kehitysyhteistyön tärkeyden entistä vahvemmin esille, maailmanlaajuisestikin, näiden tutkimusten pitäisi olla tieteellisiä. Niille voisi olla mahdollista saada myös Suomen Akatemian rahoitusta. Ehdottaisinkin alustuksissa esille tulleiden aiheiden ja kehitysyhteistyön vaikuttavuuden systemaattista analyysiä. Kepan tulisi keskustella KEO:n kanssa siitä, miten voitaisiin toteuttaa tarpeeksi laajapohjaiset pilottitutkimukset. Esimerkiksi viisi pilottiprojektia voisi toteuttaa niin, että projektien aineiston keruuseen ja tallentamiseen voisi osallistua myös käytännön toimijoita, tieteellisen tutkijan ohjaamana. Kehitysyhteistyöjärjestöt voisivat aluksi kerätä itsekseen tietoa Kepan avustuksella; tuo aineisto kerättäisiin kuitenkin niin, että sitä voidaan myöhemmin käyttää hyväksi myös tieteellisessä tutkimuksessa.

Minut kutsuttiin ulkoministeriön keskustelupiiriin kehityksestä ja kulttuurista. Ilmaisinkin siellä, että ymmärtääkseni kehitysyhteistyön tieteellinen tutkiminen maailmassa on aika surkeassa tilassa; ehdotin lisäksi yhteistyötä Suomen Akatemian kanssa. Myös useat KEO:n edustajat olivat sitä mieltä, että ”kolmikantayhteistyö” (kansalaisjärjestöt – KEO – Akatemia) olisi erittäin tärkeä asia. Meitä kansalaisjärjestöaktivisteja on paljon. Vuosien kokemuksella tiedämme jo, että työmme laatu on parempaa kuin monissa ulkoministeriön projekteissa. Emme voi kuitenkaan olettaa esimerkiksi rahoittajien uskovan sitä, ellei tutkimus työmme laadusta ole tieteellistä.

Nyt olisi tärkeää tehdä systemaattinen pilottitutkimus joistakin nykyisistä hankkeista. Tällaisen pilotin pohjalta voisi alkaa levittää tietoa ja ohjata muita kehitysyhteistyöjärjestöjä tallentamaan aineistoaan

tieteellisesti. Myös kehitysyhteistyön kohdemaassa esimerkiksi antropologit ja sosiologit tulisi rekrytoida mukaan tällaiseen aloitteeseen, jotta tieteellinen yhteistyö näiden maiden kanssa kehittyisi ja kumppanimaan oma panos ja osallistuminen hankkeen arviointiin vahvistuisivat. Tutkimukseen voisi lisäksi ottaa esimerkiksi kaksi EU-maata mukaan, jolloin verkostoituminen auttaisi tiedon saantia, ja jolloin selvitystyölle voisi hakea myös Euroopan komission kehitysyhteistyörahoja. Tällä tavalla myös Kefa saisi tarvittavaa tieteellistä taustaa ja meillä olisi entistä vahvempi pohja argumentoida näissä kysymyksissä ja parempi mahdollisuus hankkia kunnollista rahoitusta kehitysyhteistyötutkimukselle.

Maija Hakulinen (KUA): En ole ollut mukana vaikuttavuuden arvioinnin työryhmässä ja siten en tiedä, kuinka paljon olette keskustelleet lyhyen aikavälin tuloksista ja pitkän aikavälin vaikutuksista. Toivoisin, että vaikuttavuuden arvioinnissa ei unohdettaisi arkielämää; emme saisi unohtaa sitä muutosta, joka voi tapahtua myös hyvin lyhyellä aikavälillä ja joka toivottavasti johtaa sellaiseen pysyvään muutokseen, joka näkyy vielä 15 vuodenkin kuluttua. Toivoisin kuitenkin, että tämä arviointi ei lähde vain meidän tarpeistamme. Itse asiassa kysymys on kuitenkin muutoksesta hyödynsaajien elämässä, ja meidän tulisi arvostaa sitä. Puhun tästä sitä varten, että olen joutunut sellaiseen tilanteeseen, jossa kyläläisten itsensä kokemia myönteisiä muutoksia on vähätelty. On esimerkiksi sanottu, että heidän tulonhankintansa on vain keksinäistä saippuan vaihtoa, josta ei ole mitään oikeata hyötyä. Keitä me olemme tällaista sanomaan, jos ihmiset ovat sitä mieltä, että heidän elämänsä on parantunut?

Pirjo Lindfors: Tämä on todella tärkeä asia. Ongelma näissä tieteellisissä tutkimuksissa on nimenomaan ollut se, että kehitysyhteistyön tutkimuksen ei pitäisi olla pelkästään epidemiologista tutkimusta vaan nimenomaan antropologista ja laadullista, oli kyseessä sitten syvä- tai teemahaastattelu tai narratiivinen metodi. Jos haastatellaan 20 ihmistä, niin se on jo relevanttia tutkimusta ja siitä voidaan tehdä antropologiset analyysit. Mielestäni on humanistien – sosiologien, psykologien ja antropologien – tehtävä nostaa

laadullinen tutkimus pinnalle. Laadullinen tutkimus ei tarkoita sitä, että keskustelussa kuvattu ihmisten oma kokemus jäisi kokonaan pois, vaan pikemminkin päinvastoin; sen voi tuoda laadullisella tutkimuksella esiin. Meillä lääketieteessä yleensä painotetaan epidemiologista tutkimusta, eikä ymmärretä, että nimenomaan laadullinen tutkimus tuo sen ymmärryksen, joka usein puuttuu epidemiologisesta aineistosta.

Birgit Nevala (UFF): Olemme kentällä yleensä niin kiinni päivätyössä, että tutkimukselle ja teorian miettimiselle jää hyvin vähän aikaa ja resursseja. Varmasti järjestötkin kaipaavat, että tutkimusta tekevät tahot voisivat pistää tutkimuksissa saadun tiedon vaikka jonkinlaiseen markkinapakettiin. Meillä on ollut opettajaopistoja jo kauan ja tiedämme, että niissä on saatu aikaan hyviä vaikutuksia, mutta omat resurssimme eivät välttämättä riitä niiden tutkimiseen. Jos tarjotaan yhteistyötä tällaisten arviointien tekemiseen, niin sehän on mahtavaa.

Anne Pönni (World Vision): Järjestöjen ja tutkijoiden yhteisen kentän ja yhteistyömahdollisuuksien löytäminen on nimenomaan juuri tämän verkoston ja näiden kokoontumisten ideana. Olemme vielä hyvin alussa tässä vuorovaikutuksessa, mutta nythän tämä keskustelu on käynnistynyt.

Susanna Rajala: Minulla olisi yksi hyvin konkreettinen kysymys. Jos haluan tutustua järjestöjen tekemien evaluaatioiden raportteihin, niin löytyykö niitä kootusti jostakin, esimerkiksi Kepan kirjastosta?

Anja Onali: Kepa on usein pyytänyt järjestöiltä niiden evaluaatioraportteja, jotta niiden pohjalta pystyttäisiin suunnittelemaan sellaista koulutusta ja neuvontaa, joka entistä paremmin palvelisi järjestöjen tarpeita. On kuitenkin ollut hyvin vaikea saada järjestöjä lähettämään arviointiraporttejaan, etenkin avoimia ja informatiivisia itsearviointeja ja sisäisiä raportteja. Kävimme hiljattain läpi noin 30 raporttia ja katsoimme erityisesti sitä, miten tietyt laadulliset tekijät ovat edistyneet muutaman viime vuoden aikana.

Jonna Haapanen: Riippuu tietysti järjestöstä, mutta evaluaatioraporttien toimittamatta jättäminen Ketaan ei aina kerro siitä, että järjestö ei haluaisi antaa arviointiraporttejaan muille. Pitäähän jonkun järjestössä myös koota, lähettää ja kertoa mitä niissä on, ja se on järjestöille yksi työprosessi lisää. Monilla järjestöillä saattaa kotisivuillaan olla myös niiden toiminnasta tehdyt evaluaatiot, mutta toisaalta monilla järjestöillä ei niitä loppujen lopuksi edes ole.

Matthias Wevelsiep (Plan Suomi Säätiö): Osallistuin juuri Isossa-Britanniassa pidettyyn tapaamiseen, jossa puhuimme Plan Internationalista ja evaluaatioiden tekemisestä. Minusta on hyvä ajatus vertailla eri evaluaatioita keskenään, sillä ne ovat hyvin erilaisia. On myös tärkeää kiinnittää huomiota evaluaatioiden laatuun, sillä siinä ilmenee usein todella suuria eroja. Vertaileminen on melkein mahdotonta, sillä standardit ovat hyvin erilaisia. On myös hyvä ajatus asettaa evaluaatiot muiden nähtäville, koska sillä tavoin ehkä huomaamme, mitä itse haluamme saada niistä irti. Evaluaation tekeminen on varsin kallista, joten siitä pitää olla myös hyötyä.

Liisa Mery (Suomen Ammattiliittojen Solidaarisuuskeskus): Tämä keskustelu on ollut hyvää. Toivoisin kuitenkin, että vaikka meidän työemme vaikuttaa kovin epätieteelliseltä, todettaisiin se, että järjestöt ovat jo yli kymmenen vuoden ajan itseohjautuvasti tehneet evaluointityötä ja suurin osa evaluaattoreista hallitsee myös tieteelliset periaatteet. Olisi hyvä, että ei syntyisi sellaista kuvaa, jonka mukaan tieteellinen evaluaatio on yksi ja ainoa totuus. Nyt kaivataan sitä, että kootaan nämä meidän evaluointi- ja vaikuttavuustutkimuskokemukset yhteen. Varmasti monilla on verkostoja, eri yliopistoja ja tutkijoita mukana tekemässä tätä työtä. Nyt haetaan menetelmälähtöisyyttä: pyritään hanketoiminnassa ja ohjelmatoiminnassa kattamaan koko sykli sellaisella menetelmällä, jossa on vaikuttavuus mukana. Suurin haaste on siis paikallisilla toimijoilla ja siinä, miten heidän osallistumisestaan lisätään. Mielestäni me pidämme kuitenkin oman päämme siinä, että kyllä me teemme ihan oikeita asioita.

Pirjo Lindfors: Ajatukseni oli se, että Kepa voisi saada esimerkiksi 200 000 euroa Suomen Akatemian rahoja, jotka käytettäisiin tällaiseen tutkimukseen. Olen itse ollut kehitysyhteistyössä mukana vuodesta 1982 lähtien ja tiedän, että kehitysyhteistyön tekijöillä on paljon ideoita ja hiljaista tietoa, jotka ansaitisivat lisää näkyvyyttä ja myös paljon lisää rahaa. Minkä takia kehitysyhteistyön tekijä ei voi saada mitään rahaa siitä, mitä hän tekee? Minkä takia hänen pitää tehdä kaikki ilmaiseksi, kun ulkoministeriön työntekijä saa palkkaa siitä?

Meidän tulisikin etsiä joku yliopiston professori, joka olisi kiinnostunut kehitystutkimuksesta ja jolla on hyvät suhteet Suomen Akatemiaan. Hänen avullaan voitaisiin suunnitella pilottitutkimusta kehitysyhteistyön evaluaatiosta. Siinä olisivat siis mukana ne, jotka tietävät ja tuntevat tämän jutun eli aktiivit, jotka eivät välttämättä itse alun perin ole tieteentekijöitä. Ajatukseni on, että kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyön tutkimukseen pitäisi saada 100 000 - 500 000 euroa. Näin iso järjestö kuin Kepa voi saada sen, jos sillä on takana joku professori, joka on yhteistyössä Suomen Akatemian kanssa ja siitä suunnitellaan pilottitutkimus. Meillä on myös tarpeeksi ihmisiä tekemään sitä. Hankerahoilla normaalisti tehty työ on aikaa vievää. Työn sisältö tulisi vain siirtää niihin muotteihin, jotka tieteellinen työ vaatii. Joku muu voi sen sitten analysoida, mutta me voimme tehdä käytännön työtä, ettei se mene tieteellisesti ”hukkaan”. Kehitysyhteistyö voi nousta muunkin yleisön silmissä paljon tärkeämmäksi, jos sen tutkimiseen saadaan kunnon rahoitus. Tällöin voidaan tehdä enemmän ja uusia juttuja ja voidaan hankkia tutkimusapulaisia hoitamaan sitä käytännön työtä, johon ei ehkä meidän tietotaitoamme kehitysyhteistyöstä tarvita.

Anne Pönni: Kehitysmaatutkimuksen laitoksellahan on meneillään tutkimus, joka käsittelee valtion bilateraalia eli kahdenvälistä kehitysyhteistyötä.

Tiina Kontinen: Kyllä, laitoksen tutkimus *Does Finnish Aid Matter?* käsittelee kahdenvälistä kehitysyhteistyötä. Olen ehdottomasti samaa mieltä siitä, että pitäisi kehittää yhteishankkeita vuoropuhelussa toimijoiden ja

tutkijoiden kanssa; eli tutkitaan ja kehitetään sekä akateemisesti pätevää tietoa että tietoa, josta saataisiin palautettua suoraan käytännön työhön ainakin jotakin. Ongelmana tässä Akatemian rahoituksessa on se, että siitä on kova kilpailu ja se perustuu tutkimusten ja hankkeiden akateemiseen laatuun, eli tutkimusta pitäisi oikeasti kehittää myös akateemisin kriteerein, jos haetaan Akatemian rahaa. On kuitenkin myös olemassa esimerkiksi sellainen nouseva tieteenala kuin kehitysetnografia tai sosiaalisen muutoksen etnografia, joka on kansainvälisesti tunnustettu lähestymistapa. Siitä löytyisi aivan varmasti niitä niin kutsuttuja tieteellisiä välineitä käytännön työn kehittämiseen ja tutkimiseen.

Anja Onali: Itse asiassa näissä meidän kumppanuustapaamisissamme KEO:n kanssa on tuotu esille se, että kehitysyhteistyön määrärahat ovat kasvussa ja siellä on jonkin verran puhuttu myös siitä mahdollisuudesta, että KEO rahoittaisi tutkimusta. Se sopisi tähän täällä keskusteltuun kuvioon hyvin.

Lapset mukaan tutkimukseen!

– Matthias Wevelsiep

Tämän esityksen tarkoituksena on tuoda vaikuttavuuden arviointia koskevaan keskusteluun mukaan myös lasten ja tutkimuksen näkökulma. Kyseessä on tärkeä tutkimusalue, ja monet kumppanuusjärjestöt tekevät lasten oikeuksiin liittyvää työtä. Ennen kuin aloitan esitykseni, haluaisin pyytää vähän näkemyksiä yleisöltä. Olisi hyvä kuulla teidän mielipiteitänne eräästä peruskysymyksestä. Te olette kaikki kuulleet lasten osallistumisesta kehitykseen; se on aihe, josta puhutaan paljon monissa yhteyksissä. Haluaisin kuulla lyhyitä mielipiteitä siitä, miksi lasten pitäisi osallistua kehitykseen. Mikä on teidän mielestänne hyvä peruste lasten osallistumiselle? Vai oletteko sitä mieltä, että lasten osallistuminen ei ole tarpeen?

Yleisön kommentteja:

- lasten käsitys omasta elämästään on hyvin tärkeä
- lapset ovat tulevaisuuden johtajia
- lapset ovat hyviä tiedonlähteitä, heillä on tarkat korvat
- lapset ovat myös toimijoita ja hyödynsääjiä

Kysymys on siis ensiksi siitä, mihin lasten osallistumista tarvitaan. Sainkin jo yleisöltä todella hyviä mielipiteitä, jotka heijastavat suurelta osin tämän esityksen näkökulmaa. Sitten puhun hieman lapsista ja tutkimuksesta, ja kolmantena asiana käsittelen suomalaisia lapsikeskeisiä kehitysjärjestöjä ja niiden tutkimustoimintaa. Minusta yksi näkökulma keskustelussa lapsikeskeisten järjestöjen suhteesta yliopistoihin on se, että järjestöt toimivat tiettyä tarkoitusta varten, mutta järjestöjen ja tutkijoiden välillä ei ole riittävästi kunnollista yhteistyötä.

Mihin lasten osallistumista tarvitaan?

Toimin itse Plan Suomi Säätiössä, joten oma näkökulmani on siten puolueellinen. Olen puhunut kuitenkin myös World Visionin ja Pelastakaa lapset -järjestön edustajien kanssa ja saanut heiltä aineistoa, joten voimme sanoa, että ainakin kolme järjestöä on antanut panoksensa tähän. Esitykseni on yhteenveto lasten kanssa tehtävästä tutkimuksesta. Sen on tarkoitus käsitellä joitakin kiinnostavia aiheita ja antaa meille ajateltavaa. Se on pohdiskelua yhdestä näkökulmasta ja toimii lähtökohtana keskustelulle, mutta se ei ole millään tapaa kattava katsaus.

Esitän muutamia huomioita lasten osallistumisesta. Keskustelu lapsista ja lasten osallistumisesta sai lisää tuulta purjeisiinsa silloin, kun YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (CRC eli *Convention of the Rights of the Child*) laadittiin, ja aihe on ollut esillä siitä lähtien. Matkan varrella on ollut joitakin tärkeitä virstanpylväitä. Esimerkiksi vuoden 2003 *State of the World's Children* -julkaisu, jonka teemana on lasten osallistuminen, on varsin vakuuttava raportti. Sillä oli varmasti vaikutusta keskusteluun.

Tietysti voisi sanoa, että lapsethan osallistuvat koko ajan kaikenlaisiin toimiin. Lapset esimerkiksi kantavat vettä päivittäin – sehän on lasten osallistumista, vai mitä? Emme kuitenkaan tarkoita sellaisia asioita. Tarkastelemme prosesseja, joissa lapset on toden teolla otettu mukaan päätöksentekoon. Yksi teidän mielipiteistänne oli, että lapset ovat tulevaisuuden johtajia. Se on eräs niistä asioista, joita tarkastelemme, mutta yhä useammassa tutkimuksessa katsotaan myös, että lapset ovat tärkeitä tässä ja nyt, ja juuri siihen näkökulmaan me keskitymme. Viedäkseni keskustelua eteenpäin kysyisinkin, tarkastelemmeko lasten osallistumista tulevaisuutta valmistelevana prosessina, vai suhtaudummeko lapsiin niin vakavissamme, että katsomme heillä olevan hieman vaikutusvaltaa meihin jo nykyhetkellä.

Oli ilo huomata, että osa näistä näkökulmista tuli esille jo teidän alussa esittämässänne mielipiteissä. Kysymys siis kuuluu, miksi lasten pitää osallistua. Vastaus on: koska lapset ovat oman elämänsä asiantuntijoita. Meidän pitää olla riittävän älykkäitä keksiäksemme tavan puhua

lasten kanssa ja saadaksemme heiltä tarvittavaa tietoa. Miten tämä tieto voidaan jakaa muiden kesken ja miten sitä voidaan hyödyntää kehitysyhteistyössä? Toistaiseksi ei ole juuri pohdittu, miten lasten parissa voisi työskennellä niin, että he todella osallistuvat aktiivisesti tutkimusprosessiin, ja tätä asiaa käsittelemmekin vähän myöhemmin. Toisaalta lapset ovat myös hyviä viestimään ja puhuvat paljon sellaisia kieliä, joita aikuiset eivät tunnu kovin hyvin ymmärtävän. En tarkoita nyt pelkästään varsinaisia puhuttuja kieliä, vaan esimerkiksi kehonkieltä. Ja jos pyytää lasta piirtämään kuvan, se todennäköisesti kertoo yhteisöstä jotain sellaista, mitä emme ole koskaan tulleet edes ajatelleeksi.

Seuraavaksi esitän huomioita lasten osallistumisen myönteisistä vaikutuksista. Lasten osallistumisen sanotaan tukevan heidän kehitystään, ja sen kyllä huomaa, jos työskentelee aktiivisesti lasten kanssa kehitysyhteistyöhankkeessa. Samalla havaitsee, että lasten osallistuminen lisää heidän turvallisuuttaan. Tämä on mielenkiintoinen näkökulma: lasten suojeleminen. Väitetään, että voimaistumisprosessi, johon kuuluu lasten osallistuminen, auttaa lapsia puhumaan omista ongelmistaan. He saavat myös itseluottamusta ja oppivat sanomaan ei. Lasten suojelussa on loppujen lopuksi kysymys siitä, tietävätkö lapset todella, miten puolustaa itseään.

Tämä on aihe, jota on hyvin vaikea käsitellä. Esimerkiksi juuri nyt Planissa on meneillään tutkimus väkivallasta ja lapsista. Tutkimme kaikenlaisia lapsiin kohdistuvan väkivallan ongelmia, joten on todella hyödyllistä, jos voidaan osoittaa, että lasten osallistuminen auttaa meitä suojelemaan lapsia. Se tuottaa lasten kannalta parempia lopputuloksia, ja lopputulokset puolestaan kertovat asioista vähän enemmän vaikuttavuuden arvioinnin tasolla. Emme tarkastele pelkästään kivoja ja kauniita toiminnan osa-alueita, vaan puhumme siitä, saammeko todella aikaan muutoksia lasten elämässä. Jos tätä pohtii todella tieteellisessä mielessä, löytää varmasti kiistanalaisia asioita. Toiset ovat tämän näkemyksen puolella ja toiset sitä vastaan. Pohjimmiltaan todisteet kuitenkin viittaavat siihen, että tämä lähestymistapa on oikeilla jäljillä.

Esittelen joitakin kysymyksiä siitä, mikä on lasten osallistumisen lähtökohta. Mainitsin jo CRC:n, jota käytämme mielellämme työn

viitekehyksenä. CRC:ssä puhutaan kuitenkin myös lapsen eduista, jotka voidaan käsittää hyvin laajasti ja ymmärtää monin eri tavoin. Melko usein niistä keskustelevat aikuiset, joilla on hyvin erilaisia käsityksiä siitä, mitä lasten osallistumisen tulisi merkitä ja pitäisikö lasten todella osallistua päätöksentekoon. Toiset taas katsovat, kuten CRC:n kahdennessatoista artiklassa sanotaan, että ”sopimusvaltioiden tulee taata lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeus vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa”. Myös tämänkaltaisten lausumien tulkinta riippuu hyvin paljon siitä, keneltä asiaa kysyy.

Selvitän hyvin lyhyesti niin kutsuttua tokenismia. Tyypillinen tilaisuus, jossa lapset pääsevät osallistumaan, on sellainen, jossa yhteisöön tulee vierailija ja lapset lausuvat runoja ja tanssivat ja kaikki on mukavaa ja värikästä. Tätä kutsumme tokenismiksi lasten osallistumisessa. Samoin jos mukana on aikuinen fasilitaattori, joka pohjimmiltaan odottaa liikoja lasten osallistumiselta, puhutaan tokenismista. Mikäli lähtökohtamme on lasten todellinen osallistaminen, haluamme lasten itsensä toteuttamia aitoja tapahtumia, joissa lapset omaehtoisesti suunnittelevat tilaisuuden ja saavat vaikuttaa esimerkiksi siihen, miten ja milloin se toteutetaan.

Olemmeko oikeasti valmiita tällaiseen lasten osallistumiseen? Olemmeko tosissamme valmiita yhdistämään sen tutkimukseen ja vaikuttavuuden arviointiin? Väittäisin, että monet lasten parissa työskentelevistä järjestöistä painiskelevat tämän asian kanssa. Jos tutkii huolellisesti kaikkia hankkeitamme, tulee todennäköisesti siihen johtopäätökseen, että ”voi ei, emme ole vielä saavuttaneet tavoitetta”. Emmekä vielä pystykään siihen. Sitä paitsi kehitysyhteistyön menetelmiä ei ole luotu mahdollistamaan tällaisia asioita. Ihannetapauksessa mukana olisi paljon lapsia, joiden mielipiteet otettaisiin huomioon hankesuunnittelussa ja -toteutuksessa, mutta todellisuudessa esimerkiksi aikataulu ei tee sitä mahdolliseksi. Meidän pitää jatkaa pohdiskelua ja kysyä itseltämme, minkälainen järjestelmä mahdollistaisi lasten todellisen osallistumisen.

Lapset ja tutkimus

Yleensä tutkimuksessa – olipa sitten kyse evaluaatiosta, metaevaluaatiosta tai vaikuttavuuden arvioinnista – etääntyminen tutkimuskohteesta on reilua ja objektiivista. Osallistavassa tutkimuksessa taas on mahdollista saada aikaan enemmän ja osallistua toden teolla kehitykseen. On hyvin tärkeää nähdä tästä tutkimukselle koituva lisäarvo. Kun tarkastelemme vaikuttavuuden arviointia, ei ole kyse pelkästään siitä, että kerätään tietoa, kirjoitetaan raportti ja toimitetaan se ministeriölle. Kyse on hyvin pitkälti keskustelusta ja yhteisön osallistamisesta, tässä tapauksessa erityisesti lasten osallistamisesta, jotta he ymmärtäisivät paremmin, mitä heidän elämässään tapahtuu. Miten olemme vaikuttaneet heidän elämäänsä, olemmeko todella ymmärtäneet ruohonjuuritason todellisuuden? Ainakin minun mielestäni tämä on mahdollista osallistavaa tutkimusta tehtäessä. Tämän vuoksi kyseessä onkin hyvin mielenkiintoinen tutkimusmenetelmä.

Tarkastelen seuraavaksi asiaa Planin näkökulmasta. Se ei poikkea paljoakaan siitä, mistä puhuimme vaikuttavuuden arvioinnin työryhmän yhteydessä. Vaikuttavuuden arviointi ja lisääntynyt vastuullisuus erityisesti rahoittajaa kohtaan ovat asioita, joiden parissa järjestöt kamppailevat. Nämä aiheet eivät ole helppoja vaan pikemminkin hyvin monimutkaisia, ja me olemme siitä tietoisia. Meidän mielestämme on tärkeää pystyä osoittamaan, että järjestöt ovat saaneet jotakin aikaan. Olisi rahan haaskausta, jos työllämme ei olisi myönteisiä vaikutuksia. Joten tietysti meillä on velvollisuus raportoida vaikutuksista, mutta palaamme edelleen samaan kysymykseen: emme tiedä, miten nopeasti pystymme etenemään tässä asiassa oikeaan suuntaan.

Yritän vielä hieman lähentää lasten kanssa tehtävää tutkimusta vaikuttavuuden arviointiin. Monien tutkimusten mukaan lasten kehitystä edistää sellainen toiminta, jossa lapsikeskeiset kehitysjärjestöt tekevät tutkimusta lasten parissa ottaen heidät mukaan nuorina tutkijoina, jotka tekevät esimerkiksi vertaishaastatteluja. Lasten mukanaolo johtaa myös huomattavasti parempiin lopputuloksiin. On myös hyvin tärkeää ottaa tutkijayhteisö paremmin mukaan kansalaisjärjestöjen työhön ja miettiä,

miten voisimme toteuttaa näitä periaatteita yhdessä ja onko siihen mielenkiintoa.

Esitän teille joitakin periaatteita, jotka ovat mielestäni hyvin tärkeitä tehtäessä tutkimusta lasten kanssa. Kattavuuden periaate yhteisössä työskenneltäessä tarkoittaa pohjimmiltaan sitä, että jos tutkimuskohteena on koulu, on aina kolme tai neljä äärimmäisen osallistumishaluista lasta, joiden kanssa on helppo tehdä yhteistyötä. Kuitenkin todellinen kattavuus tarkoittaisi sitä, että koko koulu otettaisiin huomioon. Miten se tehdään, mistä löytyy aikaa puhua kaikkien kanssa? Miten puhutaan vaikeasti tavoitettaville lapsille? Tällaisia kysymyksiä herää. Periaate on hyvä, mutta sen käytäntöön saattaminen on todennäköisesti hyvin haastavaa.

Tämä pätee myös muihin periaatteisiin. Yksi erittäin hyödyllinen ja tärkeä periaate olisi se, että osallistumisen pitäisi olla nautittava ja virikkeellinen kokemus. Tämä aiheuttaa joillekin tutkijoille paljon päänvaivaa. Lapsi voi esimerkiksi milloin tahansa sanoa, että ”anteeksi vain, mutta en pidä tästä, lähden pois”, ja tämä ei tietenkään ole tutkijalle paras mahdollinen tilanne. Tällaisiin tilanteisiin valmistautuminen ja koko tutkimuksen organisoiminen voi olla järjestölle hyvin vaikeaa.

Lasten suojelussa on myös eettisiä näkökantoja, ja osasta niitä voisimme keskustella hyvin pitkään. Jos tekee lasten parissa tutkimusta esimerkiksi hyväksikäytöstä, pitää olla valmis selvittämään esille tulevat asiat ja pitää olla valmiiksi mietittynä, mitkä ovat tutkimuksen seuraukset. Se on oikeastaan hyvin vaikea asia. Jos tutkii hyväksikäyttöä, pitää tietää, mitä tutkimustuloksilla tekee. Haluaako niillä tehdä jotakin? Ottaako silloin luottamuksellisuuden tärkeimmäksi tutkimusperiaatteeksi, vai kantaako huolta muista eettisistä periaatteista? Onko haastateltavan kanssa sovittu tällaisista eettisistä seikoista? Tällaisista asioista puhumme ja niiden kanssa joudumme tulemaan toimeen lasten suojelun yhteydessä. Jälleen kerran on todettava, että niin innokkaita kuin lapsikeskeiset järjestöt ovatkin osallistamaan lapset tutkimukseen, meidän pitää hyvin huolellisesti miettiä, miten se tehdään oikealla tavalla.

Palkkion antaminen on oma hankala kysymyksensä. Lapset tarvitsevat rahaa perheilleen, joten jos he saavat rahapalkkion, he eivät todennäköisesti pysty käyttämään sitä omiin tarpeisiinsa. Entä pitäisikö lapsille, joiden kanssa työskentelee, vähintäänkin tarjota ruokaa? Se on hyvin kiinnostava moraalinen kysymys. Yleensä sanoisin, että en maksaisi lapsille tutkimukseen osallistumisesta, mutta nämä lapset kyllä tarvitsevat rahaa. Miten siis tällaisissa tilanteissa pitäisi toimia?

Usein viitataan siihen, että lasten itsetunto kasvaa, kun he osallistuvat tutkimukseen, ja tämä on sinänsä merkittävä positiivinen tulos. Itse näkisin samoin. Jälleen kerran voidaan myös vertailla hyötyjä ja riskejä. Esille voi tulla asioita, jotka ovat lapselle epämiellyttäviä, ja jotkin asiat voivat huolettaa häntä siksi, ettei hän ole puhunut niistä pitkään aikaan kenenkään kanssa.

Mitä Suomessa on saatu aikaan?

Pelastakaa lapset -järjestö on tehnyt yhteistyötä esimerkiksi tutkija Päivi Mattilan kanssa Helsingin yliopistolta lapsityövoiman käytöstä. Plan Suomi Säätiö on työskennellyt Jyväskylän yliopiston kanssa, lähinnä kehityskasvatuksessa. World Vision on teettänyt tilaustutkimuksia joistakin tietyistä erityisaiheista. Plan Suomi Säätiö tekee samoin. Kyse on kuitenkin hyvin pitkälti yksittäisistä tapauksista. Taustalla ei ole verkostoajattelua, josta luullakseni kehitysyhteistyöjärjestöt olisivat hyvin kiinnostuneita. Periaatteessa kaikilla kumppanuusjärjestöillä on mahdollisuus teettää toimintaansa koskevia tutkimuksia, minkä pitäisi olla myös osana Suomessa käytävää keskustelua. On siis tärkeää huomata, että järjestöjen kautta todella rahoitetaan jonkin verran tutkimusta. Miten siis voimme järkevästi teettää oikean tyyppistä tutkimusta? Tämä on mielestäni tärkeä aihe Suomessa käytävässä keskustelussa, erityisesti meille, jotka työskentelemme verkostoissa. Planissa teemme töitä kuudessakymmenessä maassa, ja on tärkeää pystyä hyödyntämään muiden verkoston jäsenten teettämää tutkimusta.

Meitä kaikkia varmasti kiinnostaa yhteistyö yliopistojen kanssa, eikä sitä ole tähän mennessä ollut riittävästi. Meitä kiinnostaa myös kehittää vaikuttavuuden arviointia evaluaatiotutkimusten yhteydessä. Jatko-opiskelu ja tutkimukset voivat liittyä toimintaan hyvinkin löyhästi, mutta voi olla erittäin hyödyllistä keksiä tapoja tällaisen yhteistyön rohkaisemiseksi. Lasten kanssa tehtävän tutkimuksen osalta aiheesta on puhuttu jonkin verran kansainvälisissä yhteyksissä, mutta Suomen kontekstissa tutkimusyhteistyöhön pitää kiinnittää lisää huomiota. Ollisi myös hyvä löytää keskusteluun enemmän ihmisiä, jotka työskentelevät lasten parissa ja tuovat mukanaan lapsityössä tarvittavaa ajattelutapaa, koska se eroaa luultavasti jonkin verran siitä, kun tarkastellaan lapsia ulkopuolisesta näkökulmasta.

Keskustelua

Birgit Nevala: Kun aloit työskennellä lasten kanssa ja osallistaa heitä tutkimukseen, miten paikalliset yhteisöt suhtautuivat sinuun? Mitä kysymyksiä on noussut esiin ja minkälaisia asenteita olet kohdannut?

Matthias Wevelsiep: Kyseessä on pitkän aikavälin juttu. Lähtökohdat ovat erilaisia. Jos työskentelee yhteisössä, lapset tulevat mukaan työhön vähintäänkin osana jotain yhteisön erityisryhmää. Jos esimerkiksi alkaa työskennellä yhteisön johtajien tai naisryhmien kanssa, on tällaisen toiminnan yhteydessä mahdollista ottaa huomioon lastenkin näkökulma. Sen eteen pitää vain tehdä töitä ja se vaatii oman aikansa. Lasten osallistaminen tutkimukseen on todennäköisesti helpompaa, jos on työskennellyt jo jonkin aikaa yhteisössä. Aluksi yhteisössä totutaan ajatukseen siitä, että ihmisiä tulee ja he haluavat keskustella lasten kanssa. Myönteinen puoli asiassa on se, että esille tulee hyviä juttuja ja aikuisetkin ovat innoissaan. On siis paljon hyviä puolia, mutta myös riskejä. Vaarana on, että esille tuleekin vaikeita asioita. Lapset voivat esimerkiksi sanoa, että suurin ongelma yhteisössämme on alkoholismi. Silloin järjestön pitäisi puuttua asiaan: olla valmiina toimimaan, olla valmis kohtaamaan esille tuleva tieto. Silloin puhutaan taas kokonaan uudesta asiasta, ja meidän pitää miettiä, miten toimimme. Hyödyt ovat kuitenkin ilmeisiä, ja siitä on olemassa joitakin todella hyviä esimerkkejä.

Liisa Mery: On varmaankin olemassa lapsityövoimaa koskevia tutkimuksia – olipa sitten kyse yksittäisistä tutkimuksista tai tutkimushankkeista – joissa vertaillaan kahta eri näkemystä lasten suojelusta, sillä meidän kansalaisjärjestöissämme täällä Suomessa ja jopa oman järjestöni sisällä

on asiasta kaksi eri näkemystä. Toisaalta sanotaan, että lasten pitää olla koulussa eikä töissä, mutta kuten mainitsit, monessa tapauksessa lasten on pakko tehdä töitä, ja jos heille sitten tarjotaan samalla mahdollisuus myös opiskella, saamme hyviä tuloksia. Nämä näkökannat tulevat esille joissakin tutkimuksissa, ja meitä kiinnostaisivat hyvin paljon tästä aiheesta mahdollisesti tehdyt tutkimukset.

Matthias Wevelsiep: Annan sinulle esimerkin tästä aiheesta. Länsi-Afrikassa on lasten ja nuorten liike, joka tunnetaan nimellä *African Movement of Working Children and Youth*. Liikkeellä on paljon toimintaa, se on varsin suuri järjestö ja sen johtajat ovat kaikki lapsia ja nuoria. Siitäkin on tehty jonkin verran tutkimuksia. Upeinta tässä liikkeessä on se, että näillä nuorilla on hyvin selkeä näkemys siitä, mitä heidän pitää tehdä päästäkseen elämässä eteenpäin, ja niitä periaatteita he myös toteuttavat. He ovat realisteja – ”meidän on pakko tehdä töitä, sillä mistä me muuten saisimme rahaa?” – mutta he tietävät myös, että ”teidän työnne meidän työolosuhteidemme hyväksi auttaa meitä saamaan paremmat työolot sekä jonkinlaista koulutusta”. Uskon, että lasten osallistumista tutkimukseen voidaan soveltaa moniin eri kysymyksiin ja sillä voidaan saada aikaan monia eri asioita. On myös olemassa hyvin haastavia osa-alueita, esimerkiksi teorioita lapsen varhaiskehityksestä ja siitä, miten hyvin pienetkin lapset otetaan mukaan toimintaan. Eräs järjestö on vahvasti sitä mieltä, että pitää työskennellä myös pienten lasten parissa. Vaatii luovuutta, että keksii miten tavoittaa heidän mielipiteensä, mutta jopa viisi- tai kuusivuotiaidenkin parissa voi kyllä tehdä tutkimusta.

Tafor Princewill (Jyväskylän yliopisto): Minkälaisia menetelmiä lapsitutkimuksessa käytetään? Voitko antaa meille pikaisen esimerkin?

Matthias Wevelsiep: Tähän mennessä olemme toimineet niin, että olemme kysyneet yleisluontoisia peruskysymyksiä koko yhteisöltä, ja vastaukseksi tulee usein sellaisia asioita kuin huoli koulutuksesta, terveydestä ja hiv-tartuntaa vastaan suojautumisesta. Jos mukana on hyvä keskustelun fasilitaattori ja toimitaan lasten kanssa, meillä on vahvoja todisteita siitä,

että lapset nostavat tärkeimmät asiat esille. Aikuiset ovat usein sidoksissa yhteisönsä sääntöihin. Monet puheenaiheet ovat arkaluontoisia, eikä niistä saisi puhua. Lapsilla näitä rajoituksia ei kuitenkaan ole, ja heiltä voi saada hyvin kiinnostavaa tietoa. Jälleen kerran pitää muistaa, että aiheet voivat olla hyvin raskaita. Jos kuulet lasten puhuvan lasten hyväksikäytöstä, mitä teet? Saat haluamasi tiedon, mutta lapset luottavat nyt sinuun. Olet toiminut oikein ja saanut vähän näkökulmaa heidän elämäänsä, mutta lapset odottavat nyt, että sinä puutut asiaan. Se, miten käytämme saamaamme tietoa, on kokonaan toinen juttu.

Hisayo Katsui: Olen tehnyt tutkimusta vammaiskysymyksistä, ja siinä on tähän paljon yhtymäkohtia, jotka kiinnostivat minua hyvin paljon. Meidän ideologiamme ja lähestymistapamme lapsi- ja vammaistyössä ovat hyvin samanlaiset. Olen myös ymmärtänyt, että tämä akateeminen kysymys osallistavasta tutkimuksesta muistuttaa kehitysyhteistyötä tekevien kansalaisjärjestöjen osallistavia menetelmiä, ja ongelmat tai haasteet johtuvat erityisesti siitä, että työtä ei tehdä Suomessa, vaan jossakin kaukana täältä. Usein haluaisimme ajatella, että kyse on osallistamisesta, mutta kyse voikin olla vain toisen osapuolen käyttämisestä hyväksi tai kyse voi olla pelkästään haastatteluista, joita ihmiset kutsuvat osallistaviksi tutkimusmenetelmiksi tai osallistavaksi kehitysyhteistyöksi.

Missä määrin voimme sisällyttää toisen osapuolen tutkimukseen ja miten paljon voimme antaa sille tilaa ovat aina hankalia kysymyksiä sekä tutkijalle että pohjoisen järjestöille, jotka toimivat etelän kumppanien kanssa. Olen huomannut tutkimuksessani, että vaikka haluaisikin ottaa etelän ihmiset mukaan tutkimuksen suunnitteluun, kukaan ei halua rahoittaa tällaisen tutkimuksen esivalmistelua. Toisaalta myöskään kaikki etelän ihmiset eivät ole halukkaita osallistumaan, koska heillä on paljon työtä ja tekemistä jokapäiväisessä elämässään. Monet tutkimuskumppaneistani ovat kouluttamattomia, joten minun kiinnostuksen kohteeni eivät ole heille relevantteja. Lisäksi osallistumisen käsite esimerkiksi Keski-Aasiassa eroaa huomattavasti siitä, mihin olemme Suomessa tai pohjoisessa yleensä tottuneet. Loppujen lopuksi siis se, mitä minun piti tehdä

tutkijana omalla alueellani, oli osallistaa kaikki parhaalla mahdollisella tavalla tai antaa ihmisille ainakin mahdollisuus osallistua.

Matthias Wevelsiep: Erittäin hyviä huomioita, olen samaa mieltä kanssasi. Uskon, että tässä alkutilanteessa on hyödyllistä pohtia, miten voimme yhdistää voimavaramme. Ehkä meidän pitää keskittää luovuuttamme enemmän tällaisiin asioihin. Mitä muuta me voimme tehdä? Miten voimme tehdä eri asioita? Esimerkiksi yksi kysymys, josta keskustelimme jo aikaisemmin, on tutkijakoulutuksen parantaminen. Jos esimerkiksi haluaa järjestää koulutusta ugandalaisessa yliopistossa, suuri osa valmistelutyöstä voidaan tehdä Ugandassa sikäläisen kumppanin avulla. Tämä on myös kustannustehokasta, koska työhön osallistuvat henkilöt ovat jo valmiiksi maassa. Sitten on olemassa kansalaisjärjestö, vaikkapa World Vision tai Plan, joka toimii jo kyseisessä maassa, ja tutkija voi osallistua niiden jo meneillään olevaan hankkeeseen. Tällaisessa tilanteessa tutkimus voi olla hyvin kustannustehokasta, ja siitä tulee myös mielenkiintoista, koska mukana on pohjoinen-etelänäkökulma ja kaksi tutkijaosapuolta. Meidän pitää jatkaa tutkimuksen tekemistä; meidän pitäisi vain tietää, miten käyttää entistä paremmin jo olemassa olevia erinomaisia työvälineitä.

Otan esimerkiksi kuvallisten menetelmien käytön lasten kanssa. Kyse ei oikeastaan ole piirtämisestä, vaan jotkut vain vaivautuvat istumaan lasten seuraan ja juttelemaan heille piirtämisestä ja siitä, miten he näkevät meneillään olevat asiat. Jälleen kerran on kyse tulkinnasta, ja menetelmä on haastatteluun verrattuna hyvin tulkintapainotteinen. Olen samaa mieltä kanssasi siitä, että rajoituksia on paljon, mutta olen myös kiinnostunut lukuisista olemassa olevista työvälineistä, joita ei ole hyödynnetty riittävästi.

Pirjo Lindfors: Minusta Hisayo Katsui puhui hyvin tärkeistä asioista. Olin itse lääkärinä töissä sademetsäalueella Ngambéssa Sanaga-Maritimen piirisairaalassa Kamerunissa vuonna 1984. Olin ensimmäinen valkoinen nainen, jonka alueen asukkaat kohtasivat. Tein myös samaan aikaan tutkimusta Marja-Liisa Swantzille. Tutkimus koski subjektiivista onnellisuuden

tunnetta, ja vertasin siinä suomalaisten naispuolisten lääketieteen opiskelijoiden kokemuksiin kylän naisten tuntemuksiin.

Tajusin, että naiset olivat varsin onnellisia minun tulooni asti. Tutustuin esimerkiksi naiseen, joka omisti ravintolan ja jolla oli viisi lasta viiden eri miehen kanssa. Hän katsoi parhaaksi olla viidennen lapsen isän neljäs vaimo, jotta olisi saanut osakseen kunnioitusta yhteisössä. Keskustelin heidän kanssaan tällaisista asioista. Johtopäätökseni oli, että se tieto, jota he saivat minun elämästäni, teki heistä onnettomia. Toinen kokemukseni liittyy siihen, että olen noin viiden vuoden ajan ollut tekemisissä burkinafasolaisen taiteilijayhteisön kanssa. Kuilu rikkaiden ja köyhien välillä kasvaa, ja hiv-positiivisten osuus on kyseisessä kaupunginosassa 20 prosenttia, koska se on risteysasema Malin ja Norsunluurannikon välillä ja monien ihmisten kohtaamispaikka.

Olen järjestänyt ryhmän vierailulle tänne Suomeen, jossa he ovat ravistelleet suomalaisten arvomaailmaa. Aina kun soitan sinne, joku on kuollut. Lapset ovat nähneet meidät suomalaiset naiset siinä yhteiskunnassa, mikä on kyseenalaistanut heidän arvo- ja ajatusmaailmaansa. Olen vienyt joitakin ryhmiä vierailulle sinne. Olen miettinyt, pystynkö koskaan pelastamaan näitä 180 ihmistä aidsilta tai lintuinfluenssalta. He esimerkiksi syövät ulkosalla ja kaksi heistä nukkuu ulkona ilman malariaverkkoja tai muuta suojaa. Nyt mietin, mitä minun pitäisi tehdä, kun yksi heistä on saanut oleskeluluvan Suomeen vuodeksi opettaakseen musiikkia. Jos joku heistä tulee tänne pidemmäksi aikaa, se voi koitua hänelle kalliiksi. Koko yhteisö Burkina Fasossa odottaa, että hän ja minä järjestämme heille mahdollisuuden tulla tänne joka vuosi ja ansaita rahaa täällä sen sijaan, että tekisimme jotakin siellä. Käytänkö siis heitä hyväkseni, kun tuon koko ryhmän tänne ja annan heille tilaisuuden nähdä, mitä mahdollisuuksia heillä voisi olla täällä? Luulin tekeväni jotain hyvää. Onko tämäntyyppisestä asioihin puuttumisesta enemmän haittaa kuin hyötyä?

Matthias Wevelsiep: On vaikea varmistaa ihmisten hyötyvän selvitysohjelmasta tai kehitysyhteistyöhankkeesta. Omien tehtävien suorittamisessa riittää töitä, mutta silti pitää miettiä myös sellaisia asioita kuin ”jos teen

töitä näiden ihmisten kanssa ja he käyttävät aikaansa minun kanssani, miten saan prosessista heille mahdollisimman hyödyllisen?”. Uskon kuitenkin, että prosessista voi tehdä sellaisen, että molemmat osapuolet hyötyvät ja oppivat siitä.

Prakash Lal (Fida International): Yhteiskunta on hyvin dynaaminen kokonaisuus ja jatkuvassa muutoksessa. Jos päätämme osallistaa lapset tai nuoret tutkimukseen, niin meidän pitää huomioida se jo suunnittelussa. Entä jos tulevaisuudessa ongelma onkin se, että he katsovat asioita ja toteavat, että ”näin me kyllä sanoimme joitakin vuosia sitten, mutta ei siitä enää ole hyötyä”?

Matthias Wevelsiep: Siis, että lapset ovat ehdottaneet jotakin ja kun asiaa tarkastellessaan vuosien päästä, he eivät enää olekaan samaa mieltä kuin aikaisemmin? Minusta me törmäämme tähän samaan ongelmaan kaikessa kehitysyhteistyössä. Olemme vuosia sitten keskustelleet ihmisten kanssa, mutta heidän mielipiteensä muuttuu ajan myötä, koska kehitys on hyvin dynaaminen prosessi ja asiat muuttuvat koko ajan. Jälleen kerran uskoisin, että kaikki riippuu siitä, minkä tyyppistä tutkimusta olemme tekemässä. Kertomusten avulla tehdään hyvin mielenkiintoista työtä. Siinä ei loppujen lopuksi ole kysymys siitä, mikä on oikein tai väärin, vaan miten asiasta puhuttiin, ja minkälaisia kertomuksia kerättiin. Jos haluaa olla tarkkana tilastojen tai muiden asioiden kanssa ja jos haluaa saada monipuolista aineistoa myös laadullisia menetelmiä käyttäen, voi ottaa myös yhteisön aikuiset mukaan, ja silloin kyseessä on pikemminkin ryhmän mielipide. Totta puhuen pääasia lapsityössä on se, että on riittävästi aikaa todella selittää lapsille, mitä on oikeasti tekemässä, ja kertoa heille myös siitä vaarasta, että heidän esittämänsä mielipiteet saattavat myöhemmin muuttua.

Osa III

**Esimerkki järjestön ja
tutkijoiden yhteistyöstä:
Kirkon Ulkomaanapu ja
Jyväskylän yliopiston
kansainvälisen kehitys-
työn maisteriohjelma**

Lupaava kokemus tutkija-toimijayhteistyöstä – Henrik Bergman

KUA on jo vuosia ollut joko mukana toteuttamassa tai tukenut kirkollisten verkostojen, lähinnä Luterilaisen maailmaliiton, maaseudun kehityshankkeita eri puolilla maailmaa. Pitkästä historiasta huolimatta emme itse asiassa tiedä, mitä vaikutusta työllämme on oikeasti ollut. Päätimme selvittää asiaa. Samoihin aikoihin saimme Jyväskylän yliopistosta sähköpostia, jossa kerrottiin että joukko lahjakkaita opiskelijoita olisi halukas tekemään tämän tyyppistä tutkimustyötä. Suunnitelmien kiteytyminen kesti tovin, mutta keväällä 2005 yhteistyö lopulta käynnistyi.

Määrittelimme tutkimukselle kolme keskeistä kysymystä. Onko hankkeillamme ollut mitään vaikutuksia eri hyödynsaajaryhmiin ja minäkalaisia nämä mahdolliset vaikutukset ovat olleet? Ovatko havaitut vaikutukset tai muutokset hankesuunnitelman mukaisia vai kenties jotain aivan muuta? Onko hankekonseptimme tai lähestymistapamme kyseiseen ongelmakenttään edelleen relevantti vai pitäisikö meidän muuttaa sitä jotenkin, ja miten sitä mahdollisesti pitäisi muuttaa? Pyrimme siis arvioimaan vastaako tekemämme työ mahdollisimman hyvin kohdealueen hyödynsaajien tarpeita.

Näiden kysymysten pohjalta kävimme lehtori Anne Pylvänäisen kanssa läpi kansainvälisen kehitystyön maisteriohjelman opiskelijaluetteloa ja mietimme, kuka opiskelijoista sopisi työkokemuksensa ja tutkimussuunnitelmiansa pohjalta parhaiten tähän projektiin. Olimme suoraan yhteydessä myös opiskelijoihin. Huhtikuussa 2005 pyysimme kolme opiskelijaa haastatteluun KUA:n toimistolle ja kävimme heidän kanssaan yhden päivän ajan läpi yhteistyön toteuttamista. Loppukevään aikana työstimme maisteriohjelman kanssa tiiviissä yhteistyössä opiskelijoille tutkimussuunnitelmat ja laadimme heidän kanssaan työsopimukset.

Neuvottelimme tutkimuksen tekemisestä myös niiden maaohjelmien kanssa, joissa tutkimus päätettiin toteuttaa, ja teimme heidänkin kanssaan tarvittavat sopimukset. KUA tutkimuksen tilaajana vastasi kaikista kustannuksista.

Päätimme toteuttaa kolmen kuukauden tutkimusjakson Mosambikissa ja Etiopiassa. KUA on tehnyt molemmissa maissa jo pitkään kehitysyhteistyötä, niissä on myös toteutettu maaseudun kehitysyhteistyöohjelmia useita vuosia. Nämä ohjelmat on suunniteltu niin, että ne siirtyvät seuraavaan kylään tai yhteisöön silloin kun edellinen kylä tai yhteisö on edistynyt riittävästi. Ohjelmat eivät siis pysytele samassa paikassa pitkää aikaa. Pyrimme valikoimaan tutkimukseen mukaan kohteita, jotka ovat ohjelmasyklin eri vaiheissa – nuoria, keskivanhoja ja vanhoja – jotta näkisimme ohjelman vaikutukset mahdollisimman kattavasti. Opiskelijoille varattiin kenttätyöhön kaksi kuukautta ja raportin kirjoittamiseen kuukausi. Lisäksi saimme kentältä väliraportteja työn etenemisestä ja mahdollisista hankaluuksista. Helmikuussa 2005 tapasimme opiskelijat uudelleen, jolloin he luovuttivat meille raportin ja kertoivat sekä viralliset että epäviralliset kuulumisensa.

Toivoimme heiltä virallisen tutkimusraportin lisäksi kritiikki-raporttia, jossa he arvioivat tutkimusprosessin toimivuutta; miten he ovat kokeneet valmistelut Suomessa, yhteydet kentälle ja itse kenttätyönsä. Tämä tieto on meille arvokasta, koska emme ole tehneet vastaavaa aiemmin. Olemme joutuneet opettelemaan monenlaisia tehtäviä kantapään kautta. Tämä on kuitenkin ainoa tapa, millä voimme yhteistyötämme kehittää.

Olemme myös huomanneet, että toiminta kansainvälisessä verkostossa on lisämauste vaikuttavuustutkimusten toteuttamisessa. Kun toimii verkoston kautta, jota ei voi kokonaan kontrolloida, yhteistyöhön pitää varata aikaa ja pitää oppia pelaamaan erilaisten pelisääntöjen mukaan. Lisäksi kaikki viralliset sopimukset, esimerkiksi vakuutukset ja yhteydenpito eri organisaatioihin Suomessa ja ulkomailla pitää ottaa huomioon.

Yhteistyö Jyväskylän yliopiston kanssa on sujunut mutkitta, vaikka joitakin asioita täytyy varmasti vielä tarkistaa ja viilata yhteistyön

kehittämiseksi. Mikäli kaikki sujuu jatkossakin suunnitelmien mukaan, niin pyrimme vuonna 2006 toteuttamaan kolme uutta tutkimusta.

Elämää ensimmäisten vaikuttavuus-tutkimusten jälkeen: mitä opimme?

Näin kesän kynnyksellä 2006, kun ensimmäiset vaikuttavuustutkimukset on viimein tehty, voimme todeta, että vaikuttavuustutkimusten laatiminen ja toteuttaminen on KUA:lle järjestönä merkittävä oppimisprosessi. Oppimisprosessi on nyt saatettu alkuun ensimmäisten vaikuttavuuden arviointien myötä, mutta opittavaa ja oivallettavaa on vielä paljon.

Seuraava suuri haaste KUA:lle on saatujen tulosten hyödyntäminen. Arviointien tulokset kertovat, että maaseudun kehityshankkeilamme Etiopiassa ja Mosambikissa on myönteisiä vaikutuksia, mutta myös joitakin heikkouksia. Meidän tulee järjestönä ymmärtää ja sisäistää, ettei tutkimuksia ja vaikuttavuuden arviointia tehdä vain ulkopuolisten tekijöiden, kuten KEO:n vaatimuksesta, vaan ennen kaikkea meidän itsemme takia. Tutkimukset ja niistä saadut tulokset ovat työkaluja, jotka auttavat meitä suuntaamaan ja kehittämään työtämme oikeaan suuntaan.

Olemme oppineet kantapään kautta, että vaikuttavuuden arviointien laatiminen ja toteuttaminen vaativat paljon työtä. Käytännön järjestelyt täällä Suomessa olivat meille yllätys. Ne olivat hyvin työläitä ja veivät yllättävän paljon aikaa, kun lähdettiin nollasta liikkeelle. Yhteistyön käynnistäminen, sopimusten tekeminen, aikataulujen, matka-järjestelyjen, viisumien ja vakuutusten järjesteleminen, tutkimuskohteiden valinta, työnsuunnittelu ja yhteydenpito kentälle veivät paljon resursseja. Varsinaisten arviointien toteuttamista varten tulee jatkossa nimetä henkilö, jonka vastuulle käytännön koordinointi kuuluu.

Vastuuta KUA:n työn vaikuttavuuden arvioinnista ei kuitenkaan voida säilyttää yhden työntekijän hartioille, eikä ulkoistaa ulkopuolisten konsulttien vastuulle. Vaikuttavuuden arvioinnissa on kyse suuremmasta kokonaisuudesta kuin varsinaisten tutkimusten käytännön toteuttamisesta, sillä se vaatii muutoksia ajattelu- ja toimintatavoissa koko organisaatiossa. Olemme saaneet huomata, että vaikuttavuuden arvioiminen vaatii toiminnassamme asenne- ja rakennemuutosta. Vaikuttavuutta ei voi arvioida, ellei sitä ole alusta alkaen nivottu osaksi hankesuunnitelmia. Tämä vaatii hankkeilta selkeitä toiminnallisia tavoitteita, peruskartoituksen (*baseline study*) huolellista suorittamista ja vaikuttavuuden säännöllistä arviointia. Tämän prosessin ensimmäinen vaihe on vaikuttavuusajattelun soveltaminen ja käyttöönotto omassa organisaatiossamme. Toinen, haastavampi vaihe on saada vaikuttavuuskeskeinen ajattelu läpi koko kansainvälisessä verkostossamme, jossa jäsenenä on useita erityyppisiä ohjelmia ja järjestöjä.

Ensimmäisten kokemustemme jälkeen haluamme jatkaa vaikuttavuuden arviointia ja sitä kautta parantaa työmme laatua. Suunnittelemme parhaillaan uusia arviointeja. Hiljalleen alkanut oppimisprosessi jatkuu.

Jyväskylän yliopiston kansainvälisen kehitystyön maisterikoulutusohjelma

Jyväskylän yliopisto käynnisti syksyllä 2004 osana kansainvälisen kehitystyön strategiaansa kansainvälisen kehitystyön maisterikoulutusohjelman, *Master's Programme in Development and International Cooperation*. Monitieteinen sosiaalisia, ekologisista ja kasvatuksellisia ulottuvuuksia korostava ohjelma antaa opiskelijoille sekä teoreettiset että käytännölliset valmiudet toimia kansainvälisessä kehitystyössä. Tavoitteena on kouluttaa asiantuntijoita vastaamaan kasvaviin globaaleihin yhteiskunnallisiin haasteisiin kuten YK:n vuosituhattavoitteisiin. Ohjelman keskeisiä teemoja ovat myös kehitystyön arvot ja periaatteet, kriisinhallinta, kulttuurisesti, sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä kehitys, köyhyyden vähentäminen, ihmisoikeudet, demokratia ja hyvä hallinto sekä heikossa asemassa olevien ihmisten elinolosuhteiden parantaminen.

Kaksivuotinen maisterikoulutusohjelma koostuu kansainvälisen kehitystyön opinnoista kasvatusta, ympäristö- ja yhteiskuntatieteisiin integroituna. Ohjelmassa käsitellään kehityksen problematiikkaa ja kehityspolitiikkaa. Sosiaalisia kehityskysymyksiä lähestytään monitieteisistä lähtökohdista, kehitysohjelmien toteutusta ja laadunvalvontaa unohtamatta. Ohjelmaan hyväksytään vuosittain noin 20 opiskelijaa, ja hakijoita on ollut moninkertainen määrä. Kansainvälisessä ohjelmassa on opiskelijoita kaikilta mantereilta, mutta eniten Afrikasta ja Euroopasta. Kukin opiskelija laatii yhdessä henkilöstön kanssa henkilökohtaisen opintosuunnitelman, jonka avulla opintoja ohjataan ja niiden edistymistä seurataan.

Kahdesta kuuteen kuukauteen kestävä kansainvälinen harjoittelu on olennainen osa kansainvälisen kehitystyön opintoja. Harjoittelun tavoitteena on soveltaa opintojen aikana hankittuja tietoja ja taitoja käytäntöön, mutta myös oppia kriittisesti analysoimaan kehityksinterventioiden tavoitteita ja niiden toteutumista. Työssä oppiminen voi tapahtua erilaisissa kehitysohjelmissa ja -organisaatioissa joko Suomessa tai ulkomailla toisen opiskeluvuoden syyslukukauden aikana. Harjoittelun toivotaan tukevan pro gradu -työn tekemistä. Opiskelija on itse vastuussa harjoittelupaikan hakemisesta, jonka jälkeen harjoittelupaikka hyväksytetään opiskelun ohjaajalla.

Lisää kansainvälisen kehitystyön maisterikoulutusohjelmasta on luettavissa osoitteessa www.jyu.fi/intldev.

Anne Pylvänäinen

Poimintoja marraskuussa 2005 käydystä keskustelusta

Maija Hakulinen: En ole ollut näissä käytännön järjestelyissä mukana, mutta olen KUA:n Mosambikin vastaava ja olen saanut kopiot niistä kirjeistä, joita nämä opiskelijat ovat Kirkon Ulkomaanapuun lähettäneet. Olen saanut kentältä Mosambikista hyvin positiivista palautetta. Ohjelmanjohtaja on korostanut, että opiskelijoiden löydökset ovat olleet sellaisia, joita he ovat mutua-tuntumalla itsekin ajatelleet. Heillä ei kuitenkaan ole ollut siitä tieteellistä faktaa, eivätkä he ole osanneet ruveta toimenpiteisiin näiden asioiden kanssa.

Anne Pylvänäinen: Keskustelussa mainittiin, että kehitystutkimuksessa käytetään paljon kvantitatiivisia menetelmiä. Kvalitatiiviset menetelmät ovat kuitenkin myös hyvin vahvasti mukana. Jyväskylässä yhteiskuntapolitiikan ja filosofian laitos koordinoi tätä kansainvälisen kehitystyön ohjelmaa kolmen tiedekunnan välillä, ja ainakin meillä kvalitatiivisten menetelmien opettaminen on voimissaan. Myös Mosambikista tulleita raportteja seurattessani olen huomannut, että opiskelijat ovat käyttäneet siellä paljon osallistavia menetelmiä ja kertoneet narratiivisesti, miten he kokivat kylään tulemisen ja minkälaisia ihmisiä he tapasivat kierrellessään kylää talo talolta. Se oli erittäin mielenkiintoinen ja silmiä avaava menetelmä, siinä oli löydetty hyviä yhteyksiä. Esimerkiksi kulkiessaan talosta taloon opiskelijat eivät tavanneet miehiä. Selitys havainnolle löytyi myöhemmin siitä, että miehet ovat Etelä-Afrikan kaivoksissa hankkimassa parempaa elintasoja perheelleen.

Maija Hakulinen: Haluaisin ottaa esille myös sen kysymyksen, että mitä resursseja kumppanijärjestöltä vaaditaan tällaiseen tutkimukseen.

Esimerkiksi Mosambikissa pitää järjestää tulkkaus, kuljetus, majoitus ja vielä muu huolenpito. Kaikki nämä asiat olemme tekemällä hiljalleen oppineet. Huoleni on se, että tällaista tutkimusta tehdessämme meidän ei pitäisi kuormittaa etelän kumppania liikaa, tai meidän pitäisi ainakin kompensoida heidän vaivannäkönsä jotenkin. Opiskelijoiden kentällä tekemän työn pitäisi hyödyttää järjestöä niin paljon, että se tekee mielellään tarpeelliset investoinnit. Vaikka kumppaneille maksettaisiinkin tavanomaiset palkkiot, niin lisäksi tulee kaikenlaisia pikkuasioita – pitää esimerkiksi pyytää joku autonkuljettajaksi, ja hän ei voi tehdä sinä aikana mitään muuta työtä. Mosambikissa kukaan ei ole valittanut tästä, mutta haluaisin silti ottaa selvää näistä pienistä asioista, siitä mitä opiskelijoiden kahden kuukauden läsnäolo kumppaneillemme todella merkitsi.

Henrik Bergman: Haluaisin olla avoin tälle asialle ja ajatella tämän yhteistyön johtavan johonkin. Toivon, että voisimme Suomessa yhdessä koordinoida tällaista vaikuttavuuden arviointia, koska meillä on vain vähän henkilö- ja muita resursseja. Miten voisimme lyödä hynttyyt yhteen, keskittää vaikuttavuuden arviointia ja saada myös rahaa sitä varten? Jos me kaikki touhuamme vain omilla tahoillamme, en usko tämän johtavan mihinkään. Heitän nyt itselleni ja muille haasteen: kuka tai mikä voisi olla se taho tai henkilö, joka ottaisi tämän asian haltuunsa ja veisi asiaa Suomessa kokonaisvaltaisesti eteenpäin?

Jorma Arkkila (Kylväjä): Olen samaa mieltä edellisen puhujan kanssa. Olen täällä pienen järjestön edustajana. Pelkästään tutkimussuunnitelman tekeminen veisi kaiken työaikani, sillä olen meidän järjestössämme ainoa kehitysyhteistyövastaava. Yhteistyö olisi tärkeää. Millaisia kokemuksia muilla on? Kuinka suuria kustannukset ovat? Meille olisi tärkeää tietää, millaisista kustannuksista konkreettisesti puhutaan. Järjestömme on toiminut pitkään kansainvälisestikin kiinnostavilla alueilla; tutkittavaa löytyisi varmasti. Opiskelijoilla ei välttämättä ole paljoa kokemusta kentältä, mutta näkisin sen kuitenkin etuna, silmiä avaavana. Me toimijat olemme hyvin sokeita kymmenien vuosien työn jälkeen. Juuri vaikutusten arviointiin tarvitaan uutta verta ja tutkimusnäkökulmaa.

Matthias Wevelsiep: Meillä on Planissa ollut paljon harjoittelijoita ja kokemuksemme harjoitteluprosesseista ovat olleet hyviä. Me hyödyimme harjoittelijoiden työpanoksesta, mutta meidän pitää myös investoida harjoittelijan ohjaukseen. Olisi varmasti hyvä sopia tarkemmin, mitkä ovat yliopistojen suositukset ja minkälaista tukea opiskelijat tarvitsevat järjestöiltä. Toinen asia on se, että vaikuttavuuden arviointeihin tulisi löytää hallittavissa olevia tutkimuskohteita, sillä vaikuttavuustutkimus on yksi kaikkein vaikeimmista tutkimusaloista. Sen käytännön toteutus on myös pitkälti riippuvainen paikallisten työntekijöiden osallistumisesta. He ovat tehneet arvioitavaa työtä jo pitkään ja heidän itsensä mielestä tulokset ovat useimmiten olleet hyviä. Tutkijoilta ja fasilitaattoreilta vaaditaan taitoa ja tahdikkuutta, jotta tutkimusprosessista saadaan paikallisia ihmisiä ja työntekijöitä aidosti voimaistava prosessi.

Prakash Lal: Oman kokemukseni mukaan me itse asiassa opimme asioita opiskelijoilta. Meidän pitää tukea heitä esimerkiksi järjestämällä tulkkausta, mutta myös paikalliselle henkilökunnalle on hyvin palkitsevaa katsoa asioita eri näkökulmasta. Kyseessä oli kaksisuuntainen prosessi, kuten Matthias sanoi, kumpikin osapuoli oppi jotain ja yhteisökin oli tyytyväinen lopputuloksiin.

Vaikuttavuutta arvioimassa: kokemuksia Etiopiasta – Ismo Salerto

Etiopian demokraattinen liittotasavalta sijaitsee Afrikan sarvessa, lähellä päiväntasaajaa. Etiopia on historiansa takia poikkeuksellinen valtio Afrikassa. Italia miehitti Etiopian vuosiksi 1936-1941, mutta muuten maa on säilyttänyt itsenäisyytensä yli 2 000 vuotta. Vuoden 1974 sotilasvallankaappaus syöksi vuodesta 1930 lähtien Etiopiaa hallinneen keisari Haile Selassien valtaasta, samalla koko keisarikunta lakkautettiin. Mengistu Haile Mariam nousi valtaan ja sosialisoi rahalaitokset ja tehtaat. Seuraavana vuonna kumottiin maanomistusoikeus, minkä seurauksena maatalous ei selvinnyt kuivuuskausista, vaan maassa koettiin laajoja nälänhätiiä. Etiopian ruokatuotanto ei ole vielä kukaan omavarainen, mihin ovat vaikuttaneet uudistusten epäonnistumisen lisäksi jatkuvat alueelliset kuivuudet ja etniset konfliktit.

Vuoden 1991 vallankumous kukisti Mengistun; uusi monipuoluehallitus suuntautui markkinatalouteen. Perustuslaki hyväksyttiin vuonna 1994, seuraavana vuonna maassa käytiin ensimmäiset monipuoluevaalit. Etiopian demokratia on edelleen heiveröinen; viimeiset väkivaltaisuuudet koettiin vuoden 2005 loppupuolella.

Etiopia on maatalousmaa, jonka merkittävin vientituote on kahvi. Bruttokansantulo on noin 100 euroa henkilöä kohden, köyhyysrajan alapuolella elää 45 prosenttia väestöstä. Luonnonvaroja käytetään liikaa. Intensivisistä karjan laiduntamisesta johtuva eroosio tuhoaa maatalousmaita ja aavikoituminen jatkuu alangoilla. Epätasaisesti jakautuneet vesivarat eivät riitä kaikille; 76 prosenttia väestöstä on vailla puhdasta vettä. Maaseudun energiatalous on pitkälti polttopuiden ja niistä valmistettavan hiilen varassa.

Etiopialaisia oli noin 73 miljoonaa vuonna 2005. Vuotuinen väestönkasvu on yli kaksi prosenttia, ja ennusteen mukaan Etiopiassa on

171 miljoonaa asukasta vuonna 2050. Odotettavissa oleva elinikä on miehillä noin 47 ja naisilla 50 vuotta. HIV/AIDS-tartunnan saaneita oli 15–49-vuotiaista aikuisista 1 400 000 (naisia 770.000) ja lapsista 120 000. Aikuisista miehistä noin puolet on lukutaidottomia, naisista lähes 65 prosenttia. Kaikille lapsille ei ole tarjolla peruskoulutusta. Keskimäärin 47 prosenttia tytöistä ja 67 prosenttia pojista käy koulua, alueelliset erot ovat suuria. Maan virallinen kieli on amhara ja suurin kieliryhmä on oromoo, muita pääkieliä ovat tigre, somali, afar ja hadija. Muslimeja väestöstä on 40–45, kristittyjä 35–40 ja animisteja 12 prosenttia.

Tutkimuskohteen kuvaus

Kirkon Ulkomaanavulla on ollut jo vuosikymmenien ajan eteläisessä Etiopiassa maaperä- ja vesiensuojeluhankkeita. Arvioin sellaisien hankkeiden vaikuttavuutta, jotka olivat päättyneet 2-10 vuotta sitten. Kohdealueen yhteisöjen elinkeinoissa ja ilmasto-oloissa on merkittäviä eroja sen mukaan sijaitsevatko ne ylänkö- vai alankoalueella. Yhteisöjen pääelinkeinot ovat kasvintuotanto ja karjanhoito.

Tutkin KUA:n hankkeiden vaikuttavuutta neljässä erilaisessa yhteisössä. Otere Harre sijaitsee noin 12 kilometriä Arba Minchista pohjoiseen, noin 1 300 metriä meren pinnan yläpuolella. Yhteisöön kuuluu yli tuhat pienviljelijäkotaloutta. Kasteluhanke, jossa haaroitettiin pieniä jokia, päättyi vuonna 1995. Lege Wurie Wirwitan paimentolaisyhteisö sijaitsee alankoalueella, aivan Kenian rajan tuntumassa. Tässä 600 kotitalouden yhteisössä valmistui patohanke vuonna 1997. Furana River puolestaan on 3 200 hengen ylänkökylä, jossa oli hankkeen käynnistyessä 265 taloutta. Furana sijaitsee merkittävällä viljanviljelyalueella, aivan lähellä Adaban kuntakeskusta. Kasteluhanke päättyi siellä vuonna 1997. Neljäs ja nuorin arvioimani hanke oli vuosina 1999–2003 Lower Bilaten yhteisössä toteutettu kasteluhanke. Tämä pienviljelijöiden yhteisö sijaitsee alangolla, noin 80 kilometriä Awasasta lounaaseen. Lower Bilatessa on noin 760 taloutta.

Hankkeiden ansiosta veden saanti yhteisöissä on parantunut, mikä on luonut pohjaa paikallisen väestön elinolosuhteiden parantumiselle. Hankkeet

ovat sisältäneet enimmäkseen pienten jokien haaroittamista (*river diversion*), jotta kasteluvesi voidaan johtaa kanavia myöten asuin- ja peltomaille. Lisäksi patoaltaisiin on kerätty vettä pienimuotoisilla maatäytteisillä padoilla (*micro earth dams*). Hankkeissa on myös kehitetty peltomaiden ja vesivarantojen hoitoon sekä ympäristönsuojeluun ja kasvinviljelyyn soveltuvia tekniikoita.

Tutkimusmenetelmät

Pyrin arvioimaan KUA:n hankkeiden vaikutuksia sekä taloudellisen, ympäristön ja ekologian, että yhteiskunnallisen kehityksen näkökulmasta. Tarkastelin myös yhdistysten ja laitosten institutionaalista kehitystä sekä teknisten uudistusten vaikutuksia. Pyrin selvittämään sekä positiiviset että negatiiviset vaikutukset. Käytin pääasiassa osallistavia menetelmiä; erityisesti eri sidosryhmien kanssa käydyissä arviontitaapamisissa ja tutkimuskohteen havainnoinnissa. Sidosryhmiin kuuluivat yhteisöjen asukkaat eli pääasialliset hyödynsaajat sekä kylissä toimivat yhdistykset ja laitokset.

Tein kotitalouksille kyselytutkimuksen, jolla selvitin paikallisen asukkaiden elinkeinojen laadun ja määrän suhdetta vesihankkeeseen; lisäksi järjestin ryhmäkeskusteluja sekä sukupuolen että ammatin mukaan. Näihin keskusteluihin osallistuivat muun muassa koulujen ja terveydenhuollon työntekijät sekä kehityskomitean ja maatalousyhdistyksen jäsenet. Sain näiden ryhmien jäseniltä myös tilastollista aineistoa. Luonnonvarojen kartoitusta ja ympäristössä tapahtuneita muutoksia, niiden syitä ja trendejä kävimme läpi yhteisissä ympäristöarvioinneissa, keskusteluissa ja harjoituksissa. Kastelujärjestelmien vaikutusta kuivan kauden kasvintuotantoon arvioin viljelijöiden kokoamien kausittaisten viljelykalenterien pohjalta. Kotitalouskyselyllä selvitin kotitalouksien riippuvuutta viljelystä tulolähteenä ja perheen ravinnonsaannin turvaajana. Selvitin merkittävimmät muutokset, niiden nimeämisen sekä niiden saavuttamiseen johtaneet tekijät molempien sukupuolten näkökulmasta. Lisäksi arvioin päivittäisen ajankäytön seurannalla hankkeen vaikutusta sukupolirooleihin.

Kenttätyö ja aineiston analyysi

Saavuttuani Etiopiaan tutustuin Luterilaisen maailmanliiton työntekijöihin; teimme yhdessä suunnitelmat matkustamisesta, asumisesta, avustavista työntekijöistä ja eri kohteissa käytettävästä ajasta. Vastuut käytännön asioiden järjestelystä kentällä oli sovittu jo Suomessa tehdyssä sopimuksessa ja toimeksiannossa. Teimme aikataulusta joustavan, jotta voisimme edetä kenttätyössä rauhallisesti, kulloisenkin tilanteen mukaan. Jaoimme käytettävissä olevan ajan, kaksi kuukautta, tutkimuskohteiden mukaisesti neljään jaksoon. Paikallinen pää- ja aluetoimisto hoitivat kuljetusjärjestelyt eli auton ja kuljettajan sekä valtuuttivat kuljettajan hoitamaan tarvittaessa myös majoitusvaraukset. Aluetoimisto järjesti minulle tulkin, joko järjestön omista työntekijöistä tai Etiopian evankelisen kirkon paikallisesta henkilöstöstä.

Tutkimukseni eteni seuraavasti: tutkittaviin hankkeisiin tutustuminen ja syventyminen; Etiopian nykyisyyden ja sen historian selvittäminen pääpiirteittäin; tutkimussuunnitelman tekeminen; kenttätyö sekä tulosten analysointi ja raportointi. Olin jo ennen kenttätyötä tehnyt suunnitelman arvioinnin tekemisestä sekä perehtynyt osallistaviin menetelmiin ja vaikuttavuuden arviointiin. Monitorointi, evaluointi ja vaikuttavuuden arviointi ovat sisällöltään erilaisia. Monitorointi seuraa hankkeen toteutusta suhteessa suunnitelmaan; evaluointi tarkastelee hankkeen prosesseja ja niiden merkitystä, tehokkuutta ja sopivuutta paikallisessa kontekstissa. Vaikuttavuuden arviointi keskittyy puolestaan hankkeen vaikutuksiin lyhyellä ja pitkällä aikavälillä. Minun oli syytä tarkistaa näitä merkityseroja koko arviointiprosessin ajan. Kenttätyön alussa kartoitin edunsaajat ja sidosryhmät, perehdyin tutkittavaan aiheeseen ja alueeseen (muun muassa gender, vihannestuotanto, koulutus, terveys, jatkuvuus ja kestävä kehityksen merkit sekä kastelu- ja vedenkeruujärjestelmien kunnossapito) sekä valitsin vaikutusta kuvaavat ja mittaavat indikaattorit sekä käytettävät menetelmät.

Sain kontaktin paikallisiin ihmisiin vieraillessani tulkin kanssa tutkimuksen kohdealueella. Selvitimme yhdessä kohdeyhteisöjen edustajien kanssa tutkimuksen tarkoitusta ja suunnitelmaa sekä määrittelimme sopivia toimintatapoja. Kullakin tapaamisella sovimme yleensä seuraavan tapaamisen ajankohdan ja sen, keitä halusimme tavata. Pidimme kiinni

sovitusta ajankohdista ja ilmoitimme muutoksista. Otimme aikataulussa huomioon yhteisöjen toripäivät ja mahdolliset yhteiset talkoot; tuollaisina päivinä olimme joko poissa tai seurasimme yhteisön tapahtumia. Myös yhteisöjen jäsenet pitivät lupauksensa ja olivat sovittuun aikaan paikalla, jopa tutkimusryhmäämme paremmin. Pieniä väärinymmärryksiä sattui, jos esimerkiksi tapaamisaikaa muutettiin ilman, että varmistimme tulkin ja välimiehen kautta välitetyn viestin perillemenon.

Tapasin paikallistoimiston henkilöstöä noin kahden viikon välein; reittini kulki läheltä tuota toimistoa kun matkustin kohdealueelta toiselle. Kävimme läpi pääasioita ja matkanvarrella ilmaantuneita kysymyksiä sekä selvensimme mahdollisia aluespesifejä asioita. Sain paikallistoimistolta ja päätoimistolta käyttööni myös hankesuunnitelmia ja -raportteja. Varsinkin toimistojen johtohenkilöt kiinnostuivat tutkimuksesta ja olivat avoimia sitä kohtaan. Kenttätyöntekijöiden kanssa käydyissä keskusteluissa sain kuvan hankkeiden nykyisestä toteutuksesta ja hallinnoinnista.

Tulokset ja niiden merkitys paikalliselle väestölle

Kirjasin harjoitusten ja keskustelujen tulokset joko muistivihkoon; digi-kuvina tai piirroksina. Käytin erilaisia apuvälineitä, kuten kiviä, esineitä, piirroksia hiekkaan ja pieniä tehtäviä, joissa eri ryhmät miettivät tiettyä aihetta. Nämä harjoitukset antoivat selvästi paikalliselle väestölle roolin ja tunteen siitä, että heidän mielipiteillään ja arvioillaan oli merkitystä. Alussa ihmiset yleensä epäröivät, kyselivät miksi tällaista tutkimusta tehdään ja kertoivat omista tarpeistaan. Kun olin käyttänyt 2-3 päivää aikaa ja luonut suhteen paikallisiin, tutkimuksen ilmapiiri ja luonne alkoivat muuttua innostuneemmaksi. Mielenkiintoiset aiheet sekä sopiva kesto tapaamiselle (maksimissaan 1,5-2 tuntia) riittivät intensiiviseen osallistumiseen.

Paikallisen väestön mielestä harjoitukset olivat avartavia ja he saivat niistä informaatiota. He olivat yllättävän kykeneviä ja esittivät laaja-alaisesti hankkeiden vaikutuksia. Osallistujat toivat myös negatiivisia vaikutuksia esille; ne koskivat pääsääntöisesti ympäristönsuojeluun liitty-

viä kysymyksiä sekä muuttoliikkeen aiheuttamaa väestön lisääntymistä alueella. Vettä riittää kotitalousvedeksi useimmille, sen sijaan maatalousmaan puute rajoittaa maataloustuotannon kehittämistä. Nykyiset peltomaat jaetaan sukulaisten kesken ja lasten avioiduttua maita pilkotaan niin pieniksi viljelyksiksi, etteivät ne ole enää kannattavia.

Se, voivatko paikalliset ihmiset käyttää tutkimuksen aikana esiin tulleita asioita jatkossa hyödyksi, jäi avoimeksi. He analysoivat ja ymmärsivät hyvin asioiden syitä ja seuraamuksia, mutta tuntui olevan vaikea löytää vetäjää tai vastuunkantajaa yhteisten asioiden hoitamiseksi; kuten esimerkiksi ympäristönsuojelun ja terveydenhuollon edistämiseksi. Ihmiset panostavat koulutukseen, koska se auttaa lapsia eteenpäin tulevaisuudessa, niin poikia kuin tyttöjä. Etuoikeus koulutukseen annetaan kuitenkin perheen pojille silloin, kun kodinhoito- ja rahatilanne vaativat lasten kouluttamisen rajoittamista. Yhteisön heikompiosaiset kuten naiset, lesket ja vammaiset sekä sairaat asuvat alueilla, joissa veden saantia on kehitetty. Heidän mahdollisuutensa parantaa omaa tilannettaan ovat rajoitetummat kuin muilla. Mikäli he saavat apua sukulaisiltaan ja omistavat maata, mahdollisuudet ovat kuitenkin olemassa. Muutamat leskeksi jääneet osoittivat erityistä luovuutta käyttämällä hyväkseen lainarahastoja ja käsityötaitojaan parantaakseen elinolosuhteitaan. Kaikkein heikoimmassa asemassa olivat pitkäaikaissairaat sekä vanhukset, joilla ei ollut viljelysmaata. Veden noutamiseen käytetty aika oli lyhentynyt huomattavasti kaikilla hankealueilla, mikä vaikutti selvästi naisten asemaan, terveyteen, voimavaroihin, kodin hygieniaan ja ajankäyttöön. Myös kodinhoitoon ja pienyrittämiseen jäi enemmän aikaa.

Tulokset osoittivat, että ihmisillä on tarve ja halu kehittää ja parantaa elämänlaatuaan. He käyttivät hankkeen aikana opittuja taitoja, kunhan ne selkeästi osoittautuvat hyödyllisiksi ja edistävät kotitalouksien ravinnonsaantia ja taloudellista tilannetta. Kun veden saanti on turvattu, ihmiset aloittavat vihannesten ja hedelmien tuotannon paikallisten tuttuja ja eniten käytettyjä lajikkeiden viljelyllä. Myöhemmin mukaan tulevat paikallisella torilla parhaiten myyvät lajit. Vasta useiden vuosien jälkeen he kokeilevat uusia lajikkeita. Paikalliset maataloustoimistot ovat

myös antaneet lisäkoulutusta ja tukeneet suunnitelmien tekoa, usein muiden järjestöjen kehityshankkeiden yhteydessä.

Hankkeen vetäytyttyä pois ja vastuun jäätyä paikalliselle väestölle, varsinaiset hyödynsaajat saavuttavat omavaraisen ruokaturvan tavallisesti noin 2-3 vuodessa. Tämän jälkeen useimmat heistä laajentavat tuotantoaan osin kaupalliseen tarkoitukseen. Saadut tulot käytetään lasten koulutukseen, oman perheen terveydenhuoltoon, vaatteisiin, kotieläimiin ja maataloustyökaluihin. Niillä alueilla, joilla hankkeita oli toteutettu noin 10 vuotta sitten, oli havaittavissa uudisrakentamista ja talojen sähköistämistä. Useimmat kertomukset viittasivat tämän tapahtuneen 2-4 viimeisen vuoden aikana. Nuoremmissa kohteissa, joissa hankkeen päättymisestä oli 2-5 vuotta, tämä trendi oli vasta alullaan.

Oma oppimisprosessi

Vaikuttavuuden arviointi oli minulle tutkimuskokemuksena uusi, vaativa ja mielenkiintoinen; tutustuin myös uusiin kansanryhmiin. Kohdeyhteisöt olivat hyvin erilaisia, jopa heidän lähestymistapansa erosivat. Toiset ”heimot” ovat olleet enemmän kanssakäymisessä muun maailman kanssa, toiset tulevat heimojen välisistä kriisipesäkkeistä ja saattavat omata perinteisiä uskomuksia, joita ulkopuolinen ei aina osaa huomioida. Tässä paikallisella tulkilla ja avoimella kommunkaatiolla on suuri merkitys. Paikallisten käyttämät kehitysindikaattorit ja kielikuvat eroavat ”projektislangista”. Tulkinnot, elintasomittarit, tavoitteet elämässä ja tyytyväisyystaso saattavat hyvinkin poiketa ulkopuolisen mielikuvasta turvallisesta ja riittävästä elintasosta. Arvomaailmat, etiikka ja uskomukset luovat maailmankuvaa. Luonnonvarat, ympäristö, sääolosuhteet ja niihin suhtautuminen on toiselle jatkuvaa elonjäämisstrategiaa vuodesta toiseen ja samalla resursseja, joiden varaan elämä rakennetaan.

Vaikuttavuutta arvioimassa: maaseudun kehittämishanke Mosambikissa – Florence Kinyua ja Audax Rukonge

Mosambik on yksi Saharan eteläpuolisen Afrikan köyhimmistä valtioista. Yli puolet 18 miljoonan väestöstä joutuu tulemaan toimeen alle yhdellä dollarilla päivässä. Vuotuinen keskitulo on noin 200 euroa. Mosambikin itsenäistymistä vuonna 1975 seurasi 16 vuotta kestänyt sisällissota, joka rajoitti kehitysponnisteluja ja vaikutti rajusti maan infrastruktuuriin. Maan tilannetta ovat osaltaan pahentaneet myös pyörremyrskyt, tulvat ja kuivuusjaksot.

Sisällissodan ja luonnonkatastrofien vaikutukset Mosambikin talouteen ovat ilmeiset. Vuonna 1992 solmitun rauhansopimuksen jälkeen maan talous oli kohentunut ja talouskasvu yltänyt yhdeksään prosenttiin, kunnes tammikuussa 2000 maata koettelivat rajut tulvat ja pyörremyrskyt ja talouskehityksen suunta kääntyi. Paljon infrastruktuuria tuhoutui ja kokonaisia yhteisöjä piti rakentaa uudelleen tyhjästä. Tulvia ja pyörremyrskyjä seurasi pitkään jatkunut kuivuus, jonka vaikutukset maan ruokaturvaan ja maaseudun asukkaiden elinkeinoihin olivat tuhoisat. Maan väestöstä puolet on riippuvainen ruoka-avusta. Riskiryhmiin kuuluvat erityisesti naiset ja lapset.

Sosiaaliset palvelut ja infrastruktuuri ovat rapistuneet ja ammattitaitoisesta työvoimasta on krooninen pula. Opetussektori on kärsinyt eniten; monessa luokassa on yli 50 oppilasta ja oppitunnit pidetään usein ulkona puiden alla. Noin 24 prosenttia tytöistä suorittaa viidennen kouluvuotensa loppuun, pojista noin 40. Aikuisten luku- ja kirjoitustaitoisuudessa on huomattavia eroja, naisista vain 26 ja miehistä 55 prosenttia osaa lukea ja kirjoittaa. HIV/AIDS koettelee maata rankasti, sillä arviolta 16,4 prosenttia väestöstä on HIV-positiivisia. Tämä vaikuttaa myös työväestön määrään ja vaikeuttaa entisestään maan taloudellista tilannetta. Mosambikilaisten elinajanodote on 42 vuotta.

Luterilainen maailmanliitto ja KUA Mosambikissa

Luterilainen maailmanliitto (LWF) on toiminut Mosambikissa vuodesta 1977. Alkuaikoina järjestö toimi lähinnä humanitaarisen avun ja hätäavun parissa sodan ja nälänhädän runtelemassa maassa, mutta sittemmin toiminnan painopiste on siirtynyt pitkäjänteisiin kehityshankkeisiin. Vuonna 1990 järjestö aloitti kestävän yhteisökehityksen ohjelman, yhteistyössä muun muassa KUA:n kanssa. LWF pyrkii Mosambikissa parantamaan ihmisten terveyttä ja elämänlaatua. Järjestön tavoitteena on toimintakykyisten kotitalouksien luominen, HIV/AIDS:iin varautuminen ja sen uhrien tukeminen, sosiaalisten peruspalvelujen turvaaminen ja paikallisten organisaatioiden vahvistaminen. Järjestön toimintastrategioihin kuuluvat toimintakyvyn lisääminen, katastrofivalmiuden parantaminen, paikallisten yhteisöjen ja järjestöjen voimaistaminen sekä kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen yhteistyötä ja verkostoitumista edistämällä.

Järjestöllä on kolme kokonaisvaltaista maaseudun kehittämisohjelmaa (*Integrated Rural Development Program, IRDP*), Teten, Sofalan ja Gazan maakunnissa. KUA tekee LWF:n kanssa yhteistyötä Gazassa ja Maputon maakunnassa sijaitsevassa Chamanculossa. LWF on toiminut Keski-Mosambikissa, Limpopo-joen alangolla sijaitsevassa Gazassa vuodesta 1980 lähtien. Gaza on yksi luonnonkatastrofien pahimmin koettelemista alueista; sen pääelinkeino on maatalous. LWF:n kokonaisvaltainen maaseudun kehittämisohjelma toimii Gazassa kolmella alueella: Chokwessa, Guijassa ja Mabalanesa. Näiden ohjelmien pääkohteet ovat ruokaturva, terveys, vesihuolto, koulutus, mikroluotot ja HIV/AIDS sekä gender ja muut läpileikkaavat teemat; yleisenä tavoitteena on kotitalouksien vahvistaminen. Hyödynsaajia ovat kohdealueiden kyläyhteisöt.

Ohjelma pyrkii osallistamaan kohdealueen kaikkein köyhimmät ihmiset ja edistämään heidän hyvinvointiaan. Ohjelmassa korostetaan tasapainoisten talous- ja sosiaalipoliittisten toimien merkitystä taistelussa köyhyyttä ja HIV/AIDS:ia vastaan sekä ympäristön, ihmisoikeuksien, terveyden, koulutuksen ja demokratian puolesta. Ohjelma pyrkii myös parantamaan viljelymenetelmiä sekä edistämään koulutusta rakentamalla ja kunnostamalla kouluja sekä tukemalla epävirallisia koulutusmuotoja

ja parantamalla terveydenhuolto- ja puhtaanapitopalveluita. Ohjelman tavoitteena on myös tuloja tuottavien elinkeinojen tukeminen, jotta kotitaloudet saisivat käyttöpääomaa; tällä hetkellä toiminnan pääpaino on säästämisessä ja luotto-osuuskunnissa. Päästäkseen hyviin lopputuloksiin ja varmistaakseen kehityksen kestävyuden sekä tietojen ja taitojen välittymisen eteenpäin IRDP toimii paikallisten järjestöjen kanssa ja niiden välityksellä.

Kenttätöön valmistelu ja toteuttaminen

Yhteistyö KUA:n kanssa oli erityisen tiivistä kenttätöön valmistelun aikana ja kenttätöön jälkeen. Mosambikissa teimme yhteistyötä pääasiassa LWF:n kanssa, joka myös ohjasi meitä kenttätöössämme. Ennen kenttätöjäksoa loimme Mosambikissa suhteita Maputon keskustuimistossa, Gazan kenttätuimistossa sekä kohdeyhteisöissä. Maputossa kävimme yhdessä keskustuimiston henkilökunnan kanssa läpi toimeksiantomme ja selvitimme epäselviksi jääneet asiat. Tämän jälkeen määrittelimme aikataulun ja alustavasti myös toimeksiannon puitteet, joista sovittiin yhdessä toimistojen henkilökunnan kanssa. Kävimme samat asiat läpi myös kenttähenkilöstön kanssa Gazassa.

Valitsimme Guijassa sijaitsevan Nhampunguanen yhteisön kotitalouskohtaisen kyselykaavakkeen esitestaukseen. Seuraava vaihe sisälsi tutkimusmenetelmien kehittämisen kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen aineiston keräämistä varten. Keräsimme aineistoa kaikilla alueilla, joissa Gazan maakunnan ohjelma toimii, eli Chokwessa, Guijassa ja Mabalanesa, kaikkiaan yhdeksässä yhteisössä (Kandiza, Kumba, Punguine, Mahunhane, Dzindzine, Javanhane, Chivonguene, Chinhequete ja Munginge). Arvioimme IRDP:n vaikutuksia erityisen tarkasti kahdessa yhteisössä, jotta näkisimme, miten kokonaisvaltainen maaseudun kehittämisohjelma on onnistunut muuttamaan painotuksensa hätäavusta jälleerakentamisvaiheen kautta nykyiseen yhteisölähtöiseen kehitykseen.

Vierailimme kohdeyhteisöissä, joissa kerroimme tulevasta tutkimuksesta ja keskustelimme molempien osapuolten (yhteisöjen ja tutkijoiden) odotuksista ja peloista. Rekrytoimme myös sopivan, kehitystyötä

sekä paikallisia kieliä ja kulttuureja tuntevan tulkin. Työskentelimme tulkin avustuksella, koska paikalliset yhteisöt puhuvat pelkästään shangain murretta ja muiden ryhmien parissa työskenteleminen taas edellytti portugalin osaamista. Tässä vaiheessa valitsimme kohdealueella sattumanvaraisen otoksen tutkimukseen osallistuvista ihmisistä. Teimme tämän valinnan yhteistyössä kentällä työskentelevien ihmisten kanssa, jotta tutkimusprosessin ja tulosten omistajuus olisi mahdollisimman vahva. Laadimme tarkan työaikataulun ja työnkuvan yhteistyössä kenttähenkilöstön, Maputon-toimiston ja KUA:n kanssa.

Kenttätoimisto suoritti järjestelyt kentällä, hoiti logistisen tuen ja sopi tapaamisista yhteisöjen ja muiden sidosryhmien kanssa. Useat maaseudun kehittämisohjelman työntekijät tukivat meitä laajasti yhteisöjen parissa työskennellessämme. Tapasimme joka ilta ja keskustelimme tapaamisissa keskeisistä tutkimustuloksista ja suunnittelimme seuraavan päivän aikataulua. Tämä tarjosi meille kaikille korvaamattoman oppimismahdollisuuden.

Monimuotoiset tutkimusmenetelmät

Tutkimusten metodina oli osallistava vaikuttavuuden arviointi (*Participatory Impact Assessment*), sillä tutkimuksessa haluttiin ottaa huomioon kaikki tutkittavaan ohjelmaan kuuluvat sidosryhmät eli LWF, IRDP, paikalliset yhteisöt ja kumppanit. Osallistavat menetelmät mahdollistavat myös sellaisten ihmisryhmien huomioonottamisen, joiden voi muuten olla vaikea saada ääntään kuuluviin – esimerkiksi naisten, lasten ja vammaisten. Menetelmät hyödyttivät myös kohdealueen yhteisöjä, sillä ne auttoivat niitä määrittelemään omien kehitystoimintojensa vaikutuksia ja tapahtuneita muutoksia. Kun tutkimuksessa nousi esiin ongelmia, yhteisöt alkoivat ideoida niiden ratkaisemista.

Käytimme tutkimuksessa sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista aineistoa. Näillä molemmilla menetelmillä saimme tietoa kotitalouksien ruokaturvasta ja riskeihin varautumisesta sekä ravitsemus- ja terveydentilasta; saimme tietoa myös sukupuolirooleista ja sukupuolten suhteista (genderanalyysillä), HIV/AIDS -tietoisuudesta ja tartuntojen

ehkäisemisestä, sosiaalisten palvelujen saatavuudesta, osallistumisen tasosta, katastrofinhallinnasta, instituutioista ja verkostoista sekä kehitystyön saavutusten kestävydestä.

Kvantitatiivisen aineiston keruussa kävimme läpi tärkeimmät asiakirjat ja tilastot, teimme laskentoja ja käytimme kotitalouskohtaisia kyselykaavakkeita. Kvalitatiivista aineistoa keräsimme fokusryhmäkeskusteluilla, haastatteleamalla avaininformantteja sekä osallistuvalla havainnoinnilla (*participant observation*). Käytimme apuna myös teemakarttoja (esimerkiksi yhteiskunnan palveluista ja instituutioista), aikajanoja, joille merkittiin suurimmat katastrofitilanteet (mitä tapahtui ja miten tilanteissa toimittiin), kylän halki kävelyä (*transect walk*), vuodenaikakalentereita, sosiaalista analyysia sekä sidosryhmä- ja genderanalyysia.

Joissain tapauksissa ei ollut helppoa saada varmuutta yhteisöjen ja ihmisten elämässä vuosien mittaan tapahtuneista muutoksista, koska käytössämme ei ollut kattavia perustutkimuksia. Tällöin käytimme muita lähteitä, kuten hankeasiakirjoja, aikaisempia arviointiraportteja ja yhteisöjen kertomuksia. Yhteisöt suhtautuivat tutkimustuloksiin myönteisesti, sillä ne pitivät kehitystoimintojen vaikuttavuuden arviointia tärkeänä tulevan kehityksen edellytyksenä. Fokusryhmähaastattelujen ja osallistavien tutkimusten osanottajien mielestä tällaisia tutkimuksia pitäisi tehdä useammin, jotta heillä olisi aikaa pohtia kehityskysymyksiä ja keskustella niistä.

Aineiston luotettavuus

Varmistimme aineiston laadun ja validiteetin triangulaatiolla eli keräämällä aineistoa eri menetelmillä. Tämä mahdollisti eri tavoilla kerätyn aineiston keskinäisen vertailun. Näin saimme helposti paljon tietoa vaikuttavuudesta ja pysyimme tarkistamaan sen kenttätyön eri vaiheissa eri tietolähteiden välillä.

Saimme esimerkiksi terveyspalvelujen laadusta tietoa sekä yhteisöjen kehityskomiteoiden jäseniltä että fokusryhmäkeskusteluista. Saatoimme lisäksi kysyä samaa tietoa myös kotitalouskohtaisissa kyselykaavakkeissa, joskin hieman eri muodossa. Erilaisten menetelmien rinnakkaisesta käytöstä oli siten myös hyötyä vaikutusten selvittämisessä eri hyödynsaajien ja

hyödynsaajaryhmien osalta. Saimme esimerkiksi selville sen, että kun puhtaasti veden saaminen yhteisöön vähensi vedenhakuun kuluva-aikaa, naiset saattoivat käyttää säästyneen ajan muihin, tuottaviin toimintoihin. Kouluun käyvät tytöt taas pystyivät puolestaan käyttämään säästyneen ajan opiskeluun ja läksyjen tekemiseen. Terveysasemien lisääminen yhteisöissä vähensi äiti- ja lapsikuolleisuutta; koulutilojen kehittäminen puolestaan lisäsi lasten koulussa käyntiä. Paikallisten ihmisten ja erityisesti naisten osallistaminen ohjelman toimintoihin on merkittävästi vähentänyt sukupuolten välistä epätasa-arvoisuutta, ja myös naiset pystyivät vapaasti ja aktiivisesti osallistumaan keskusteluun, Gazan miesjohtoisesta kulttuurista huolimatta.

Toteutimme kenttätyöt sattumalta samaan aikaan kuivuuden aiheuttaman vakavan ruokapulan kanssa, ja tämän takia yhteisöt odottivat saavansa hyvitystä tutkimukseen osallistumisestaan. Tämä tilanne saattoi vaikuttaa tutkimustuloksiin joillain alueilla; joissain tapauksissa vaikuttavuuden arviointi miellettiin suoraan yhteisön avunpyyntömahdollisuudeksi. Selvisimme näistä ongelmista huomioimalla paikallisten asukkaiden senhetkiset hankaluudet ja korostamalla vaikuttavuuden arvioinnin merkitystä heidän tulevalle kehitykselleen.

Huomioita tuloksista

Vaikka Gazan IRDP-ohjelmassa on jo päästy hätäavun ja sisällissodan jälkeisen jälleenrakennusvaiheen yli, yhteisöjen kehityksellä on lukuisia haasteita. Paljon on kuitenkin myös edistytty. Yhteisöt eivät esimerkiksi enää näe LWF:ää järjestönä, joka ”tekee heille kehitystä”, vaan ne tiedostavat oman osallistumisensa tärkeyden. Sosiaalisten palvelujen kuten koulutus- ja terveyspalvelujen saatavuuden parantamisella on ollut myönteinen vaikutus ihmisten elämään. Yhteisöjen jäsenet kertoivat, kuinka terveydenhuollossa käytettiin aiemmin varsin alkeellisia menetelmiä, mutta KUA-yhteistyön myötä sairauksien hoito, menetelmät ja lääkkeet ovat parantuneet. Yhteisöt ovat myös oppineet käyttämään entistä tuottavampia viljelymenetelmiä ja vahvistaneet siten ruokatalouttaan.

Äidit kertoivat, että kotitalouksien käytettävissä oli ollut enemmän ruokaa ennen kuivuutta. Vuoden 2000 tulvien kaltaiset katastrofitilanteet

olivat kuitenkin hidastaneet kehitystä ja lisänneet massiivisten hätäaputoimenpiteiden tarvetta. Tämän vuoksi joissakin yhteisöissä oli päässyt kehittymään ”riippuvuussyndrooma”. Ihmiset olivat oppineet siihen, että joku tulee aina auttamaan, jos he eivät itse pysty tekemään mitään. Koulukoulujen rehtorit kertoivat, että oppilasmäärät olivat lisääntyneet, tosin suuri osa oppilaista ei ole suorittanut peruskoulua loppuun. Suurin osa pohjoisen Chokwen ja Mabalanan alueen kotitalouksista on muun muassa äärimmäisen köyhyyden, aikuisten lukutaidottomuuden sekä vanha-aikaisten sosiaalisten käytäntöjen, kuten vaimonperinnän ja varhaisen avioitumisen takia, varsin haavoittuvia. Jotta kehitys olisi luonteeltaan kestävä, tutkimusten ja evaluaatioiden pitäisi viime kädessä pyrkiä parantamaan ihmisten elämän laatua.

Aineiston keruun ansiosta yhteisöt kiinnittivät huomiota joihinkin seikkoihin, joita ne olivat pitäneet itsestäänselvyyksinä. Esimerkiksi Etelä-Afrikkaan töihin meneminen tuntuu olevan monen nuoren miehen haave. Maastamuuton taloudelliset ja sosiaaliset kustannukset – jotka jäävät kotona olevien naisten ja lasten kontolle – ovat kuitenkin hyvin korkeat. Yhteisöissä keskusteltiin paikallisten elinkeinojen tukemisen välttämättömyydestä, jotta nuoret eivät enää haluaisi jättää yhteisöjään. Muuttoliike lisää myös HIV/AIDS-tartuntoja.

IRDP on saanut aikaan merkittäviä muutoksia yhteisöissä työskennellessään toimintakykyisten kotitalouksien luomiseksi, ihmisoikeuksien edistämiseksi, perheväkivallan vähentämiseksi, sosiaalisten peruspalvelujen turvaamiseksi sekä HIV/AIDS:in aiheuttamien riskien vähentämiseksi. Monet ryhmät ovat hyötynet näistä toiminnoista. Suurimpina hyödynsaajina ovat erityisesti naiset, lapset ja köyhät perheet.

Ohjelma keskittyy köyhien ja haavoittuvaisten kotitalouksien tukemiseen, mutta viime kädessä hyödynsaajia ovat yksittäiset ihmiset ja ihmisryhmät kuten maanviljelijät, naiset, lapset, koululaiset, paikalliset köyhät yksityisyritykset, lesket, orvot, HIV/AIDS:in kanssa elävät ihmiset, opettajat, nuoret, lukutaidottomat aikuiset sekä paikalliset instituutiot, kuten yhteisöjen kehityskomiteat ja johtajat. Näiden ihmisten ja yhteisöjen saamat hyödyt lomittuvat keskenään: esimerkiksi HIV/AIDS-potilas voi hyötyä parempien sosiaalisten palvelujen saatavuudesta, paremmista viljelymenetelmistä, tulonhankintamenetelmien kehittämistä sekä ravitsemustilanteen paranemisesta.

Vaikka IRDP:n toiminnan vaikutukset oli verrattain helppoa tunnistaa, on myös tärkeää huomioida kohdealueen muiden toimijoiden myötävaikutus. LWF ei ole Gazassa ainoa kehitystoimija, vaan myös muut kansalaisjärjestöt ovat saaneet alueella paljon aikaan. Tämä johtaa kysymykseen yhteistyöstä ja verkostoitumisesta, joka Gazassa on jäänyt vielä melko yleiselle tasolle. Paikallisten instituutioiden pitäisi viedä kehitystä eteenpäin, mutta ne ovat kuitenkin vielä toistaiseksi heikkoja toimijoita.

Tutkimuskokemuksia – Florence Kinyua

Yhteisöt pitivät minua ”yhtenä heistä”, sillä olen kotoisin naapurimaasta Keniasta. Paikalliset ihmiset myös mielsivät samojen ongelmien koskevan useita eri Afrikan maita. He onnistuivat osallistumaan tutkimukseen hyvin, köyhyyden aiheuttamista ongelmista ja kuivuudesta huolimatta. Pidin myös huolta siitä, että tieto kulki sujuvasti tutkijan, IRDP:n, LWF:n ja KUA:n välillä varmistaakseni, että kaikki tahot olivat selvillä tutkimuksen etenemisestä ja että koko tutkimusajalta saatiin ajantasaisia raportteja.

Tämä työkokemus on ollut minulle erittäin rikastuttava sekä opintojen että työuran kannalta. Pääsin työskentelemään konfliktista selvinneessä maassa, jossa kehitykselle on monia äärimmäisiä haasteita. Samalla sain tilaisuuden oppia erilaisia kulttuurieroihin liittyviä näkökohtia sekä jopa jonkin verran paikallista kieltä. Ulkopuolisena vaikuttavuuden arvioijana minun oli mahdollista tehdä objektiivista tutkimusta ja käyttää hyväksi taitojani ja aiempaa työkokemustani.

Tutkimuskokemuksia – Audax Rukonge

Tutkijana sain tästä työstä neljä tärkeää henkilökohtaista oppimiskokemusta. Osallistumisen ja hyödynsaajien määrittelystä opin, että kokonaisvaltaisten maaseudun kehittämisohjelmien käyttö edellyttää avainsidosryhmien ja hyödynsaajien selkeää määrittelyä; on oltava realistinen siinä, keitä hankkeeseen kyetään osallistamaan. Verkostoitumisesta ja yhteistyön merkityksestä

opin, että rinnalla kulkeminen ja työn tekeminen yhdessä edellyttää keskinäistä luottamusta. Verkostot ja yhteistyö edistävät keskinäisten suhteiden vahvistumista, instituutioiden välistä oppimista ja optimaalista resurssien hyödyntämistä. Hyvä esimerkki tästä on KUA:n ja LWF:n välinen yhteistyö. Monien kansalaisjärjestöjen välinen luottamus ja yhteistyö jää Mosambikissa hyvin yleiselle tasolle. Yhteisön muistista opin, että sen hyödyntäminen voi auttaa katastrofinhallinnan suunnittelussa ja lieventää katastrofien vaikutusta yhteisöön, kunhan yhteisö on valmistautunut niihin riittävän hyvin. Opin myös, että vaikuttavuuden arvioinnin ei välttämättä tarvitse olla uusi ja ihmeellinen asia, vaan sen pitäisi kuulua olennaisena osana osallistavaan ohjelman suunnitteluun. Tämä edistää vertikaalista ja horisontaalista vastuullisuutta ja oppimista pääasiallisten sidosryhmien välillä.

Tutkijana toimin kahdessa eri roolissa, toisaalta opiskelijana, toisaalta rahoittajan eli KUA:n edustajana. Koska yhteisöt tiesivät minun edustavan KUA:a, ihmisten oli helppo listata minulle yhteisön asioita ja ongelmia. Selvensin tilannetta kertomalla, että olen tullut tutkimaan yhteisöjen yhdessä KUA:n ja LWF:n kanssa aikaansaamia saavutuksia.

Huomioita ja suosituksia

Kestävän kehityksen aikaansaaminen vaatii kehitysohjelmien koordinoimista ja laadunvalvonnan parantamista kansainvälisellä ja kansallisella tasolla sekä paikallisyhteisöissä. Valtioiden, kansainvälisten kansalaisjärjestöjen ja yksityisen sektorin toimijoiden sekä rahoittajien välinen yhteistyö helpottaa huomattavasti sosiaalisten peruspalvelujen kuten terveys- ja koulutuspalvelujen tarjoamista sekä kehityksen kestävyys turvaamista. Osallistava vaikuttavuuden arviointi on melko tuore menetelmä ja uusi käsite suurelle osalle kehitystyötä tekeviä ihmisiä, mutta se on kuitenkin erittäin tärkeä osa kehitysohjelmien parantamisessa, vastuullisuuden lisäämisessä ja paikallisten yhteisöjen voimaistamisessa. Tämän voimaistamisen pitäisi johtaa siihen, että yhteisöt ovat vahvasti mukana kehityshankkeissa, ja tämä puolestaan on yhteisön omistajuuden lisäämisen perusta. Kohdealueen ihmisillä tulee olla keskeinen rooli kehityksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Yhteisöt tulisi nähdä kaikkien kehityshankkeiden tai ohjelmien lähtökohtana.

Liite: Yhteenvedo INTRAC:in ulkoasiainministeriölle ja kumppanuusjärjestöille pitämästä koulutuksesta

Ulkoasiainministeriön, Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen (Kepan) ja eri kumppanuusjärjestöjen edustajista koostuva vaikuttavuuden arvioinnin työryhmä on koonnut yhteenvedon INTRAC:in⁶ toukokuussa 2005 järjestämästä vaikuttavuuden arviointia käsitelleestä koulutuksesta. Tämän yhteenvedon tarkoituksena on esitellä vaikuttavuuden arvioinnin käsite ja siihen liittyvät aihepiirit niille, jotka eivät päässeet osallistumaan koulutukseen. Yhteenvedo koostuu kurssiaineiston suorista lainauksista ja viittauksista lisämateriaaliin. Yhteenvedoa lainattaessa on mainittava lähteinä ne artikkelit, joihin yhteenvedossa viitataan.

INTRAC suunnitteli ja toteutti kolmipäiväisen koulutuksen ulkoasiainministeriölle ja kumppanuusjärjestöille. Yksi koulutuksen tavoitteista oli päästä yhteisymmärrykseen siitä, miten kumppanuusjärjestöjen pitäisi raportoida ulkoministeriön rahoittamien ohjelmien vaikuttavuudesta. INTRAC:ille oli kuitenkin tärkeää, että koulutuksessa käsiteltiin yleisellä tasolla myös teoriaa, eri menetelmiä ja näkemyksiä kansalaisjärjestöjen vaikuttavuuden arvioinnista, ennen kuin syvennyttäisiin UM:n raportointivaatimuksiin. INTRAC katsoi, että järjestöjen tulee olla tietoisia eri mahdollisuuksista ennen kuin ne päättävät, mitä raportointimuotoja käyttävät.

INTRAC järjesti jo ennen toukokuun koulutusta valmistavia kokouksia ja päivän mittaisen seminaarin osallistujille esitelläkseen näille peruskäsitteitä ja tutustuakseen koulutukseen osallistuvien kansalaisjärjestöjen työn periaatteisiin ja käytäntöön. Varsinainen koulutus järjestettiin seuraavan ohjelman mukaan: ensiksi käsiteltiin suunnitellun muutoksen mittaamista teoriassa ja käytännössä. Tämä hankkeen sisältä lähtevä näkökulma keskittyy tarkastelemaan työn suunniteltujen päämäärien

ja tavoitteiden saavuttamista. Toiseksi perehdyttiin vaihtoehtoihin tapoihin arvioida vaikuttavuutta tutkimalla yhteiskunnallisten muutosten luonnetta yleisemmällä tasolla. Koulutuksessa käytiin läpi useita ulkoiseen näkökulmaan perustuvia menetelmiä ja osallistujia rohkaistiin pohtimaan, miten he voisivat hyödyntää menetelmiä omassa työssään. Kolmanneksi perehdyttiin osallistujien valitsemien tapaustutkimusten avulla vaikuttavuuden arvioinnin erityistapauksiin. Tapaustutkimukset käsittelivät yhteisökehitystä, naisten voimaistumista, toimintakyvyn vahvistamista, vaikuttamistoimintaa ja lasten oikeuksia.

Miksi vaikuttavuutta pitää arvioida?

Vaikuttavuuden arviointi kiinnostaa kansalaisjärjestöjä – ja sitä myös vaaditaan niiltä yhä enemmän monesta eri syystä. Joitakin seminaarin aikana esille tulleita syitä ovat järjestöjen tarve ja halu

- oppia ja kehittää strategioitaan ja toimintaansa
- voimaistaa paikallisia yhteisöjä
- kantaa vastuuta yhteisöistä, joiden kanssa järjestöt työskentelevät
- kehittää kehityspoliittisia menettelytapoja ja vaikuttamistyötä
- löytää syyt onnistumisille ja epäonnistumisille
- raportoida rahoittajaorganisaatioille sekä tukijoille.

Avainkysymyksiä vaikuttavuuden arvioinnissa ovat:

- Onko ajan mittaan tapahtunut muutosta?
- Mikä on muuttunut työmme tuloksena?
- Miten olemme muuttaneet elämää niissä yhteisöissä, joiden kanssa työskentelemme?
- Kuinka merkittävä muutos on ollut?
- Keitä muutos on koskettanut?
- Onko muutos kestävä?

Toisinaan kyseenalaistamme kehitystyössä käyttämämme menettelytavat ja työn todellisen vaikuttavuuden. Miksi teemme tätä työtä? Kuka viime kädessä hyötyy toiminnastamme? Onko sillä merkitystä? Olemmeko todella pystyneet muuttamaan niiden ihmisten elämää, joiden kanssa työskentelemme, ja olemmeko tyytyväisiä tavoitteisiimme? Entä jos ponnistelumme johtavatkin lopputuloksiin, joihin emme ole tyytyväisiä?

Voimaistamisen, sukupuolinäkökulman, kansalaisyhteiskunnan ja ihmisoikeuksien parissa työskenneltäessä arviointi voi tuntua abstraktilta ja monimutkaiselta. Kuitenkin esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan voimaistumisen mittareina voitaisiin käyttää myös konkreettisia asioita, kuten demokraattisten käytäntöjen noudattaminen, sukupuolten tasa-arvo ja kyky käyttää resursseja hyödyksi. Kansalaisyhteiskunnan voimaistuminen pitää siis määritellä. Mitä muutoksia haluamme tukea paikallisella, alueellisella ja kansallisella tasolla? Olemmeko valmiita antamaan työmme ansiosta voimaistuneiden yhteisöjen tehdä itse omat valintansa?

Vaikuttavuuden arviointi auttaa meitä oivaltamaan, miten voimme arvioida ja kesittää toimintojamme niin, että alkuperäisestä visiostamme tulee todellisuutta

Kirkon Ulkomaanapu

Yleensä ottaen kansalaisjärjestöt pitävät vaikuttavuuden arviointia tarpeellisena, mutta niillä on siitä vähän kokemusta. Tilanne on sama myös muiden kuin suomalaisten kansalaisjärjestöjen keskuudessa. OECD/DAC:in tekemän tutkimuksen⁷ mukaan varmoja ja luotettavia todisteita kansalaisjärjestöjen kehityshankkeiden ja -ohjelmien vaikuttavuudesta ei ole ollut saatavilla aineistojen vähäisyyden ja arviointimenetelmien heikkouden vuoksi. Hankkeiden arvioinnit sisälsivät usein pikemminkin kuvauksia toiminnasta kuin toteutetun toiminnan merkityksen analysointia. Tämä johtui osittain sopivien arviointimenetelmien puutteesta.

Toinen syy oli se, että sopivien monitorointijärjestelmien ja -menetelmien kehittäminen ja käyttö oli jätetty liian vähälle huomiolle. Tilannetta mutkisti usein vielä se seikka, että hankkeet kehittyivät ja muuttuivat ajan myötä. Vaikka tämä muutos ei itsessään olekaan negatiivinen tekijä, yhdessä monitorointijärjestelmien puutteellisuuden kanssa se teki hankkeen

edistymisen seuraamisesta ja sen vaikuttavuuden arvioinnista usein lähes mahdotonta. DAC:in tutkimuksessa käsiteltiin useita arviointiraportteja, joissa kerätyn informaation ja tehtyjen johtopäätösten välinen yhteys oli jäänyt heikoksi. Tämän perusteella DAC:in raportissa päädyttiin toteamaan, että vaikuttavuuden arviointi on hyvin vaikea tehtävä.

Vaikuttavuuden arvioinnin määritelmiä

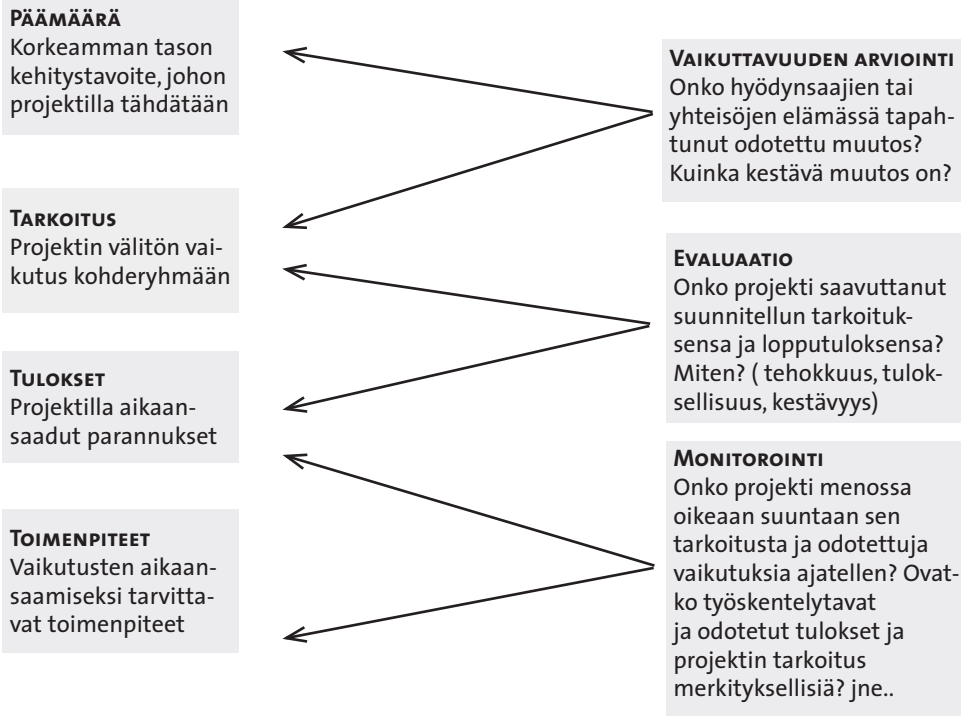
Vaikuttavuuden arviointi voidaan määritellä monella eri tavalla. Seminaarin aikana esiteltiin seuraava Chris Rochen käyttämä määritelmä, jota käytettiin myös koulutuksessa lähtökohtana:

Vaikuttavuuden arvioinnilla tarkoitetaan ihmisten elämässä tapahtuneiden, tietyistä toiminnoista tai toimintaketjuista johtuvien pysyvien tai merkittävien muutosten järjestelmällistä analysointia, olivatpa nuo muutokset sitten positiivisia tai negatiivisia, tarkoituksellisia tai tahattomia.⁸

Koulutukseen osallistuneita kansalaisjärjestöjä kehoitettiin muo-
toilemaan uusi määritelmä vaikuttavuuden arvioinnille, jos ne kokivat, että Rochen määritelmä ei vastannut niiden omaa käsitystä vaikuttavuuden arvioinnista.

Vaikuttavuuden arviointi: suunniteltu muutos

Ulkoasiainministeriön rahoitus ja sen myötä myös useimpien suomalaisten kansalaisjärjestöjen kehitysyhteistyöhankkeiden toteutus perustuu *Project Cycle Management* -projektinhallintamenetelmään (PCM), jonka yhtenä työvälineenä on looginen viitekehys (*Logical Framework Approach* eli LFA). Hankesyklimallissa vaikuttavuuden arvioinnilla ymmärretään suunniteltujen muutosten mittaamista tai kuvaamista, eli suunniteltujen tavoitteiden saavuttamista. Loogisen viitekehyyksen eri tasoilla tehtävää arviointia voidaan kuvata seuraavalla kaaviolla:

Odotetun vaikutuksen mittaaminen on helpompaa, jos hankkeen tai intervention luonteesta vallitsee käsitteellinen selvyys ja lisäksi on olemassa selkeä tavoitehierarkia ja sen myötä selkeä ja looginen käsitys siitä, miten yleisiin tavoitteisiin päästään. Hankkeen eri tasoilla määritellyt indikaattorit osoittavat, miten odotetut tulokset, tarkoitus ja vaikutukset on saavutettu.

Kehitysyhteistyössä on kyse toimimisesta muutoksen puolesta, ja monet halutuista muutoksista ovat laadullisia. Vaikka suurella osalla työstämme onkin määrällisiä, työn suunnitteluvaiheessa määriteltäviä tuloksia, monet pitkän aikavälin (tarkoitus- ja päämäärätason) tavoitteista liittyvät laadullisten muutosten aikaansaamiseen ihmisten elämässä, esimerkiksi voimaistuminen, naisten aseman vahvistuminen ja yhteiskunnallisten suhteiden muutos. Vaikuttavuuden arviointia silmälläpitäen tämäntyyppiset muutokset kannattaa purkaa osatekijöihinsä, jotta voitaisiin laatia indikaattorit muutosten mittaamista ja kuvaamista

varten. Indikaattoreita laadittaessa tulisi ottaa huomioon, miltä muutokset saattavat näyttää, kenen näkökulmasta niitä katsotaan ja pitääkö kaikki indikaattorit laatia valmiiksi etukäteen, vai voisiko osan niistä muodostaa vasta hankkeen kuluessa.

Jotta vaikuttavuutta voitaisiin arvioida perusteellisesti, monissa tapauksissa on suositeltavaa ottaa arviointiin mukaan useita sidosryhmiä, käyttää osallistavia ja laadullisia menetelmiä eri ihmisten erilaisten käsitysten esiintuomiseksi. Yleensä tärkeimmät vaikuttavuuden arvioinnissa käytetyt tiedonkeruumenetelmät ovat tapaustutkimukset, ryhmäkeskustelut, haastattelut, havainnointi, kyselyt ja hanke- ja muiden dokumenttien analysointi. Menetelmät pitää valita huolellisesti sen mukaan, miten hyvin ne soveltuvat kulloiseenkin tilanteeseen. Laadullisten tiedonkeruumenetelmien oikea ja tehokas käyttö vaatii taitoa. Luotettavan ja pätevän tiedon saamiseksi on tärkeää, että laadullisia menetelmiä sovelletaan järjestelmällisesti.

Lähtötilannekartoituksia voidaan tehdä silloin, kun mitattava vaikutus on selvästi ja verrattain yksinkertaisesti määriteltävissä. Lähtötilannekartoitukset eivät yhteiskunnallisten muutosten vaikean ennustettavuuden vuoksi ole aina mahdollisia tarkoitus- ja päämäärätasolla, ja siksi on myös mahdollista käyttää menetelmiä, jotka eivät vaadi lähtötilannekartoituksia. Tällöin järjestelmällisyys ja arvioinnin tulosten tarkastaminen triangulaation avulla on tarpeen. Triangulaatio voidaan toteuttaa hyödyntämällä eri menetelmiä, työvälineitä ja näkökulmia, esimerkiksi ryhmätyöskentelyä ja monien tietolähteiden käyttöä. Tällä pyritään siirtymään subjektiivisista näkemyksistä riittävän suureen objektiivisuuteen. Triangulaatiolla varmistetaan tulosten validiteetti ja reliabiliteetti, sillä usean eri menetelmän käyttäminen korjaa mahdolliset yksittäisen menetelmän aiheuttamat vääristymät tuloksissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että eri menetelmiä yhdisteltäisiin sattumanvaraisesti, vaan ne tulee valita siten, että eri menetelmissä havaitut mahdolliset uhat tulosten validiteetille pystytään ehkäisemään.

Vaikuttavuuden arviointi: suunnittelematon muutos

Jotta voisimme käsittää yhteiskunnallisia muutoksia, meidän pitää ensin ymmärtää, mitkä muutokset köyhien ihmisten elämässä ovat olleet tärkeitä

heidän omasta näkökulmastaan, ja kysyä heiltä, onko meidän toimenpiteillemme ollut merkittävää vaikutusta näiden muutosten syntyyn. Tämä näkökulma on hyödyllinen myös yhteisen oppimisen kannalta, ja monet kansalaisjärjestöt käyttävät sitä halutessaan osallistaa hankkeessa mukana olevat ihmiset (hyödynsaajat) yksityiskohtaiseen keskusteluun yhteiskunnallisen muutoksen luonteesta. Tämä puolestaan voi olla yksi keino voimaistaa hyödynsaajia.

Edellä kuvattu liittyy myös suunnittelemattomien muutosten tarkasteluun. Kun arvioimme tiettyyn tarkoitukseen ja päämäärään sidotun hankkeen tai ohjelman vaikuttavuutta, meillä on taipumus keskittyä tarkastelemaan nimenomaan hyödynsaajien ja muiden ihmisten elämässä tapahtuneita suunniteltuja muutoksia. Yhteiskunnalliset muutokset ovat kuitenkin usein luonteeltaan suunnittelemattomia, ja suunnittelemattomillakin muutoksilla on voimakas vaikutus yhteisöihin ja ihmisiin. Jotta voitaisiin havaita suunnittelemattomat ja usein myös negatiiviset muutokset, on olennaista käyttää sellaisia menetelmiä, jotka antavat ihmisille mahdollisuuden ilmaista näkemyksensä asioista hankkeesta riippumatta. Tällöin käytetyt indikaattorit edustavat usein ihmisten omia esimerkkejä heidän elämässään tapahtuneista yksittäisistä muutoksista. Kun tutkitaan suunnittelematonta muutosta vaikuttavuuden arvioinnin näkökulmasta, katsotaan yleensä, mitkä muutokset ovat kaikkein tärkeimpiä ihmisten elämässä (hankkeista riippumatta) ja tutkitaan sen jälkeen, mitkä prosessit ovat johtaneet näihin muutoksiin. On olemassa paljon laadullisia ja osallistavia menetelmiä, joita voidaan käyttää tietyn toiminnon odottamattomien vaikutusten selvittämiseen.

Vaikuttavuuden arviointi käytännössä⁹

Ihannetapauksessa vaikuttavuuden arviointi on jo suunnitteluvaiheessa sisäänrakennettu hankkeeseen tai ohjelmaan osana seurantajärjestelmää.

Monet kansalaisjärjestöt joutuvat pohtimaan, millainen on tilanteeseen soveltuva lähtötilannekartoitus ja miten sitä käytetään. Vaikka

lähtötilannekartoitukset voivat olla hyödyllisiä, usein ne eivät kuitenkaan tarjoa relevanttia tietoa evaluaation tai vaikuttavuuden arvioinnin kannalta. Tämä on usein seurausta siitä, että hankkeessa käytettyjä toimintatapoja on pitänyt soveltaa ja muuttaa hankkeen aikana. Osaksi tästä syystä sopivien ja tarkoituksenmukaisten seuranta- ja arviointijärjestelmien kehittämistä ja käyttöä painotetaan nykyään lähtötilannekartoituksia enemmän.

Vaikuttavuuden arviointia tekevien organisaatioiden kokemus on osoittanut, että indikaattoreita luotaessa on olennaista pitää indikaattorien määrä mahdollisimman pienenä, jotta lopputulos olisi helppokäyttöinen ja muutoksen avainalueisiin pohjautuva¹⁰.

Hyvä indikaattori on SMART:

Specific	mittaa juuri sitä, mitä sen kuuluu mitata
Measurable	mitattavissa / kuvattavissa oleva
Available	saatavissa kohtuullisin kustannuksin
Realistic	relevantti mitattavan tavoitteen suhteen
Time-bound	aikaan sidottu

Osallistuminen

Eri sidosryhmien osallistuminen arviointiin on tärkeää prosessin omistajuuden ja kestävyuden sekä tulosten hyödyntämisen kannalta. On tärkeää pitää mielessä, että vaikuttavuuden arviointi ja evaluaatio ovat myös osa itse kehitysprosessia.

Arvioinnin suunnittelussa on olennaista sopia kaikkien sidosryhmien kanssa, mikä niiden osallistumisen taso tulee olemaan. On olemassa monia käyttökelpoisia luokitteluja, kuten "osallistumisportaati"¹¹. Stephen Biggs¹² määrittelee osallistumisen yksinkertaisesti neljänä eri tasona:

konsultatiivinen > kooperatiivinen > kollaboratiivinen > kollegiaalinen

Kun osallistumisen tasoa yritetään nostaa, herää joitakin tärkeitä kysymyksiä. Onko mahdollista osallistaa täysin kaikki sidosryhmät? Onko

osallistuminen mahdollista vain silloin, kun sidosryhmien tavoitteet ovat samanlaisia tai niistä on sovittu yhteisesti? Näihin kysymyksiin keskityttiin ISODEC-järjestön selonteossa, jonka mukaan sidosryhmien osallistaminen arviointeihin vaatii huomattavan paljon aikaa ja vaivannäköä, eikä siinä ole syytä hätiköidä.¹³ Keskeinen opetus on, että kaikkien sidosryhmien osallistaminen on vaativaa. Arviointivierailujen tulee olla riittävän pitkiä, jotta kaikki sidosryhmät ehtivät ymmärtää, mistä on kysymys ja voivat kokea tiedon ja sen analyysin omakseen.¹⁴

Vaikuttavuuden arviointi vaatii taitoa

ODI:n tekemien tutkimusten mukaan kansalaisjärjestöjen olisi tarpeen kehittää yksinkertainen ja helppokäyttöinen seuranta- ja arviointijärjestelmä.¹⁵ OECD/DAC:in tutkimus eri järjestöjen suorittamista vaikuttavuuden arvioinneista osoitti, että käytettyihin menetelmiin kiinnitettiin liian vähän huomiota, ja henkilökohtaisiin arviointeihin luotettiin liian paljon.¹⁶ Jotta kerättyjen tietojen ja niiden pohjalta tehtyjen johtopäätösten välillä vallitsisi selkeä yhteys, evaluaattoreilla on oltava riittävästi ammattitaitoa ja kokemusta arviointityökalujen käytöstä. Vaikuttavuuden arviointi on aina myös oppimisprosessi. Lisäksi arvioinnin toteuttamisprosessin pitää olla tarkasti suunniteltu siten, että eri näkökulmia vertaillaan trianguloimalla eri tavoin kerättyä tietoa.

Lyhyisiin konsulttiryhmien tekemiin arviointikäynteihin perustuva arviointi vaatii erityisen hyvää hallinnointia. Vaadittavien arviointitaitojen määrä kasvaa sitä mukaan kun arviointien kestoa lyhennetään. Tietojen, näkökulmien ja työkalujen käytön triangulaation varmistaminen edellyttää arviointiprosessin hoitamista huolella. Arvioinnin hyvä suunnitteleminen ennen tehtävää kenttätyötä on olennaista, samoin kuin jälkipuinti prosessin lopussa. Aivan yhtä tärkeitä mutta usein unohdettuja asioita ovat kentällä tapahtuva tiedottaminen, perehdyttäminen ja päivittäinen tuki arviointiryhmälle. Näillä tekijöillä varmistetaan, että ryhmä pystyy käyttämään tiedonkeruumenetelmiä oikein ja jatkaa havainnointia sekä yhteistä oppimisprosessia koko arviointivierailun ajan.

Vaikuttavuuden arviointi on prosessi, ei lopputulos

Yksi vaikuttavuuden arvioinnin vaikeuksista on se, että kehitysyhteistyön vaikutus voi ilmetä hankkeen eri vaiheissa tai vasta paljon hankkeen päättymisen jälkeen. Hanke voi vaikuttaa myös kohdealueen ulkopuolella ja koskea ihmisiä tai ryhmiä, jotka eivät olleet prosessissa osallisina. Tässä mielessä vaikuttavuuden arvioinnin määritelmät eivät ole kovin hyödyllisiä, sillä ne antavat helposti kuvan, että vaikutus on tavoiteltava päämäärä, ja kun se on kerran saavutettu, se ei voi kadota. Yhteiset työpajasessiot voivat olla hyödyllinen tapa antaa sidosryhmille mahdollisuus pohtia saavutettuja vaikutuksia ja suunnitella seuraavia vaiheita vaikuttavuuden arviointiprosessin aikana. Näin itse arviointiprosessi tukee omalta osaltaan vaikutuksen kestävyyttä.

Suomalaiset kansalaisjärjestöt ja ulkoasiainministeriön raportointivaatimukset

Seuraavassa on INTRAC:in kouluttajien näkemyksiä¹⁷ joistakin koulutuksessa esille nousseista raportointiin liittyvistä erityiskysymyksistä, jotka koskettavat UM:n kanssa kumppanuussopimuksen tehneitä suomalaisia kansalaisjärjestöjä.

Eri kumppanuusjärjestöt ovat selvästikin määritelleet UM:n rahoittamat ohjelmansa eri tavoin. Jotkin järjestöt näyttävät työskentelevän olemassa olevien hankkeidensa tai maakohtaisten ohjelmiensa parissa, ilman että hankkeita olisi yritetty ryhmitellä temaattisesti. Jotkin järjestöt puolestaan ovat aloittaneet globaaleja temaattisia ohjelmia; on mielenkiintoista huomata, että erityisesti suuremmat tai kansainvälisiin verkostoihin kuuluvat kansalaisjärjestöt ovat omaksuneet nämä

ohjelmat työskentelymuodokseen. Jotkin järjestöt taas ovat valinneet näiden kahden lähestymistavan välimuodon ja ovat ryhmitelleet ole-massa olevat hankkeensa tai ohjelmansa teemoittain isommiksi koko-naisuuksiksi.

INTRAC:in kouluttajat otaksuvat, että UM pyytää kansalaisjärjestöiltä niiden ohjelmien määrittelyä kahdesta eri syystä: ensinnäkin rohkaistakseen järjestöjä keskittämään toimintaansa enemmän ja toimimaan enemmän strategioiden perusteella, jolloin vastapainoksi rahoitusjärjestelyissä voi-daan olla joustavampia, sekä toisekseen vähentääkseen raportointia UM:n rahoittamasta työstä.

UM korosti, että alkuvaiheessa voidaan olla hyvinkin joustavia sen suhteen, käyttävätkö järjestöt maakohtaisia vai temaattisia ohjelmia. INTRAC:in kouluttajat puolestaan tähdensivät, että kumppanuusjärjestö-jen temaattisten ohjelmien määrittely on hyödyllistä vain silloin, kun se todella auttaa järjestöjä niiden suunnittelu- ja oppimisprosesseissa.

Suurin osa vaikuttavuuden arvioinnin teoriasta ja menetelmistä liittyy ensisijaisesti sellaisten yksittäisten toimenpiteiden vaikutuksiin, jotka toteutetaan hanketasolla tai ohjelmatasolla silloin, kun useat eri hankkeet tähtäävät laajempaan, ohjelmatasolla määriteltyyn päämää-rään. Vaikuttavuuden mittaaminen ohjelmatasolla on sekä käytännössä että käsitteellisesti helpompaa, jos ohjelma koostuu joko samantyyppi-sistä hankkeista (esimerkiksi koulutushankkeista) tai samalle maantie-teelliselle alueelle suunnatuista erityyppisistä hankkeista (esimerkiksi hankkeista, jotka tähtäävät köyhyyden vähentämiseen jollakin alueella). Vaikeampaa vaikuttavuuden mittaaminen on silloin, kun kyseessä on erityyppisistä ja eri maissa toteutettavista hankkeista koostuva temaat-tinen ohjelma, jossa yksittäiset toimenpiteet saattavat olla melko pieniä.

Muualla maailmassa eri teemojen parissa toimivat kansalaisjär-jestöt käyttävät usein vaikuttavuudesta raportoidessaan ”impressionis-tista” ulkoista näkökulmaa. Menetelmä voi olla hyödyllinen silloin, kun se on rakennettu osaksi järjestelmällistä oppimisprosessia ja sitä käyte-tään ruohonjuuritasolla, raportoitessa toiminnasta ylemmille tasoil-le. Tällaisen raportointijärjestelmän luominen vie kuitenkin aikaa. Sen paras puoli on systemaattisuus, jolla hankkeen toteuttajat ja paikalliset kumppanijärjestöt työskentelevät yhdessä dokumentoidakseen alueella

tapahtuneet merkittävimmät muutokset. Menetelmä ei kuitenkaan vastaa UM:n vaatimuksia käyttää lähtötilannekartoituksia ja järjestelmällisiä vaikuttavuuden arviointimenetelmiä.

Kansalaisjärjestöjen ei yleensä kannata tehdä kattavia lähtötilannekartoituksia ohjelmatasolla. Lähtötilannekartoitukset voivat olla hyödyllisiä tietyissä yksittäisissä hankkeissa, joissa esimerkiksi yhteisön tietoja jostakin asiasta voidaan mitata ennen toimenpidettä ja sen jälkeen esimerkiksi KAP-tutkimuksella (KAP = *knowledge, attitude, practice*). Laajemmat lähtötilannekartoitukset ovat kalliita ja aikaa vieviä, ja niissä aikaa hukataan usein sellaisten muuttujien mittaamiseen, jotka lopullisessa analyysissä eivät ole kovin merkityksellisiä. Lähtötilannekartoituksen tekemiseen perustuvat menetelmät eivät anna tilaa suunnanmuutoksille, jotka ovat yhteiskunnallisiin muutoksiin pyrkivissä hankkeissa tavallisia. Tarkoituksenmukaisen lähtötilannekartoituksen tekeminen voi myös olla vaikeaa temaattisissa ohjelmissa, joita toteutetaan erilaisissa toimintaympäristöissä.

Suurin osa järjestöistä toimii kohdemaassa kumppanijärjestöjen kautta. Vaikeuksia aiheutuu, jos järjestöt määrittelevät ohjelmiaan ilman kumppanijärjestöjen osallistumista. Suomalaisten kansalaisjärjestöjen pitäisikin panostaa ohjelmasuunnittelun kehittämiseen yhteistyössä kumppaniensa kanssa, sillä näillä voi puolestaan olla omia strategisia päämääriään.

INTRAC:in mielestä kansalaisjärjestöjen globaalin vaikuttavuuden linkittäminen YK:n vuosituhattavoitteisiin jää parhaimmillaankin vain pintapuoliseksi, varsinkin järjestöjen raportoidessa eri maissa toteutettavista temaattisista ohjelmistaan. Vuosituhattavoitteet ovat hyödyllisiä silloin, kun niitä käytetään mittaamaan köyhyyden vähentämisen edistymistä yksittäisten maiden tasolla. Kansalaisjärjestöt voivat tehdä palveluksen tarjoamalla täsmällistä ja puolueetonta tietoa vuosituhattavoitteista ruohonjuuritasolla, joissakin tietyissä yhteisöissä. Tätä tietoa voidaan verrata maiden hallitusten tarjoamaan makrotason tietoon. Sen mittaaminen, miten järjestön toiminta on vaikuttanut vuosituhattavoitteiden toteutumiseen globaalisti, ei kuitenkaan ole hyödyllistä.

Viitteet

1. www.valt.helsinki.fi/kmi/research/impacts
2. Pawson, Ray & Nick Tilley (1997): *Realistic Evaluation*. Sage: London.
3. Ministry for Foreign Affairs of Finland (1997): *Searching for Impact and Methods: NGO Evaluation Synthesis Study. A Report Prepared for the OECD/DAC Expert Group on Evaluation*. Blue series 1997:8. Ministry of Foreign Affairs, Department of International Development Cooperation: Helsinki.
4. Olivier de Sardan, Jean-Pierre (2005): *Anthropology and Development. Understanding Contemporary Social Change*. Zed Books: London.
5. Roche, Chris (1999): *Impact assessment for development agencies: Learning to value change*. Oxfam, Novib: Oxford.
6. www.intrac.org
7. Ministry for Foreign Affairs of Finland (1997): mt
8. Roche, Chris (1999): mt.
9. Tämä osio on kooste artikkelista INTRAC (2001): "NGOs and Impact Assessment". NGO Policy Briefing Paper No. 3, March 2001. www.intrac.org/resources_database.php?id=47 (11.5.2006)
10. Roche, Chris (1999): mt.
11. Save the Children Fund UK (1994): *Toolkits: A Practical Guide to Monitoring, Assessment, Review and Evaluation*. SCF: London.
12. Patton, Michael Quinn (1989): *Qualitative Evaluation and Research Methods*. SAGE: London.
13. Kamara, Siapha & Roche, Chris (1996): *A Participatory Impact Assessment and Advocacy Project for Poverty Alleviation in Northern Ghana*. ISODEC and Oxfam: Ghana and Oxford.
14. Patton, Michael Quinn (1989): mt.
15. Riddell, Roger (1990): *Judging Success: Evaluating NGO Approaches to Alleviating Poverty in Developing Countries*. ODI: London.
16. Ministry for Foreign Affairs of Finland (1997): mt.
17. Giffen, Janice (2005): *Report on Impact Training Workshop*. May 10-12 2005 Helsinki. Julkaisematon raportti. INTRAC.

Puntarissa kehitysyhteistyön vaikutukset

Puntarissa kehitysyhteistyön vaikutukset on raportti tutkija-toimijaverkoston keskusteluista vuodelta 2005. Keskustelujen teemana oli kehitysyhteistyön vaikuttavuuden arviointi. Verkoston tavoitteena on vahvistaa kehitysyhteistyön ja kehityspoliittisten kysymysten parissa toimivien tutkijoiden ja käytännön toimijoiden välistä vuorovaikutusta.

Kehitysyhteistyöhankkeilla pyritään parantamaan ihmisten hyvinvointia. Viime aikoina on entistä enemmän alettu keskustella näiden hankkeiden todellisista vaikutuksista. Vaikuttavuuden arviointi on keino käydä järjestelmällisesti läpi kehityshintenttioiden aiheuttamia muutoksia kohdealueen ihmisten elämässä. Onko hanke johtanut toivotuun, yhdessä määriteltyyn parannukseen ihmisten elämässä, vai onko hanke johtanut hyvään mutta ennalta arvaamattomaan lopputulokseen tai ihmisten kannalta jopa haitalliseen muutokseen?

Tässä raportissa kehitysyhteistyön vaikuttavuudesta keskustelevat sekä alan tutkijat että kehitysyhteistyötä tekevät kansalaisjärjestöt.

KEHITYSYHTEISTYÖN
PALVELUKESKUS

RAPORTTISARJA, NUMERO 85.

ISSN 1236-4797

ISBN 952-200-024-8

www.kepa.fi